ПВНЗ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВЕЧЕРЯ МИКОЛА РОСТИСЛАВОВИЧ

УДК 343.143:343.13(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Спеціальність: 081 Право
Галузь знань: 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **М.Р. Вечеря**

Науковий керівник: **Кравчук Петро Юрійович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Микола ВЕЧЕРЯ
Автор цифрового підпису Микола ВЕЧЕРЯ
Дата: 2026.09.10 17:06:01 +03'00'

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Вечеря М.Р. Правові механізми забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», Київ. 2026.

Дисертація є монографічним дослідженням, у якому комплексно, з урахуванням сучасних методів пізнання, здобутків вітчизняної та зарубіжної правничої науки, чинного законодавства України, зарубіжних країн, а також практики правоохоронних і судових органів, розроблено положення теоретичного і практичного характеру, що розкривають зміст, правову сутність та правові механізми забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні.

Комплексний аналіз наукової літератури, положень чинного законодавства, матеріалів правозастосовної діяльності та отриманих у межах дослідження емпіричних результатів дає підстави констатувати багатовекторність обраної проблематики. Її зміст охоплює декілька взаємопов’язаних, водночас відносно автономних напрямів наукового пошуку. Зокрема, йдеться про забезпечення належного рівня організації та результативності досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень, гарантування прав, свобод і законних інтересів свідків як учасників кримінального процесу, формування та реалізацію системи правових і організаційних гарантій безпеки осіб, щодо яких застосовано заходи захисту, а також визначення змісту й меж компетенції органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших уповноважених правоохоронних органів у цій сфері.

На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства радянського та сучасного періоду виокремлено історичні етапи становлення та розвитку інституту забезпечення безпеки свідків: 1) унормування положень про

забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та поява окремих поглядів на проблему (1961 р. – набрання чинності 1993 р.); 2) еволюція законодавства про забезпечення безпеки та теорії подолання протидії (1993 р. – 2012 р.); 3) модернізація окремих процедур забезпечення безпеки свідків та поява нових наукових розробок, пов'язаних із цим (2012 р. – теперішній час). З'ясовано, що законодавцю кожного з виокремлених етапів притаманне своє бачення досліджуваного інституту, що безперечно відображалося на становленні наукової думки, еволюція якої дозволила визначити орієнтири подальших наукових розвідок з використанням інтегративного методу дослідження.

Визначено, що складовими правових механізмів забезпечення безпеки свідка у кримінальному судочинстві є: положення законодавства, а також практики ЄСПЛ; особи, які потребують забезпечення безпеки, уповноважені суб'єкти та органи, що забезпечують безпеку; процедура реалізації свідком права на забезпечення безпеки. Виокремлено визначені в кримінальному процесуальному законі заходи процесуального характеру, які вживаються до свідків у кримінальному провадженні з ціллю гарантування їх безпеки: допит свідка, а також одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб в судовому засіданні; допит / впізнання та інші процесуальні дії, проведення яких забезпечується засобами відеоконференцзв'язку з використанням належного технічного обладнання та дистанційної участі відповідних осіб, зі створенням акустичних і / або відеоперешкод; закритий судовий розгляд та ін.

Встановлено, що процесуальний статус свідка, до якого застосовано заходи забезпечення безпеки у кримінальному провадженні, є багатокомпонентною правовою категорією, яка містить такі складові елементи, як права, обов'язки та відповідальність. Наявність визначеного у законодавстві права-гарантії свідка на забезпечення безпеки створює відповідні умови, що забезпечують можливість свідка давати правдиві показання про обставини, які мають відношення до кримінального провадження, покладаючи на уповноважених осіб обов'язок з їх об'єктивної перевірки та оцінки. Зазначене

право передбачає такі складники: звертатись з клопотанням про застосування або скасування заходів безпеки; бути повідомленою про застосування щодо нього конкретних заходів безпеки; вимагати застосування додаткових заходів безпеки або їх скасування; оскаржувати незаконні рішення та дії уповноважених органів, що відповідають за забезпечення безпеки.

Доведено, що вид, формат і тактика допиту свідка формується залежно від типової програми допиту особи, яка перебуває у статусі свідка (очевидця, понятого, експерта, викривача, конфідента та ін.), її віку, та залежить від слідчої ситуації у конкретному кримінальному провадженні, від реальних та потенційних загроз таким особам, їх рідним та близьким. Зокрема, наведено аргументи, що у разі, коли є достатні підстави вважати, що життю та здоров'ю свідка загрожує небезпека, його допит слід проводити за правилами ст. ст. 225 (отримання показань особи слідчим суддею під час судового розгляду окремого процесуального питання на етапі досудового провадження) або 232 КПК України в режимі відеоконференції (із застосуванням засобів дистанційного зв'язку з іншого місця перебування учасника, зокрема поза межами будівлі суду, для забезпеченням конфіденційності відомостей про особу), що покладає на уповноважену особу обов'язку забезпечення не лише організаційно-тактичних, а й належних технічних умов.

Підкреслено, що забезпечення безпеки свідка, який здійснюватиме впізнання особи, передбачає дотримання таких умов: відсутність у протоколі пред'явлення для впізнання справжніх анкетних даних про особу свідка, який впізнає; відсутність будь-якого зорового контакту зі свідком не лише особи, яка пред'являється для впізнання, а й її захисника, статистів та ін.; перебування вказаних осіб у різних кімнатах з дзеркальним склом, або фіксація під час безперервної відеозйомки виключно зміненого голосу свідка, який впізнає, без його зображення.

Наголошено на врахуванні таких умов при прийнятті уповноваженою особою рішення про проведення слідчого експерименту за участю свідка: вжито достатні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки свідка;

забезпечуються безпечні умови для всіх учасників та оточуючих, виключається ризик завдання шкоди їхньому життю і здоров'ю, а також будь-якого приниження честі чи людської гідності; свідок дає добровільну згоду на залучення його до проведення слідчої (розшукової) дії. У разі неможливості чи небажання участі свідка у слідчій (розшуковій) дії у спосіб, запропонований уповноваженою особою, зазначений факт має бути відображено у відповідному протоколі з наведенням аргументації.

Обґрунтовано, що концепція судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю осіб, взятих під захист, має ґрунтуватись на тому, що при доведенні винуватості підозрюваного сторона обвинувачення не повинна керуватись виключно анонімними твердженнями, а обвинувачення має ґрунтуватись на сукупності доказів, які в подальшому досліджуються, перевіряються та оцінюються в ході судового розгляду. З метою створення умов та нормативно-правових підстав для забезпечення безпеки учасників судового розгляду акцентовано увагу на доцільності розробки чіткої та узгодженої з іншими нормативними актами інструкції.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів та рішень ЄСПЛ засвідчив потребу вітчизняної правозастосовної практики боротьби зі злочинністю у розробці відповідних ефективних правових та інших інструментів забезпечення безпеки свідків, як то: розробка програми захисту свідків з метою охорони життя та особистої безпеки свідків / осіб, які співпрацюють з правосуддям, та їх близьких, забезпечення фізичного, психологічного, соціального та фінансового захисту і підтримки таких осіб; розробка інструкції, яка визначатиме алгоритм дій суб'єктів, що здійснюють заходи безпеки; створення спеціальної служби із захисту учасників кримінального провадження, відокремленої на відомчому рівні від органів розслідування з належним фінансовим та організаційним забезпеченням; забезпечення належного єдиного державного фінансування заходів державного захисту та забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному правосуддю; розробка багаторівневого механізму реалізації окремих заходів безпеки, що

дозволяє забезпечити конфіденційність відомостей про осіб, взятих під захист, сприяють кримінальному правосуддю; забезпечення організаційних та правових заходів секретності кримінального діловодства, пов'язаного із збереженням відомостей про осіб, взятих під захист. Наголошено на перегляді законодавцем регламентації процедур забезпечення заходів безпеки до свідків залежно від їх виду, характеру, тривалості тощо, індивідуального підходу у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження, його важливості, особи підозрюваного, а також особи, життєвим благам якої загрожує небезпека тощо.

Зважаючи на зарубіжний досвід застосування заходів безпеки до свідків у кримінальному провадженні, визначено основні напрями реформування зазначеного інституту в Україні: створення в Україні організаційно незалежного від органу, який здійснює розслідування, спеціального підрозділу із захисту учасників кримінального судочинства, зокрема й свідків, до компетенції якого відноситиметься здійсненням переселення, заміна документів тощо; включення до профільного Закону вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення заходів безпеки за рахунок держави та особи, взятої під захист; забезпечення узгодженої координації між суб'єктами, уповноваженими ухвалювати рішення щодо застосування заходів безпеки, та органами, які безпосередньо забезпечують їх реалізацію, а також організація їх співпраці з іншими державними інституціями й органами місцевого самоврядування; надання відповідних гарантій такій особливій категорії суб'єктів, як агенти та інформатори, які сприяють органам досудового розслідування та суду у викритті осіб, що вчинили злочини, та в подальшому можуть давати показання у кримінальному провадженні у статусі свідка.

Проведене дослідження особливостей правових механізмів забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні дозволило висловити авторське бачення законотворчих ініціатив щодо: удосконалення та доповнення окремих положень чинного КПК України (ч. 1 ст. 65, п. 5 ч. 1 ст. 118, ч. 1 ст. 225, ч. 7 ст. 240, ч. 3 ст. 330); внесення уточнюючих змін до деяких приписів (ч. 2 ст. 7,

ч. 1 ст. 20) Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та (ст. 27) Закону України «Про державну таємницю».

Ключові слова: свідок, кримінальне провадження, безпека, забезпечення безпеки, слідчі (розшукові) дії, заходи безпеки, тактика допиту свідка, стандарти забезпечення безпеки.

SUMMARY

Vecheria M.R. Legal Mechanisms for Ensuring Witness Protection in Criminal Proceedings. – Qualifying scientific work as the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 Law in the specialty 081 Law. Private higher educational institution «European University», Kyiv. 2026.

The dissertation is a monographic study in which, taking into account modern methods of cognition, achievements of domestic and foreign legal science, current legislation of Ukraine, foreign countries, as well as the practice of law enforcement and judicial bodies, theoretical and practical provisions have been developed that reveal the content, legal essence and mechanism of ensuring the safety of a witness in criminal proceedings.

Based on the results of the study of doctrinal and normative sources, the study of law enforcement practice, and the generalization of empirical data, it was found that the topic under study is multifaceted, since it combines a number of relatively independent scientific areas related to the quality and effectiveness of the pre-trial investigation and judicial proceedings in criminal proceedings, the protection of the rights and legitimate interests of a witness involved in the sphere of criminal proceedings, the system of guarantees for a person taken under protection in criminal proceedings, the relevant powers of the pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office, the court and other law enforcement agencies.

Based on the analysis of the criminal procedural legislation of the Soviet and modern periods, the historical stages of the formation and development of the institution of ensuring the safety of witnesses were identified: 1) the standardization of provisions on ensuring the safety of participants in criminal proceedings and the emergence of separate views on the problem (1961 - entry into force in 1993); 2) the evolution of legislation on ensuring security and the theory of overcoming counteraction (1993 - 2012); 3) the modernization of individual procedures for ensuring the security of witnesses and the emergence of new scientific developments related to this (2012 - present). It was found that the legislator of each of the

identified stages has his own vision of the institution under study, which was undoubtedly reflected in the formation of scientific opinion, the evolution of which made it possible to determine the guidelines for further scientific research using the integrative research method. It was determined that the components of the mechanism for ensuring the security of a witness in criminal proceedings are: provisions of the legislation, as well as the practice of the ECHR; persons who need to ensure security, authorized entities and bodies that provide security; the procedure for the witness to exercise the right to security. The procedural measures defined in the criminal procedural law that are applied to witnesses in criminal proceedings in order to ensure their safety are highlighted: interrogation of a witness and simultaneous interrogation of two or more already questioned persons in a court session; interrogation / identification and other procedural actions in the video conference mode in a remote mode, using technical means, with the creation of acoustic and / or video barriers; closed trial, etc. It has been established that the procedural status of a witness to whom security measures have been applied in criminal proceedings is a multi-component legal category that contains such constituent elements as rights, obligations and responsibilities. The presence of a witness's right to security guarantees defined in the legislation creates appropriate conditions that ensure the witness's ability to give truthful testimony about the circumstances relevant to the criminal proceedings, placing the responsibility for their objective verification and assessment on authorized persons. The specified right provides for the following components: to apply for the adoption of security measures or their cancellation; to be notified of the application of specific security measures in relation to him; to demand the application of additional security measures or their cancellation; to challenge illegal decisions and actions of the bodies providing security.

It is proven that the type, format and tactics of interrogation of a witness are formed depending on the typical program of interrogation of a person who is in the status of a witness (eyewitness, witness, expert, whistleblower, confidant, etc.), his age, and depends on the investigative situation in a specific criminal proceeding, on

the real and potential threats to such persons, their relatives and friends. In particular, arguments are given that in the case when there are sufficient grounds to believe that the life and health of a witness is in danger, his interrogation should be conducted according to the rules of Art. Art. 225 (interrogation of a person in a court session by an investigating judge during a pre-trial investigation) or 232 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine in the videoconference mode (using technical means from another room, including outside the courtroom, to ensure the confidentiality of information about the person), which places the authorized person under the obligation to ensure not only organizational and tactical, but also appropriate technical conditions.

It is emphasized that ensuring the safety of a witness who will carry out the identification of a person requires compliance with the following conditions: the absence of real personal data about the identity of the witness who identifies in the report of presentation for identification; the absence of any eye contact with the witness, not only of the person who is presented for identification, but also of his defense attorney, extras, etc.; the presence of the specified persons in different rooms with mirrored glass, or the recording during continuous video recording of only the altered voice of the witness who identifies, without his image. It is emphasized that the following conditions must be taken into account when the authorized person makes a decision to conduct an investigative experiment with the participation of a witness: sufficient measures have been taken to ensure the safety of the witness; no danger is created to the life and health of the persons participating in it or those around them, their honor and dignity are not humiliated, no harm is caused; the witness gives voluntary consent to his involvement in the investigative (search) action. In the event of impossibility or unwillingness of the witness to participate in the investigative (search) action in the manner proposed by the authorized person, the specified fact must be reflected in the relevant protocol with an argumentation.

It is substantiated that the concept of trial in criminal proceedings with the participation of persons taken under protection should be based on the fact that when proving the guilt of the suspect, the prosecution should not be guided exclusively by

anonymous statements, and the prosecution should be based on a set of evidence that is subsequently investigated, verified and evaluated during the trial. In order to create conditions and regulatory and legal grounds for ensuring the safety of the participants in the trial, attention is focused on the expediency of developing clear instructions that are consistent with other regulatory acts.

Analysis of international regulatory legal acts and decisions of the ECHR has shown the need for domestic law enforcement practice in combating crime to develop appropriate effective legal and other instruments to ensure the safety of witnesses, such as: developing a witness protection program to protect the life and personal safety of witnesses / persons cooperating with justice and their relatives, ensuring physical, psychological, social and financial protection and support for such persons; developing instructions that will determine the algorithm of actions of entities implementing security measures; creating a special service for the protection of participants in criminal proceedings, separated at the departmental level from investigative bodies with appropriate financial and organizational support; ensuring adequate unified state financing of state protection measures and ensuring the safety of persons contributing to criminal justice; developing a multi-level mechanism for implementing individual security measures, which allows ensuring the confidentiality of information about persons taken under protection and contributing to criminal justice; ensuring organizational and legal measures for the secrecy of criminal proceedings related to the preservation of information about persons taken under protection. It is emphasized that the legislator should review the regulation of procedures for ensuring security measures for witnesses depending on their type, nature, duration, etc., an individual approach in each specific case depending on the circumstances of the criminal proceedings, its importance, the identity of the suspect, as well as the person whose vital interests are threatened, etc.

Taking into account foreign experience in applying security measures to witnesses in criminal proceedings, the main directions of reforming the aforementioned institution in Ukraine have been identified: the creation in Ukraine of a special unit for the protection of participants in criminal proceedings, including

witnesses, organizationally independent of the body conducting the investigation, whose competence will include resettlement, replacement of documents, etc.; inclusion in the relevant Law of the requirement for the logistical support of security measures at the expense of the state and the person taken under protection; establishment of interaction between the bodies that make decisions on the application of security measures and the bodies that implement security measures among themselves and with other state authorities and local self-government bodies; provision of appropriate guarantees to such a special category of subjects as agents and informants who assist the bodies of pre-trial investigation and the court in exposing persons who have committed crimes, and who may subsequently give testimony in criminal proceedings as witnesses.

The conducted study of the features of ensuring the safety of a witness in criminal proceedings allowed us to express the author's vision of legislative initiatives regarding: improving and supplementing certain provisions of the current Code of Criminal Procedure of Ukraine (Part 1 of Article 65, Clause 5 of Part 1 of Article 118, Part 1 of Article 225, Part 7 of Article 240, Part 3 of Article 330); introducing clarifying changes to some provisions (Part 2 of Article 7, Part 1 of Article 20) of the Law of Ukraine "On Ensuring the Safety of Persons Participating in Criminal Proceedings" and (Article 27) of the Law of Ukraine "On State Secrets".

Keywords: witness, criminal proceedings, witness protection, investigative (search) actions, protection measures, security guarantees, witness examination tactics, international witness protection standards.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 325–330. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.57

2. Вечеря М.Р. Особливості формування показань свідків у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 6. Том 2. С. 150-155. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.35

3. Вечеря М.Р. Статус свідка згідно національного кримінального-процесуального законодавства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 4. С. 167-173. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.28

4. Вечеря М. Р., Кравчук П. Ю. Особливості процесуального статусу свідка, до якого застосовано заходи безпеки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 204-210. DOI https://doi.org/10.32782/39221411

5. Вечеря М.Р. Кримінальні процесуальні гарантії забезпечення безпеки свідка в умовах воєнного стану в Україні. *Європейський правничий часопис*. 2026. Вип. 12. С. 94-99. DOI https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print)12.2026.94-99

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Vecherya M., Kravchuk P. Organization of conduct of separate investigators (search) actions with the participation of a witness who is under protection. *Visegrad Journal of human rights.* 2022. № 3. *C. 29-37.*

7. Вечеря М.Р. Право свідка на забезпечення безпеки та його складові. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 трав. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 16-19.

8. Вечеря М.Р. Інститут забезпечення безпеки у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування:* матер. наук.-практ. семінар (м. Львів, 2 грудн. 2022 р.). Львів:

ЛьвДУВС, 2022. С. 26-29.

9. Вечеря М.Р. Нормативно-правові основи забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ: НАВС. 2022. С. 153-155.

10. Вечеря М.Р. Сутність категорії «забезпечення безпеки» у кримінальному провадженні. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини:* матер. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 9 груд. 2022 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2022. С. 10–12.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ....……...…...16

ВСТУП....…….…...……...17

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ СВІДКІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ…….....30

1.1. Генеза інституту захисту свідків у законодавстві та теорії кримінального процесуального права……...……30

1.2. Поняття, сутність та загальні умови забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.....53

1.3. Правовий статус свідка в кримінальному процесі……..……77

Висновки до розділу 1....……...…….……106

РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА В СУДІ……...108

2.1. Здійснення допиту свідка в умовах, що забезпечують його безпеку……..108

2.2. Проведення інших слідчих (розшукових) дій зі свідком до якого застосовано заходи безпеки…….....129

2.3. Організація здійснення судового розгляду за участю свідка, щодо якого вжито заходи безпеки…….……144

Висновки до розділу 2……...…..172

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ……...…….175

3.1. Міжнародні стандарти забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі…….…….175

3.2. Зарубіжний досвід застосування заходів безпеки до свідків у кримінальному провадженні……..…208

Висновки до розділу 3……..…..……229

ВИСНОВКИ…….……...……231

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..…….…….…….……...…240

ДОДАТКИ...……...……276

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

гл.	–	глава
п.	–	пункт (підпункт)
р.	–	рік
рр.	–	роки
с.	–	сторінка (сторінки)
ст.	–	стаття
ст.ст.	–	статті
ч.	–	частина
АТС	–	Автоматизована телекомунікаційна система
БЕБ	–	Бюро економічної безпеки
ВРУ	–	Верховна Рада України
ДБР	–	Державне бюро розслідувань
ДКВС України	–	Державна кримінально-виконавча служба України
ДПСУ	–	Державна прикордонна служба України
ЗВДТ	–	Звід відомостей, що становлять державну таємницю
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	–	Європейський Союз
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
КВК України	–	Кримінально-виконавчий кодекс України
КК України	–	Кримінальний кодекс України
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС України	–	Міністерство внутрішніх справ України
НАБУ	–	Національне антикорупційне бюро України
НАПрН	–	Національна академія правових наук
ООН	–	Організація Об’єднаних Націй
ОРД	–	оперативно-розшукова діяльність

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Рівень гарантованості прав і свобод особи є одним із визначальних критеріїв, за якими оцінюється демократичний і правовий характер держави. Особливої ваги це положення набуває у кримінальному провадженні, де участь особи нерідко пов'язана з підвищеним ризиком втручання у сферу її особистих прав та інтересів. Конституційні засади України виходять із пріоритетності людини, її життя, здоров'я, особистої недоторканності, безпеки, честі та гідності, покладаючи на державу обов'язок створювати реальні механізми забезпечення і захисту цих цінностей. У цьому контексті самостійного значення набуває безпека свідка, який є важливим носієм доказової інформації у кримінальному процесі. Належні умови його участі безпосередньо впливають на можливість повного та об'єктивного встановлення юридично значущих обставин, обґрунтованість процесуальних рішень і загальну ефективність досягнення завдань кримінального провадження.

Свідок є одним із найважливіших носіїв доказової інформації, а його показання нерідко виступають вирішальним джерелом доказів під час розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. Водночас саме свідки найчастіше стають об'єктами протиправного впливу з боку підозрюваних, обвинувачених, їх близького оточення або інших зацікавлених осіб. Такий вплив може проявлятися у формі погроз, фізичного насильства, психологічного тиску, переслідування, шантажу, поширення конфіденційної інформації, знищення чи пошкодження майна, дискредитації особи у суспільстві або в мережі Інтернет. Наслідком подібних дій нерідко стає відмова свідка від співпраці з органами правопорядку, зміна показань або ухилення від участі у кримінальному провадженні, що негативно впливає на ефективність кримінального судочинства та можливість досягнення його завдань.

Нових масштабів і змістового наповнення питання захисту свідків набуло після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти

України, що зумовила тривале функціонування держави та системи кримінальної юстиції в умовах воєнного стану. Починаючи з 2022 року, суттєво зросла кількість кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки України, колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору, державної зради та інших кримінальних правопорушень, що становлять підвищений суспільний резонанс. У таких провадженнях свідки нерідко перебувають у складних безпекових умовах, пов’язаних із ризиком помсти, переслідування, фізичного усунення, а також розкриття відомостей про їх особу. Значна кількість свідків перебуває на тимчасово окупованих територіях, у районах ведення бойових дій або за межами України, що зумовлює необхідність удосконалення існуючих механізмів їх захисту та розроблення нових організаційно-правових і криміналістичних підходів до забезпечення безпеки.

Не менш важливим чинником актуалізації досліджуваної проблематики є стрімкий розвиток інформаційних технологій та цифровізація кримінального судочинства. Використання електронних комунікацій, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, функціонування електронних інформаційних систем, поширення соціальних мереж та відкритих інформаційних ресурсів створюють нові можливості для розслідування кримінальних правопорушень, але водночас породжують додаткові ризики для безпеки свідків. Сучасні засоби пошуку та аналізу інформації дозволяють встановлювати особу свідка навіть за умов формальної анонімності, що потребує перегляду традиційних підходів до забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних учасників кримінального провадження.

Важливого значення досліджувана проблема набуває і в контексті європейської інтеграції України та гармонізація положень національного законодавства з міжнародно визнаними стандартами у сфері забезпечення та охорони прав людини. Правові позиції, сформовані Європейським судом з прав людини, документи Організації Об’єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Союзу приділяють значну увагу забезпеченню балансу між

гарантованою особі можливістю на справедливий судовий розгляд та необхідністю гарантування безпеки свідків і потерпілих. З огляду на зазначене важливим напрямом наукового аналізу є вивчення міжнародно-правових підходів і вимог щодо гарантування належного рівня захисту свідків та можливостей їх імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство.

Додаткового значення досліджувана проблематика набула у зв'язку із завершенням Україною процедури ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та набуттям статусу держави-учасниці МКС. У сучасних умовах українські правоохоронні органи, прокуратура та суди беруть активну участь у документуванні міжнародних злочинів, взаємодіють із Міжнародним кримінальним судом, спільними слідчими групами (Joint Investigation Teams) та іншими міжнародними інституціями. За таких обставин особливого значення набуває створення ефективного механізму забезпечення безпеки свідків, потерпілих та інших осіб, які надають інформацію про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів захисту осіб, які співпрацюють із правосуддям.

Незважаючи на значний внесок вітчизняних учених у розроблення проблематики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, окремі питання залишаються недостатньо дослідженими або потребують переосмислення з урахуванням сучасних викликів. Зокрема, йдеться про організацію проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю захищених свідків, особливості застосування заходів безпеки в умовах воєнного стану, використання сучасних цифрових технологій для захисту свідків, удосконалення законодавчих гарантій їх безпеки та врахування міжнародного досвіду функціонування програм захисту свідків.

Викладене свідчить про високу теоретичну та практичну значущість проблематики забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні,

необхідність подальшого розвитку відповідних наукових положень, удосконалення кримінального процесуального законодавства та вироблення сучасних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності органів правопорядку і суду у сфері захисту свідків. Саме цим обумовлюються актуальність теми дисертаційного дослідження, його наукова новизна, практична цінність та своєчасність.

Фундаментальні основи забезпечення безпеки в українському кримінальному процесі були закладені в роботах В.П. Бахіна, І.В. Басистої, О.В. Белькової, В.І. Боярова, В.К. Весельського, В.В. Войникова, В.І. Галагана, В.В. Гевко, І.В. Гловюк, О.В. Гогусь, В.Г. Дрозд, Є.В. Жарікова, В.С. Зеленецького, О.В. Капліної, В.С. Кузьмічова, М.В. Куркіна, О.П. Кучинської, Є.Д. Лук'янчикова, Л.М. Лобойка, А.О. Ляша, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, С.М. Стахівського, А.А. Тимошенка, Р.Р. Трагнюка, В.М. Тертишника, В.Ю. Шепітька, В.П. Шибіка, О.Г. Шило, М.Є. Шумила, С.П. Щерби, Б.В. Щура, О.Г. Яновської та інших вітчизняних науковців.

Проблематика правового регулювання та організаційного забезпечення захисту свідків стала предметом наукового аналізу низки сучасних українських і зарубіжних дослідників, серед яких, зокрема: С.Є. Абламський, Р.В. Бараннік, І.В. Бородій, В.В. Войников, О.О. Гриньків, Н.Ф. Карпієвич, В.В. Касько, Б.А. Качмар, Н.А. Лугіна, М.А. Орлеан, Т.І. Панасюк, В.М. Ребезюк, О.І. Ромців, Т.Г. Семків, А.А. Страшок, А.С. Трекке, С.І. Фурс, В. П. Шибіко та ін.

Незважаючи на значний вклад згаданих науковців у розроблення означеної проблематики, усе ще спостерігається дефіцит сучасних комплексних наукових розвідок, присвячених забезпечення безпеки свідків, що актуалізує доцільність застосування міжгалузевого (криміналістичного та кримінального процесуального) підходу до забезпечення безпеки осіб, які перебувають у цьому статусі. Йдеться про вироблення процесуальних засобів та криміналістично обґрунтованих методик, які включатимуть комплекс рекомендацій, спрямованих на удосконалення тактики проведення слідчих

(розшукових) та процесуальних дій, організаційних заходів з метою забезпечення безпеки свідків на стадії досудового розслідування та судового розгляду. Наведені обставини підтверджують наукову й практичну значущість обраного напряму дослідження та зумовлюють логіку побудови, структуру і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії забезпечення права кожного на справедливий суд та функціонування системи правосуддя в Україні на 2024–2028 роки; Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 76/181 від 16 грудня 2021 року), а також міжнародних стандартів захисту учасників кримінального провадження, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, документах Організації Об'єднаних Націй та практиці Європейського суду з прав людини.

Тема дослідження відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки України на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03 лютого 2022 року № 109), Пріоритетним тематичним напрямам наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476), а також сучасним напрямам удосконалення кримінальної юстиції в умовах воєнного стану та європейської інтеграції України.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи ПВНЗ «Європейський університет» та в межах наукових досліджень кафедри права, спрямованих на вдосконалення механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення ефективності кримінального судочинства та адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Європейський університет» (протокол 11 від 23 грудня 2025 року).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розроблення з урахуванням сформованих доктринальних системи теоретичних підходів і практичних положень, що характеризують сутність заходів забезпечення безпеки свідка в кримінальному провадженні, а також розроблення обґрунтованих наукових пропозицій і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення норм кримінального процесуального законодавства та підвищення ефективності їх реалізації у сфері, що охоплюється предметом дослідження.

Досягненню зазначеної мети сприяли постановка та послідовне вирішення таких *задач*:

– з’ясувати генезу інституту захисту свідків у законодавстві та теорії кримінального процесуального права;

– визначити сутність та загальні умови забезпечення безпеки у кримінальному провадженні;

– здійснити аналіз правового статусу свідка в кримінальному процесі, до якого застосовано заходи безпеки;

– висвітлити особливості допиту свідка в умовах, що забезпечують його безпеку;

– дати характеристику заходів безпеки, що вживаються до свідків під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

– розкрити особливості організації здійснення судового розгляду за участю свідка, щодо якого вжито заходи безпеки;

– висвітлити міжнародні стандарти забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі;

– дослідити зарубіжне законодавство, що регулює участь свідка у кримінальному судочинстві з позицій забезпечення її безпеки;

– розробити рекомендації стосовно нормативного коригування положень кримінального процесуального законодавства, спрямованого на підвищення ефективності механізму забезпечення безпеки свідків у кримінальному судочинстві.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються в процесі застосування заходів безпеки до свідка у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні.

Методи дослідження визначені його метою та завданнями. Методологічний інструментарій дослідження сформовано на основі комплексу сучасних загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Їх використання обумовлене системним підходом, що забезпечує комплексне осмислення досліджуваної проблематики з урахуванням взаємозв'язку її суспільної сутності та правового вираження. *Загальнонауковий діалектичний метод* використаний для пізнання процесів у їх природному розвитку, русі та взаємозв'язку, виявлення усталених напрямів та загальних закономірностей. За допомогою цього методу з'ясовано сутність заходів забезпечення безпеки свідків, ефективність їх застосування під час досудового розслідування та в суді (підрозділ 1.2, розділи 2 та 3). *Історико-правовий метод* використано під час дослідження історії та етапів формування інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та наукової думки (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – при аналізі юридичних категорій «забезпечення безпеки», «процесуальне становище свідка» та ін., з'ясуванні структурних елементів (підрозділи 1.2 та 1.3); *догматичний* – для тлумачення окремих термінів та понять, уточнення знання про них, висловлення власного погляду на існуючу проблематику, вироблення та обґрунтування відповідних

пропозицій та рекомендацій (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – під час аналізу та порівняння наукових позицій щодо досліджуваної проблематики, визначень та підходів, співставлення українського та зарубіжного законодавства з питань забезпечення безпеки та практики його застосування (підрозділ 1.2, розділи 2 та 3). *Соціологічний і статистичний методи* використано для одержання та опрацювання емпіричних даних, зокрема шляхом проведення анкетування серед адвокатів, суддів, слідчих і прокурорів, аналізу матеріалів кримінальних проваджень та подальшого узагальнення результатів дослідження (у всіх розділах дисертації). *Методи моделювання та прогнозування* застосовано під час розроблення можливих напрямів нормативного удосконалення окремих приписів КПК України та законодавства, яке регулює порядок застосування заходів безпеки та дотичних питань (підрозділ 1.2, розділи 2 та 3).

Використання обраних методів розгляд досліджуваних явищ у системній єдності, з урахуванням їх взаємного впливу та обумовленості, сприяв отриманню об’єктивних і належно обґрунтованих результатів та сформульованих висновків.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені результати опитування 216 слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів з Вінницької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Хмельницької та Чернівецької областей за 2020-2022 роки; інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України, офіційна статистична інформація Державної служби статистики України, а також відповідні довідково-інформаційні джерела, статистичні відомості.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером розглянутих питань дисертація є новим за змістом комплексним теоретико-праксеологічним дослідженням особливостей застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі свідка. За результатами проведеного дисертаційного дослідження обґрунтовано

систему положень, висновків і пропозицій, що характеризуються теоретичною новизною та мають прикладне значення для правозастосовної діяльності й виносяться на захист та мають ступінь наукової новизни. Зокрема:

вперше:

– обґрунтовано необхідність адаптації механізму забезпечення безпеки свідків до умов воєнного стану, розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також до сучасних форм міжнародного співробітництва, включаючи взаємодію з Міжнародним кримінальним судом та спільними слідчими групами;

– сформульовано дефініцію «міжнародних стандартів забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні», здійснено їх поділ на 1) відображені у міжнародних нормативно-правових актах та 2) вироблені прецедентною практикою ЄСПЛ й відображені у положеннях КПК України;

– аргументовано необхідність урахування під час проведення слідчих (розшукових) дій та при застосуванні заходів забезпечення безпеки процесуального статусу таких осіб, які викривачі, представники юридичної особи, рідні та близькі учасника кримінального провадження, особи, що проводили НСРД, залучались до неї, обізнані особи, які в подальшому набувають статусу свідка у кримінальному провадженні;

– сформульовано підхід до розуміння цифрової безпеки свідка як складової механізму забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;

удосконалено:

– наукові положення про складові механізму забезпечення безпеки свідка у кримінальному судочинстві: положення законодавства, а також практики ЄСПЛ; особи, які потребують забезпечення безпеки, уповноважені суб’єкти та органи, що забезпечують безпеку; процедура реалізації свідком права на забезпечення безпеки;

– аргументація доцільності внесення редакційних змін до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у

кримінальному судочинстві», в частині відображення у ній ознаки «належного обсягу» відомостей, які підтверджують існування реальної загрози життєвим благам учасника кримінального судочинства, а також визнання юридичною підставою для застосування відповідних заходів захисту розшифровки та розповсюдження дійсних відомостей про місце роботи, анкетні дані осіб, які були залучені до діяльності, пов'язаної з виявленням, запобіганням, припиненням чи розкриттям кримінальних правопорушень, або іншим чином сприяли її здійсненню;

– положення щодо доцільності включення до переліку процесуальних витрат, визначених ч. 1 у ст. 118 КПК України, витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження;

– тактичні рекомендації проведення слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням з ціллю забезпечення безпеки свідка та збереження конфіденційності інформації про його особу;

– алгоритм дій суду та інших учасників судового розгляду при допиті свідка взятого під захист, здійснення інших передбачених кримінальним процесуальним законом дій за участю цієї особи;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення щодо періодизації розвитку інституту забезпечення свідків у законодавстві та теорії кримінального процесуального права;

– аргументація використання єдиного терміну – «забезпечення безпеки» під час унормування положень, які стосуються реалізації комплексу заходів, спрямованих на унеможливлення завдання шкоди життєвим благам свідка з огляду на її процесуальну участь у кримінальному провадженні;

– положення стосовно закріплення права особи на належне забезпечення її безпеки, та низки прав, які виникають у разі його реалізації, до як однієї з ключових процесуальних гарантій, якими наділяється особа у статусі свідка;

– твердження щодо можливості притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності свідка, стосовно якого реалізуються заходи безпеки, у випадках неналежного виконання покладених на нього процесуальних обов'язків, порушення встановленого порядку здійснення заходів захисту, а також невиконання правомірних вимог уповноважених органів, відповідальних за забезпечення його безпеки;

– пропозиція щодо законодавчого визначення у ч. 2 ст. 20 профільного Закону таких підстав для застосування заходів безпеки, як наявність статусу окремих осіб, які перебувають в специфічних умовах дислокації (військовослужбовці та особи, які утримуються в установах виконання покарань або інших закладах із встановленим спеціальним режимом перебування;

– обґрунтування перегляду законодавцем регламентації процедур забезпечення заходів безпеки залежно від їх тривалості, виду, характеру тощо, індивідуального підходу відповідно до міжнародних стандартів у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження, його важливості, особи підозрюваного, особи, особистим благам якої загрожує небезпека тощо;

– наукова позиція щодо необхідності розроблення типової інструкції, яка визначатиме алгоритм дій суб'єктів, що здійснюють заходи безпеки, визначені у профільному Законі;

– узагальнення зарубіжного досвіду та висновок щодо імплементації окремих положень під час розробки державної програми забезпечення безпеки свідків з метою відповідного забезпечення їх фізичного, психологічного, соціального та фінансового захисту і підтримки.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю практичного застосування сформульованих у дисертаційному дослідженні висновків, положень і рекомендацій: а) у науково-дослідній роботі – як теоретичне підґрунтя для подальшого наукового опрацювання проблематики захисту та гарантування безпеки учасників кримінального провадження; б) у

правотворчій діяльності – для поліпшення правового регулювання діяльності уповноважених учасників кримінального провадження щодо забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні; в) у правозастосовній діяльності – як практичні орієнтири для суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів; г) у навчальному процесі – у процесі викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теорія доказів», «Актуальні проблеми кримінального процесу», а також під час підготовки та оновлення навчально-методичних матеріалів, зокрема лекційних курсів, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднені в доповідях та повідомленнях на семи конференціях, семінарах, круглих столах, а саме: «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у XXI сторіччі» (Київ, 17-18 лютого 2021 р.), «Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти» (Одеса, 30 травня 2022 р.), «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (Київ, 14-15 червня 2022 р.), «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 р.), «Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування» (Львів, 2 грудня 2022 р.), «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 25 листопада 2022 р.), «Проблеми забезпечення прав і свобод людини» (Луцьк, 9 грудня 2022 р.).

Публікації. Основні наукові положення та висновки дисертації, відображено в 10 наукових працях, з яких 5 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у науковому періодичному виданні, 5 тез виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації визначається метою, завданнями та логікою дослідження. Робота складається зі вступу, анотації, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел

(336 найменувань на 34 сторінках) і 3 додатків на 12 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 266 сторінок, з яких основний текст – 217 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ СВІДКІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Генеза інституту захисту свідків у законодавстві та теорії кримінального процесуального права

Людиноцентричний характер сучасної правової держави виявляється насамперед у визнанні пріоритету прав і свобод особи, її честі, гідності та особистої безпеки. Ці цінності перебувають під охороною як національного законодавства, так і міжнародно-правових актів у сфері прав людини. Відповідний підхід закріплено й на конституційному рівні: відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека. Водночас ст. 21 Основного Закону утверджує принцип свободи та рівності всіх людей у їхній гідності й правах [130].

Пріоритетним завданням держави є створення належних умов для реального здійснення, гарантування та захисту прав і свобод людини, яка відповідає перед нею за свою діяльність [321, с. 289]. Позбавляючи особу можливості реалізовувати та захищати свої основоположні права, держава не може виправдовувати такі дії виключно положеннями внутрішнього законодавства, оскільки оцінка правомірності діяльності державної влади повинна здійснюватися з урахуванням загальновизнаних міжнародних стандартів прав людини та принципу верховенства права [201, с. 178–183]. Водночас, завданням будь-якої держави є не лише формально-юридичне закріплення вказаних прав і свобод на законодавчому рівні, але й передбачення гарантій їх реалізації, розроблення на основі всебічного наукового аналізу дієвих механізмів такої реалізації й захисту [76, с. 37].

На думку В. М. Тертишника, належне гарантування прав особи у сфері здійснення правосуддя передбачає збалансоване поєднання двох складових:

ефективного встановлення юридично значущих обставин кримінального провадження та забезпечення дієвого захисту прав і свобод його учасників [292, с. 26]. Важливішою гарантією забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є існування в національному законодавстві відповідних положень, що визначають певні «правила» діяльності уповноважених суб'єктів.

Чинне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України містить комплекс норм, спрямованих на охорону осіб, які потребують захисту у зв'язку з участю у кримінальному провадженні. Зокрема, ст. 380 КК України встановлює кримінальну відповідальність за невиконання обов'язку щодо вжиття необхідних заходів безпеки стосовно особи, взятої під захист, ст. 381 КК України – за неправомірне розголошення інформації про застосовані щодо неї заходи, а ст. 386 КК України – за протиправний вплив на свідка, потерпілого чи експерта, у тому числі створення перешкод для їх явки або примушування до відмови від надання показань чи висновку. Окремі правові механізми захисту таких осіб передбачені також КПК України та спеціальними законами, що регламентують діяльність прокуратури, Національної поліції, оперативно-розшукових підрозділів, систему забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства і державного захисту працівників судових та правоохоронних органів. Водночас наявність розгалуженого нормативного регулювання сама по собі не забезпечує належної ефективності відповідного правового механізму. Сучасні виклики засвідчують наявність прогалин і недоліків у цій сфері, що зумовлює необхідність подальшого удосконалення законодавчих положень та практики їх реалізації.

На сторінках монографічної літератури та в окремих статтях неодноразово вказувалось на наявність численних проблем процесуального, організаційно-тактичного та фінансового характеру, що стосуються гарантування належного захисту осіб, залучених до кримінального провадження, переважна більшість яких стосується й свідків [74, с. 158, 256, с. 24]. До таких, насамперед, слід віднести: необізнаність суб'єктів кримінального провадження, зокрема й уповноважених осіб, про можливості зазначеного

інституту (43 %), невіра в його ефективність (58 %); недовіра свідків (31 %); ігнорування або свідоме неврахування проявів протидії через їх сприйняття як малозначущих чи поодиноких випадків (11 %); недостатній рівень практичного досвіду працівників правоохоронних органів у сфері реалізації заходів безпеки (68 %), незнання тактичних та організаційних особливостей застосування таких заходів (44 %); обмеженість термінів вжиття заходів (14 %); низький рівень довіри до уповноваженого підрозділу, на який покладено реалізацію відповідних заходів безпеки (25 %); відсутність належного фінансування (51 %) та ін. Наявність вказаних проблем підтверджують і дані наших емпіричних досліджень (Додаток А).

Ураховуючи нагальну потребу сьогодення щодо забезпечення дієвих гарантій безпечної участі свідка в кримінальному процесі, прогалин чинного законодавства та проблем застосування його окремих положень, та з огляду на збереження наукової дискусійності цієї проблематики актуальним є її подальше комплексне теоретичне опрацювання, спрямоване на формування обґрунтованих висновків, а також розроблення пропозицій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання механізму захисту свідків у кримінальному провадженні.

Як обґрунтовано зауважує А. А. Бугайчук, аналіз наявних наукових концепцій, результатів досліджень і сформульованих у доктрині пропозицій дає змогу окреслити основні напрями розвитку відповідної наукової спеціальності, визначити її пріоритетну проблематику та коло дискусійних питань як на галузевому рівні, так і в межах окремих правових інститутів чи категорій. Такий підхід створює підґрунтя для авторської оцінки ступеня наукової розробленості досліджуваної сфери та визначення перспективних шляхів розв’язання пов’язаних із нею наукових завдань [46, с. 17].

Звернення до історико-правового виміру досліджуваної проблематики зумовлюється потребою у її комплексному науковому осмисленні, простеженні закономірностей розвитку відповідного явища та встановленні наступності між попередніми етапами його становлення і сучасним станом [41, с. 23; 52, с. 115;

66, с. 50; 191, с. 98], необхідністю вдосконалення законодавства [33, с. 225; 159, с. 256–258; 150, с. 74–75], дискусійністю окремих понять та їх змісту [117, с. 104; 169, с. 113] тощо.

З метою формування належної теоретико-методологічної основи дисертаційної роботи, вважаємо доцільним здійснити аналіз наукового доробку вивчення інституту захисту свідків в умовах еволюції вітчизняного кримінального процесуального законодавства та нормативно-правових документів, які регулюють правовідносини в цій сфері. Визначення ступеня наукового опрацювання теоретичних і прикладних аспектів відповідної проблематики захисту свідків у кримінальному процесі України дозволить виявити аспекти проблематики, які наразі залишаються недостатньо опрацьованими в науковій літературі щодо зазначеного інституту а також окреслити перспективні шляхи його подальшого удосконалення. В таких випадках у теорії часто використовується термін «генезис».

Термін «генезис» походить від грец. γένεσις та лат. genesis і традиційно тлумачиться як виникнення, походження та процес становлення певного явища [270, с. 164]. У філософському розумінні ця категорія використовується для характеристики закономірностей зародження, формування і подальшого розвитку відповідних об’єктів, процесів чи явищ. Історично поняття генезису спершу застосовувалося в межах міфологічних уявлень про походження світу, природи та життя, згодом набуло поширення у філософському знанні, а надалі – й в інших наукових галузях. Із розвитком наукової методології генетичний підхід почав використовуватися як важливий інструмент пізнання, що дає можливість простежити етапи становлення певного явища та закономірності його трансформації. У юридичній науці такий підхід застосовується, зокрема, під час дослідження процесів виникнення, формування й розвитку окремих правових інститутів [41, с. 38].

Історія розвитку державності свідчить, що зазначений процес завжди відбувався споріднено із проблемами врегулювання державою окремих сфер правовідносин. Еволюція кримінального процесуального права України на

різних історичних етапах зумовлювалася характером і рівнем розвитку суспільних відносин, що безпосередньо позначалося як на змісті відповідних процесуальних норм, так і на особливостях їх практичної реалізації [277, с. 553-554].

На наш погляд, розвиток теорії дослідження інституту забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу можна умовно розподілити на три етапи, відштовхуючись від законодавчих ініціатив регламентації означених правовідносин: перший (прийняття КПК 1961 р. – набрання чинності 1993 р. Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») – унормування положень про забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу та поява окремих поглядів на проблему; другий (1993 р. – 2012 (набрання чинності КПК України)) – еволюція законодавства про забезпечення безпеки та теорії подолання протидії; третій період (сучасний період незалежності України), який характеризується численними змінами до законодавства про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та появою наукових праць у сфері захисту свідків.

Розглянемо наукові праці представників кожної з перелічених умовних груп, визначимо основні доробки та сучасні проблемні питання, що потребують посиленої уваги та законодавчого врегулювання.

Насамперед зауважимо, що показання свідків упродовж усієї історії кримінального судочинства розглядалися як один із ключових засобів доказування, тоді як процесуальна участь свідка нерідко мала визначальний вплив на вирішення справи. Зазначені особливості правового регулювання зумовлювали підвищений обсяг вимог до осіб, які виступали свідками, та покладення на них низки особливих обов'язків. Зокрема, свідок міг нести солідарний обов'язок із стороною, яка посилалася на його показання, щодо відшкодування завданих збитків, а також мав засвідчувати достовірність повідомлених ним відомостей. Таке підтвердження могло здійснюватися шляхом судового поєдинку з іншими свідками, позивачем чи відповідачем, а за положеннями Судебника 1550 року - також з іншими свідками, залученими

тією самою стороною [189, с. 8].

Суттєвий вплив на формування міжнародно-правових засад захисту осіб, залучених до кримінального судочинства або тих, які сприяють його здійсненню, мали Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року та Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 року. Положення цих міжнародних актів заклали нормативне підґрунтя для визнання та гарантування прав і законних інтересів відповідних осіб, зокрема їх права на належний захист від небезпек, пов'язаних з участю у кримінальному провадженні [124; 56].

Україна закріпила необхідність забезпечення захисту свідків та започаткувала практичну реалізацію відповідних заходів щодо цієї категорії учасників кримінального провадження, відносно недавно, що можна пов'язати з набуттям чинності КПК у 1960 році [142]. Тогочасний радянський період формування кримінального процесуального законодавства характеризувався кодифікованістю і закладенням засад процесуальної форми сучасного кримінального провадження. Водночас, відсутність ефективного правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, розвиток української державності, перейняття європейських цінностей вимагали внесення змін до вітчизняного законодавства.

Переорієнтація наукового підходу від пріоритетного захисту суспільних інтересів до забезпечення прав і законних інтересів окремої особи почала виразно простежуватися лише наприкінці 1980-х років. На початковому етапі основні зусилля зосереджувалися на вдосконаленні правового регулювання процесуального становища тих суб'єктів, які мають у кримінальному процесі власний інтерес – підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та потерпілого. І цьому є пояснення, адже ще до початку 90-х років минулого століття протиправні впливи на свідків не мали масового характеру і могли контролюватись державою. Проте динамічна зміна якісної характеристики злочинності, яка знайшла прояв в організованості, транснаціональності,

професіоналізмі та появі її нових видів у новітній історії України призвела до того, що протиправному та посткримінальний вплив почав здійснюватися не лише на заявників та потерпілих, а й на очевидців злочину, їх близьких та рідних. До сумлінних учасників кримінального судочинства все частіше почали застосовуватись витончені, ретельно сплановані та вміло реалізовані прийоми фізичного та психологічного впливу, результатом чого стали численні випадки відмови та ухилення свідків від участі у кримінальному судочинстві.

Тогочасна гостра потреба у прийнятті нормативно-правових актів, які регулювали захист учасників кримінального процесу була зумовлена: наявністю прогалин у законодавстві; зростанням організованої злочинності, що потребувало унормування положень щодо захисту осіб, задіяних у кримінальному судочинстві; особливостями процесуального становища учасників кримінального процесу, зокрема й свідків; збільшенням випадків посткримінального впливу на них. Викладене спонукало до пошуку шляхів приведення до ладу законодавства в частині захисту учасників кримінального процесу, у тому числі свідків, їх рідних та близьких, від погроз з боку злочинного середовища.

Відома річ, що після здобуття незалежності Україні дістався у спадок КПК 1960 року (до положень якого були внесені зміни та доповнення у зазначений період) [195, с. 61], ст. ст. 51^1-51^5 якого, досить детально регламентували порядок застосування та скасування заходів безпеки стосовно учасників кримінального провадження, а також оскарження рішень щодо прийняття рішення про незастосування відповідних заходів. Проте саме набрання чинності у 1993 році Законами України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [221; 219] активізувало наукове середовище у пошуку перспектив оптимізації заходів, спрямованих на гарантування захищеності осіб, залучених до кримінального провадження та механізму їх застосування.

Серед комплексних монографічних досліджень в умовах тогочасного

періоду законодавчої регламентації інституту заходів безпеки доцільно виокремити окремих дослідників, праці яких істотно вплинули на формування та розвиток відповідних теоретико-правових положень цієї сфери правовідносин. Так, однією з перших праць з обраної проблематики є дисертація М.В. Куркіна «Проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу» (Харків, 1999) [151] та однойменна монографія науковця у співавторстві з В.С. Зеленецьким [97], у якій здійснено характеристику правового становища суб'єктів кримінального процесу, безпека яких повинна забезпечуватись, визначено органи, діяльність яких спрямована на гарантування захищеності учасників кримінального провадження, подано їх класифікацію, розроблено тактику реалізації таких заходів.

Згодом, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13.01.2000 № 1381-XIV, до КПК України 1960 р. були внесені зміни та доповнення в частині застосування заходів безпеки. Загальні питання досліджуваного інституту мали місце у окремих нормах, які визначали: перелік осіб, стосовно яких застосовуються заходи безпеки; права і обов'язки таких осіб; питання про нерозголошення відомостей щодо таких осіб; процедуру припинення застосування заходів захисту, а також механізм оскарження рішень щодо відмови в їх призначенні чи дострокового скасування [217].

У цей час В. М. Тертишник («Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України», Дніпропетровськ, 2002) [292] комплексно вивчив гарантії дотримання прав і свобод учасників кримінального процесу, вказавши серед іншого на можливість їх реалізації шляхом застосування заходів забезпечення безпеки у разі достатніх підстав для цього, сформулював поняття забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. У дисертаціях О. Александренко «Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню» (Київ, 2002) та Б.В. Щура «Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами» (Харків, 2004) на основі комплексного

дослідження різних форм протидії розслідуванню злочинів розроблено найбільш важливі тактичні напрямки, які сприяють усуненню протидії розслідуванню загальнокримінальних злочинів, а також з боку організованих злочинних груп, зокрема тактику гарантування належного рівня захищеності осіб, залучених до кримінального провадження [28; 333].

У дисертації на тему «Правовий статус свідка в кримінальному процесі» (2005 року) О. В. Белькова серед іншого дослідила питання реалізації свідком права гарантування захищеності особи за допомогою реалізації передбачених законодавством заходів кримінальним процесуальним законодавством [42]. Окремі тактичні та процесуальні проблематика гарантування захищеності осіб, залучених до кримінального провадження розкрито у монографії І.В. Басистої «Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням» (Київ, 2006) [39]. Наукові позиції М.А. Погорецького «Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі» (Харків, 2007) [135] слугували підґрунтям для обґрунтування окремих авторських пропозицій, спрямованих на вдосконалення відповідної процесуальної процедури ініціювання, розгляду заявлених клопотань щодо застосування заходів захисту та прийняття за ними відповідних процесуальних рішень.

Також у монографії Р.В. Баранніка та В. П. Шибіко «Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України» (Київ, 2008) [37] викладено пропозиції щодо вдосконалення законодавчого врегулювання досліджуваного права та процесуальних гарантій його реалізації, зокрема застосування заходів безпеки до свідка та інших суб'єктів кримінального процесу, пов'язаних із ним дружбою та родинними зв'язками.

До концептуальних досліджень з питань забезпечення прав учасників кримінального провадження з метою виконання завдань кримінального процесу слід віднести дисертаційні дослідження Т.І. Панасюк «Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України» (Київ, 2009) [189] та О.О. Гриньків «Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві»

(Тернопіль, 2012) [74], у яких запропоновано низку нових на той час положень, що стали значущими як для теорії, так і для практики, зокрема: досліджено історію розвитку національного та зарубіжного законодавства, яке регламентує порядок захисту свідків та потерпілих, проаналізовано зміст понять «безпека» та «захист», внесено пропозиції теоретико-прикладного характеру.

До набрання чинності у 2012 році КПК України на рівні окремих публікацій різні аспекти досліджуваної проблематики були предметом дослідження М.Ю. Азарова, М.О. Свіріна, Л.М. Шестопалової, А.І. Пясецького, В. Зеленецького, Т.М. Кузик, М. Куркіна, Т.І. Яросевич [27, с. 139-145; 97, с. 37-42; 262; 141; 336, с. 145-148]. Ці роботи значною мірою стосуються предмета дослідження, тому, виходячи з логіки викладення матеріалу, їх окремі положення та висновки аналізуватимуться нижче при висвітленні відповідних питань.

Не варто заперечувати значний теоретичний внесок науковців у дослідження проблемних аспектів забезпечення безпеки свідків та інших суб'єктів кримінального процесу, проте їх розгляд здійснювався за КПК України 1960 року, до проведення суттєвих змін у кримінальному процесуальному законодавстві, унаслідок чого частина сформульованих у науковій літературі положень нині вже не відповідає сучасному стану правового регулювання, або ж мають наукову вагу здебільшого з позицій тактико-психологічного та технічного забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році ознаменувало якісно новий етап розвитку вітчизняної кримінальної процесуальної доктрини та активізувало наукову дискусію навколо низки проблемних питань, зокрема стосовно доцільності застосування заходів забезпечення безпеки до таких відносно нових суб'єктів, як викривачі та конфіденти. Зростання уваги науковців до окресленої проблематики значною мірою зумовлене трансформацією кримінального процесуального законодавства України та переглядом концептуальних засад нормативного

регулювання кримінального провадження. Відхід від безумовного домінування публічного інтересу сприяв посиленню ролі приватноправових елементів у кримінальному процесі та розширенню сфери реалізації засади диспозитивності. Наслідком таких змін стало запровадження нових процесуальних механізмів і процедур, що істотно вплинуло на зміст і спрямованість сучасного кримінального провадження [44, с. 28].

Нормативне оновлення кримінального процесуального законодавства істотно трансформувало модель кримінального провадження в Україні: поряд із запровадженням нових процесуальних механізмів було переглянуто й удосконалено чинні правові положення з урахуванням міжнародно визнаних стандартів здійснення кримінального судочинства [183, с. 290-291], що призвело до певного спотворення ідеології та логіки КПК України в окремих випадках правозастосування [319, с. 89–90]. Торкнулась ця проблема й деяких процедур застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження, що логічно викликало посилення уваги наукової спільноти до окресленої проблематики в межах реформованого кримінального процесу України.

Згадка в різній інтерпретації про заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у понад 20 статтях (ст. ст. 27, 42, 56, 64-1, 66, 68, 69, 71, 206, 221, 228, 232, 256, 303, 317, 336, 351 та ін.) КПК України без конкретизації окремих процедур, пов’язаних з їх ініціюванням, визначенням підстав та умов застосування, порядком ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, в якому до певних учасників вжито заходи безпеки та інше, цілком логічно породили наукові дискусії серед науковців та практиків. Зокрема, М. Копетюк, І. Вернидубов, Ю. Кармазін, С. Ківалов та В. Мойсик вказали, що КПК України по-різному визначає порядок ініціювання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу: для одних учасників це проведення процесуальних дій, спрямованих на забезпечення безпеки, а для інших – визначено лише право заявити звернення з клопотанням щодо застосування заходів захисту за наявності встановлених законом підстав. З

метою передбачення у кримінальному процесуальному законодавстві чіткого процесуального порядку реалізація передбачених законом заходів, спрямованих на захист учасників кримінального процесу, науковцями обґрунтовувалась необхідність врахувати у чинному КПК України норми КПК України 1960 року, якими було врегульовано процесуальний порядок забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [132, с. 126; 237].

Першим навчальним посібником з моменту набуття чинності новим КПК України, у якому розкрито питання підстав, особливостей та процесуального порядку застосування заходів безпеки, слід вважати працю В.В. Касько та А.М. Орлеана «Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми» (Київ, 2012). Варто однак зауважити, що основну увагу науковців акцентовано на досліджуваній категорії кримінальних правопорушень.

Одним з перших в умовах оновленого кримінального процесуального законодавства дослідження правового інституту забезпечення захищеності осіб, залучених до кримінального провадження на монографічному рівні здійснив Б.М. Качмар «Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект)» (Харків, 2017), який серед іншого обґрунтовував необхідність розроблення та затвердження на загальнодержавному рівні концептуальних засад модернізації системи захисту учасників кримінального провадження [109, с. 56]. Такі ініціативи підтримувались й іншими правниками [47, с. 110]. Водночас, незважаючи на висвітлення окремих питань, що стосуються процесуальних гарантій забезпечення безпеки суб’єктів, які бажають сприяти повному, об’єктивному та комплексному з’ясуванню обставин кримінального правопорушення, питання, що стосуються особливостей застосування заходів безпеки особи, яка перебуває у статусі свідка, залишились поза увагою дослідника, оскільки акцент зроблено на процедурних питаннях ініціювання та застосування окремих заходів безпеки щодо потерпілого та конфідента.

Враховуючи, що виняткове значення для конфіденційних співробітників має гарантія їх безпеки, ми не могли оминути працю Б.М. Качмара щодо механізму правового та організаційного захисту осіб, залучених до кримінального провадження, в якій науковець особливу увагу приділив особистісним характеристикам конфідентів, рівню їхньої психологічної готовності до участі у проведенні НСРД та, безумовно, процесуальним гарантіям з боку держави, що створюють та забезпечують належне функціонування дієвого механізму захисту осіб, готових сприяти повному, об'єктивному та всебічному з'ясуванню обставин учиненого кримінального правопорушення [109, с. 39].

Певний науковий доробок у формуванні теоретичного підґрунтя комплексного вивчення відповідного правового інституту захисту свідків у кримінальному процесі України містить дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук І.В. Гловюк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (Одеса, 2016), яка виокремила особливості проведення окремих процесуальних засобів досудового розслідування та механізмів забезпечення належного перебігу кримінального провадження у випадках застосування до учасників кримінального провадження заходів забезпечення безпеки [68].

Загалом слід наголосити, що з моменту набуття чинності нового КПК України, а також внесення у зв'язку з цим відповідних змін до законодавства, порядок ініціювання та вирішення питання про застосування з реалізації відповідних заходів стосовно осіб, залучених до кримінального провадження заходів безпеки до учасників кримінального провадження, застосування передбачених законом заходів забезпечення кримінального провадження та здійснення визначених слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), набули оновленого нормативно-правового врегулювання. Це дало поштовх для наукових дискусій. Так, у монографічній праці О.І. Ромців «Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (Львів, 2016) окреслено систему

правових, організаційних і тактичних механізмів, спрямованих на нейтралізацію протидії розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності [256]. Водночас А. С. Трекке, досліджуючи гарантії прав і законних інтересів підозрюваного чи обвинуваченого, який уклав угоду про визнання винуватості, сформулював пропозиції щодо уточнення та доповнення окремих положень КПК України («Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості», Ірпінь, 2018) [298, с. 102].

Підґрунтям для формулювання окремих авторських висновків стали наукові положення, викладені у відповідних кандидатських дисертаціях С.Є. Абламського «Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні» (Харків, 2015) [25], Д.Ю. Кавуна «Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні» (Харків, 2016) [101], у яких проаналізовано нормативно визначений механізм гарантування та охорони прав і законних інтересів осіб, залучених до кримінального провадження, а також на висновки, зроблені у докторської дисертації М.А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (Київ, 2018), який серед іншого проаналізував особливості процедури вирішення питання щодо необхідності застосування відповідних заходів захисту у кримінальному провадженні, дослідив процесуальні та тактичні аспекти здійснення окремих слідчих (розшукових) дій за участю суб'єктів, до яких застосовано заходи безпеки, проаналізував практичні проблеми перегляду та оскарження процесуальних рішень, а також дій чи бездіяльності уповноважених суб'єктів у сфері реалізації заходів захисту [165]. Також науковець навів аргументи щодо наділення адвоката свідка правом на забезпечення безпеки, що потребує відповідних доповнень до ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [165, с. 255].

Результативність досудового розслідування за наявності активної протидії його здійсненню може бути забезпечена лише в разі своєчасного та адекватного застосування заходів безпеки в кримінальному процесі. Зважаючи

на це актуальними в аспеуті нашого дослідження є комплексні роботи, в яких здійснено науковий аналіз окремих аспектів організації здійснення передбачених законом слідчих (розшукових) дій і застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження з одночасним забезпеченням безпеки свідків. Це, зокрема, праці Н.М. Максимишин «Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження» (Львів, 2018) [166], Ю.І. Лозинської «Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні» (Львів, 2018) [159], Ю.В. Сухомлин «Подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування» (Київ, 2019) [283], Ю.О. Андрейко «Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою» (Київ, 2020) [31], В.М. Плетенця «Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню» (Одеса, 2020) [197] та інших науковців [290].

У зв'язку оновленням національного кримінального процесуального законодавства констатуємо підвищення останніми роками наукового інтересу до пошуку механізмів нейтралізації незаконного впливу на осіб, залучених до кримінального провадження. Так, у дисертації В.М. Карпенко «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні» (Київ, 2022) здійснено комплексне дослідження теоретичних засад і практичних проблем гарантування та реалізації права свідка щодо отримання кваліфікованої професійної правничої допомоги в межах кримінального провадження [105]. У роботі Р.А. Климкевич «Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація» (Львів, 2022) досліджено національні аспекти застосування заходів безпеки різних держав, окреслено інструменти правового регулювання кримінальних процесуальних відносин з означених питань у межах Європейського Союзу [114]. У дисертаційному дослідженні Я.О. Талізіної «Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні» (Харків, 2022) особливу увагу приділено проблематиці, що стосується

нормативного визначення процесуального становища осіб, які залучаються до конфіденційної співпраці у межах кримінального провадження, систематизацією гарантій їх діяльності, зокрема можливості застосування до них заходів забезпечення безпеки. Автором розроблено послідовність проведення допиту свідка, анкетні дані якого змінено з міркувань безпеки, що дає змогу одночасно забезпечити належний рівень його захисту та дотримання фундаментальних процесуальних прав обвинуваченого [286].

Загалом аналіз наукових праць показав, що за час дії КПК України у редакції 2012 року на рівні дисертацій деякі процедурні питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не досліджувались, а окремі з них, пов'язані з аналізом положень українського законодавства, з визначенням мети та підстав захисту й забезпечення безпеки свідка, з особливостями проведення слідчих (розшукових) дій за участю таких осіб було розглянуто на рівні наукових статей О.А. Калгановою, Г.В. Коноваловою, О.П. Кучинською, Ю. Лисюком, А.М. Орлеаном, В.В. Ортинським, П.Л. Пасечник, Р.В. Тарасенком, П.В. Серебрянським [102, с. 173-178; 35, с. 1-3; 155, с. 295-300; 157; 192, с. 179-182; 289, с. 467-474; 186, с. 87-92; 187, с. 22-30; 266, с. 194-198]. З огляду на важливість запозичення передового світового досвіду захисту свідків у кримінальному провадженні актуальними є праці зарубіжних науковців [16; 23; 24; 238; 19; 22, с. 392-408].

Цінність результатів, викладених у зазначених наукових працях, полягає, зокрема, у можливості здійснити критичний аналіз чинного стану правового регулювання відповідної сфери та упровадження в діяльність уповноважених суб'єктів заходів забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Крім того, останніми роками в наукових працях простежується значна кількість авторських законотворчих ініціатив щодо передбачення у КПК України нової глави 10-1 «Застосування процесуальних та спеціальних заходів щодо безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» і унормування певних процесів, що пов'язані із забезпеченням безпеки, як от: ст. 232 «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового

розслідування», ст. 314 «Підготовче судове засідання» та ін. Однак попри пріоритетність для кримінальної процесуальної науки і законотворчості однакових правових інститутів, категорій і реформ, законодавцем не у достатній мірі враховуються наукові здобутки і пропозиції вчених, висловлені у дисертаційних дослідженнях [46, с. 202].

Опрацювання наукового доробку з цієї проблематики засвідчує стійкий і значний інтерес дослідників до відповідного правового інституту. Для формування належної методологічної основи власного дослідження ґрунтовного аналізу потребують монографії, дисертації та навчальні посібники, захищені за суміжними науковими спеціальностями кримінально-правового циклу. Так, окремим проблемам захисту учасників кримінального процесу присвячено значну кількість публікацій [264; 327; 67, с. 63-70; 192; 102; 334, с. 230-231; 106, с. 254-266 та ін.], в яких досліджено різні аспекти зазначеного інституту з позицій різних галузей права (розкрито сутність підстав і особливості процесуальної процедури застосування заходів захисту; сформульовано авторське розуміння поняття забезпечення безпеки осіб, залучених до виконання спеціального завдання з викриття злочинної діяльності організованої групи; визначено пріоритетні напрями посилення результативності відповідного механізму захисту, зокрема шляхом удосконалення його фінансового та матеріально-технічного забезпечення, а також запропоновано конкретні напрями подальшої оптимізації цієї діяльності).

Узагальнюючи проміжні результати аналізу кримінальної процесуальної складової дослідження інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні, необхідно зазначити, що незважаючи на значний внесок у вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери правовідносин та численні законодавчі ініціативи, які було зроблено останнім часом, реалізація самого механізму забезпечення безпеки свідків потребує вдосконалення та подальшої комплексної наукової розробки. Проте напрацювання в зазначеній сфері можуть бути використані як методологічна основа власного дослідження, зокрема щодо: наукового аналізу засад забезпечення безпеки осіб, які сприяють

правосуддю; з’ясування процесуального порядку застосування заходів безпеки до свідків; особливостей проведення процесуальних дій під час досудового провадження; оптимізації процедури судового розгляду із забезпеченням безпеки конфідентів, викривачів та інших учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі свідка.

Слід вказати на специфіку співвідношення кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової інформації в процесі безпеки учасників кримінального провадження. Зокрема, оперативно-розшукова інформація про можливу або вже наявну загрозу безпеці свідка не має прямого відношення до процесу отримання доказів, проте вона відноситься до процесу формування такої доказової інформації, отже, може бути використана у кримінальному провадженні.

Окремі питання подолання протидії розслідуванню процесуальним та організаційно-тактичним шляхом дослідили у своїх наукових дослідженнях Ю.М. Крамаренко («Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», Харків, 2005) [140], Ж.М. Бигу («Оперативно-розшукове забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукових заходів», Київ, 2009) [43], О.В. Бардацька та А.М. Орлеан («Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов’язаних з торгівлею людьми», Київ, 2010) [38].

У докторській дисертації О.О. Подобного «Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю» (Одеса, 2014) безпека учасників кримінального судочинства обґрунтовується як один із пріоритетних напрямів діяльності та водночас структурний елемент комплексної категорії «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження». З-поміж іншого в роботі визначено напрями вдосконалення правового регулювання забезпечення безпеки суб’єктів кримінального процесу [203].

Окремі аспекти усунення протидії, зокрема шляхом застосування заходів

гарантування належного рівня захищеності осіб, залучених до кримінального провадження при розслідуванні шахрайств, стали предметом дослідження у монографіях Я.В. Стрелюк «Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України» (Харків, 2015) [280] та О.І. Кривенко «Оперативно-розшукова протидія шахрайствам через мережу Інтернет» (Харків, 2018) [142].

Особливості оперативно-розшукового забезпечення безпеки учасників кримінального процесу під час досудового розслідування дослідили В.Д. Пчолкін та О.В. Федосова [239, с. 163–167]. Ю.А. Сухарським зроблено спробу визначити напрями удосконалення нормативних вимог до діяльності оперативних підрозділів під час проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на реалізацію державного захисту та гарантування безпеки учасників кримінального провадження [282, с. 207–210]. Спеціальні правила застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання, визначено в наукових публікаціях В.В. Котової [135, с. 37-41; 137, с. 157-163] та Н.Я Маньковського [170, с. 38-42]. Є.Ю. Бузоверя та Д.М. Ценов дослідили особливості оперативно-розшукових механізмів гарантування безпеки та захищеності осіб, залучених до кримінального провадження [47, с. 106-111], з'ясували способи удосконалення заходів, спрямованих на гарантування захищеності осіб, які на конфіденційній основі залучаються до співпраці під час досудового розслідування кримінальних правопорушень корисливо-насильницького характеру, конкретизували зміст, організацію подальшого застосування одержаних результатів, зокрема у процесі проведення окремих різновидів негласних слідчих (розшукових) дій [321, с. 293]. Правовому аналізу гарантування належного захисту осіб, які на негласній або конфіденційній основі залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності присвячена наукова стаття О.В. Горбачова [70, с. 99-105]. Характеристику суб'єктів забезпечення безпеки учасників оперативної розробки здійснили О.О. Деревягін та М.М. Поколодна [80, с. 146-153].

Аналіз наукових досліджень у сфері оперативно-розшукової діяльності останнього часу свідчить, що пропозиції і рекомендації щодо удосконалення законодавства, яке регламентує поняття конфіденційного співробітництва, використання позаштатних негласних працівників під час проведення окремих НСРД, хоча й обмежуються внесенням окремих доповнень [176, с. 344], проте вони можуть бути корисні в контексті предмета дослідження, адже зазвичай відповідні особи набувають статусу свідка у кримінальному провадженні. Водночас ми поділяємо позиції науковців щодо подальшого удосконалення положень щодо: прав та обов'язків особи після прийняття рішення про застосування щодо неї заходів захисту; ознак (критеріїв), необхідних для претендування свідків на захист від держави через забезпечення визначених заходів захисту; обґрунтування доцільності оформлення відповідної угоди між особою, щодо якої застосовано заходи безпеки, та уповноваженим підрозділом, який безпосередньо забезпечує їх реалізацію тощо [70, с. 103; 80, с. 152].

Слід підкреслити, що прикладні розвідки галузі захисту свідків не зупиняються на галузі кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, а становлять предмет наукового інтересу представників суміжних галузей знань та наукових спеціальностей. Наявність вдалих спроб усунення певних теоретико-прикладних та прогалин в законодавстві у досліджуваній тематиці свідчить про послідовне поєднання наукових підходів до вивчення відповідного інституту захисту учасників кримінального процесу та про міждисциплінарний характер досліджуваної проблематики. Яскравим прикладом інтегративного підходу до дослідження проблематики заходів забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження є наукові праці уже згаданого нами Ю.М. Крамаренка («Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», Харків, 2005) [140] та Р.В. Тарасенка «Безпека учасників кримінального судочинства: кримінальні, процесуальні та оперативно-розшукові засади» (Одеса, 2015) [202].

За іншими суміжними спеціальностями (12.00.08 – «кримінальне право та

кримінологія, кримінально-виконавче право» та 12.00.11 – міжнародне право) насамперед слід згадати: працю М.В. Тимчаль «Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист» (Львів, 2019) – комплексне кримінально-правове дослідження безпеки осіб, взятих під захист, у якому серед іншого проаналізовані окремі положення КПК України, в також закордонний реалізації програм захисту свідків [293]; докторську дисертацію В.В. Попко «Транснаціональне кримінальне право: міжнародно-правові засади» (Київ, 2020), у якій обстоюється позиція щодо доцільності враховувати інформацію або показання осіб, яких сприяли розкриттю тяжких транснаціональних злочинів, при встановленні кримінальної відповідальності особам-викривачам [206].

Загалом погоджуючись з аргументами науковців, слушним вважаємо висловлене В.В. Навроцькою переконання у тому, що подальше удосконалення виключно кримінально-правових норм саме по собі не здатне забезпечити комплексне вирішення проблеми захисту осіб, залучених до кримінального провадження (учасників кримінального та інших видів судочинства, а також учасників провадження у Конституційному суді України) від посткримінального впливу [178, с. 160-161]. Це вкотре вказує на міжгалузевий характер інституту забезпечення безпеки, потребу у комплексному підході до вирішення проблем захисту свідків від протиправних посткримінальних посягань та доцільність пошуку можливих «резервів» удосконалення положень кримінального й кримінального процесуального законодавства України, законодавства про оперативно-розшукову діяльність.

Якщо говорити про еволюцію законодавства у досліджуваній сфері правовідносин, то забезпечення безпеки суб’єктів кримінального провадження вже понад 30 років здійснюється на правовій основі, закладеній Законами України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [221; 219]. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у чинній редакції станом на дату

проведення дослідження залишається ключовим нормативним актом, що визначає засади правового регулювання у сфері захисту різних категорій учасників кримінального провадження та встановлює підстави, умови і процедуру застосування правових, організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на охорону життя, здоров’я, майна й інших охоронюваних законом інтересів осіб, які сприяють виявленню, запобіганню, припиненню, розкриттю чи розслідуванню кримінальних правопорушень або беруть участь у судовому розгляді кримінальних проваджень.

Разом із тим сучасний розвиток інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження відбувається в умовах безпрецедентних викликів, пов'язаних із триваючою збройною агресією рф проти України та запровадженням правового режиму воєнного стану. Починаючи з 2022 року, суттєво зросла кількість кримінальних проваджень, у яких особи, що сприяють правосуддю, зазнають підвищеного ризику незаконного впливу, переслідування або помсти. Особливо це стосується свідків воєнних злочинів, злочинів проти людяності, колабораційної діяльності, державної зради та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом. За таких умов інститут забезпечення безпеки учасників кримінального провадження набуває не лише процесуального, а й загальнодержавного безпекового значення, що обумовлює необхідність його подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних міжнародних стандартів та практики документування міжнародних злочинів.

Також варто зазначити, що сучасний стан розвитку кримінального процесуального законодавства, запровадження правового режиму воєнного стану, ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та розширення міжнародного співробітництва у сфері документування міжнародних злочинів зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення національної системи захисту свідків і приведення її у відповідність до сучасних міжнародних стандартів.

Загалом можемо зробити висновок, що незважаючи на наявність комплексних та «точкових» теоретичних розробок, проблематика забезпечення

безпеки свідків як суб'єктів кримінального процесу не втрачає наукової та практичної значущості й надалі потребує ґрунтовного дослідження, окреслені теоретичні та практичні питання й надалі залишаються предметом наукової дискусії, оскільки в доктрині кримінального процесуального права щодо них не сформовано єдиного підходу. Крім того, частина раніше висловлених положень потребує перегляду й уточнення у зв'язку з істотним оновленням нормативного регулювання кримінального провадження. Водночас дослідження сучасної практики застосування відповідних правових норм дає змогу виявити проблемні аспекти реалізації інституту захисту свідків засвідчив труднощі, пов'язані з ініціюванням окремих заходів безпеки, безпосереднім застосуванням, можливостями та порядком їх оскарження в разі неправильного застосування, бездіяльності уповноважених суб'єктів кримінального процесу.

Такі проблеми характерні як досудовому провадженню, так і судовим стадіям кримінального процесу. Тому, у межах дослідження було систематизовано основні наукові підходи та результати попередніх розвідок, критично осмислено їх положення й використано найбільш релевантні напрацювання, що дало змогу сформувати та обґрунтувати авторське бачення щодо окремих дискусійних питань, пов'язаних із вжиттям заходів із забезпечення безпеки свідків, організацією проведення слідчих (розшукових) та судових дій в умовах реальної наявної або ймовірної небезпеки для життя, здоров'я чи недоторканності житла та майну свідка, його рідних та близьких та ін.

Під час розв'язання зазначеної проблематики, на нашу думку, доцільно спиратися на сформовані в юридичній науці теоретичні підходи та результати попередніх досліджень з досліджуваної проблематики як методологічним базисом дисертації, результатами правозастосовної діяльності, сформованими у період після набрання чинності низки нормативно-правових актів та внесення численних редакційних правок до КПК України в редакції 2012 року, положення яких прямо чи опосередковано стосуються процедурних питань забезпечення безпеки учасників кримінального провадження у статусі свідка.

Це дозволить використати інтегративний підхід до вирішення задач здійснення комплексного дослідження інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, яке з огляду на низку окреслених вище проблем видається актуальним та своєчасним.

1.2. Поняття, сутність та загальні умови забезпечення безпеки у кримінальному провадженні

Фактично завдання кримінального провадження можна охарактеризувати як створення таких умов досудового розслідування та судового провадження, за яких кожен із учасників матиме можливість повноцінно реалізувати свої процесуальні права, належним чином реалізовуватиме визначені законом процесуальні обов'язки, сприяючи досягненню спільної мети - охороні особи, суспільства й держави від кримінально протиправних посягань та забезпеченню притягнення винних до встановленої законом відповідальності [26, с. 3]. Належні умови участі осіб у кримінальному провадженні формуються через систему гарантій їхніх прав і законних інтересів, яка у взаємозв'язку з гарантіями результативної діяльності органів кримінальної юстиції забезпечує ефективне функціонування кримінального процесу загалом [158, с. 38-39; 184, с. 152-153; 54, с. 14].

Одним із головних завдань діяльності органів досудового розслідування і суду у взаємозв'язку із завданнями, закріпленими у ст. 2 КПК України, є забезпечення участі свідків у кримінальному провадженні, тобто створення відповідних умов для реалізації зазначеними суб'єктами своїх прав та виконання обов'язків. Це обумовлено, насамперед тим, що показання свідків відносяться до одних з найбільш важливих і достовірних джерел фактів та відомостей про обставини кримінального правопорушення. Достовірні показання свідків дають змогу перевірити відомості, інформацію, отриману в межах кримінального провадження, оцінити належність наявних доказів та

встановити додаткові відомості.

Нездатність держави забезпечити належний захист своїх громадян зумовлює ситуацію, за якої значна кількість свідків побоюються заявляти про певні факти, надавати інформацію або інші докази у провадженні, які можуть бути використані для реалізації завдань кримінального судочинства. Найбільшої гостроти зазначена проблематика набуває у провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, зокрема суспільно резонансних і корупційних діянь, а також правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, терористичних кримінальних правопорушень, а також кримінальних правопорушень посягань на основи національної безпеки України, за яких протиправний вплив на свідків, зокрема їх залякування, може посилюватися значними ресурсами та можливостями організованих злочинних угруповань. Вирішенням такої проблеми є створення ефективного механізму забезпечення безпеки вказаних учасників кримінального провадження. Потреба людини у відчутті захищеності належить до базових і має пріоритетне значення порівняно з прагненням до самостійності чи самореалізації. Саме тому право на безпеку займає особливе місце в системі прав людини, оскільки створює необхідні передумови для реального здійснення інших прав і свобод та фактично виступає фундаментом їх належної реалізації [326, с. 123].

Предмет нашого дослідження в межах цього підрозділу потребує передусім з’ясування етимології та змісту поняття «забезпечення безпеки». Визначимо його характерні риси та відмінності від суміжних категорій, що використовуються у теорії та на практиці, якими оперує законодавець. Це дасть змогу встановити чітке коло суспільних відносин, що потребують належного правового захисту, виокремити складові механізму захисту осіб, залучених до кримінального провадження, сукупності засобів його реалізації та цільового призначення їх застосування.

У правничій доктрині поняття «забезпечення» характеризується достатньо широким аспектом, яке може розумітися як формування необхідних і

належних умов для реалізації певної діяльності, її гарантування, а також охорона та захист особи від можливих загроз чи небезпеки [325, с. 85]. У словниковій літературі «забезпечення» тлумачиться як формування належних умов для реалізації певної діяльності та забезпечення гарантій її здійснення [50, с. 375], здійснювати охорону та забезпечувати захист особи чи певного об'єкта від можливих загроз і небезпек [271, с. 17]. Аналіз положень КПК України та підходів до оперування цією категорією вказує на те, що звичай вона використовується в контексті підтримання гарантій прав та свобод учасників кримінального судочинства, реалізації права на захист, застосування заходів процесуального примусу, надання фізичної охорони особі та матеріальних засобів її захисту тощо [175, с. 403; 289, с. 12–13; 301, с. 133–138]. Загалом наведені підходи до розуміння цієї категорії дозволяють тлумачити «забезпечення» як цілеспрямовану діяльність держави зі створення необхідних умов і надання відповідних засобів, використання яких спрямоване на належне виконання визначених завдань.

У свою чергу В.М. Заплатинський безпеку характеризує, як стан складної системи, за якого вплив зовнішніх та внутрішніх чинників не спричиняє небажаних для неї наслідків з урахуванням актуального рівня потреб, знань і сформованих уявлень про належний стан її функціонування [93, с. 90-98]. Безпечний стан особи як учасника кримінального провадження забезпечується за умови недопущення протиправного впливу з боку інших осіб або нейтралізації можливих негативних наслідків такого впливу [93, с. 90-98]. О.І. Ромців визначає безпеку як забезпечений державою рівень захищеності особи, що передбачає своєчасне виявлення, попередження та усунення наявних або ймовірних загроз [256, с. 41]. Енциклопедична література тлумачить безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості від потенційно і реально існуючих загроз, або відсутність таких загроз [335, с. 22]. Такий підхід дає підстави виокремити два основні різновиди загроз, що мають враховуватися під час забезпечення безпеки особи: реальні та потенційні.

У науковій літературі безпека учасників кримінального провадження

розглядається як комплексна правова категорія, що охоплює фізичну, психологічну та майнову складові. Фізична безпека передбачає захищеність життя, здоров'я та особистої недоторканності особи; психологічна - захист від негативного психічного впливу, залякування, погроз та інших форм тиску; майнова - захищеність майна, доходів та інших матеріальних благ від протиправних посягань у зв'язку з участю особи у кримінальному провадженні [154, с. 45-49]. У сучасних умовах цифровізації суспільних відносин до зазначених складових безпеки дедалі частіше відносять і цифрову безпеку особи. Йдеться про захист персональних даних, відомостей про місцеперебування, електронні комунікації, акаунти в інформаційних системах та інші цифрові сліди, які можуть бути використані для ідентифікації свідка або встановлення його контактів. Особливо актуальним це питання стало в умовах воєнного стану та широкого використання відкритих джерел інформації.

У сучасній юридичній літературі безпека учасників кримінального провадження розглядається не лише як стан захищеності життя та здоров'я особи, а й як захищеність її майнових прав, честі, гідності та ділової репутації. Такий підхід свідчить про комплексний характер інституту забезпечення безпеки, який охоплює як фізичну, так і майнову та немайнову сфери прав особи [173, с. 360-361; 328, с. 250].

Антиподом безпеки є небезпека щодо об’єкта посягання, яка прямо пов’язана з фактором загрози, як реальної або можливої в перспективі. Це вихідна категорія, яка розглядається як загроза безпеці. Така загроза має якісні характеристики: вона протиправна; може бути вже реалізованою (озвученою) або прогнозованою; відомості про загрозу можуть включати як доказову інформацію, так і іншу інформацію (оперативно-розшукову); стан безпеки передбачає сталість і можливість настання на усіх стадіях кримінального провадження, а подекуди після закінчення кримінальної процесуальної діяльності; безпека має властивість мінливості засобів і способів, за допомогою яких вона підтримується.

Загалом поділяємо сформовану у теорії кримінального процесу точку

зору щодо фізичної, психологічної та матеріальної компоненти безпеки учасників кримінального провадження.

Стаття 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі - профільного Закону) забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві розглядається як здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров’я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [221].

Після запровадження в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану механізм захисту осіб, залучених до кримінального провадження набув особливого значення. Це обумовлено суттєвим збільшенням кількості кримінальних проваджень щодо міжнародних злочинів, кримінальних правопорушень, спрямованих проти основ національної безпеки України, фактів колабораційної діяльності та інших кримінально караних діянь, пов'язаних зі збройною агресією проти України. У таких умовах ефективність механізму захисту свідків безпосередньо впливає на можливість отримання доказової інформації та забезпечення невідворотності відповідальності винних осіб.

Не відрізняються кардинально за своєю сутністю й визначення, які пропонувались у законопроєктах. Приміром, проєкт КПК України за реєстраційним № 5571 від 12.07.2021 р. тлумачить забезпечення безпеки осіб, як застосування уповноваженими державними органами до учасників кримінального судочинства (тобто осіб, залучених до діяльності із запобігання, виявлення, припинення, розкриття чи розслідування кримінальних правопорушень, а також до судового розгляду відповідних кримінальних проваджень) та інших осіб, визначених цим Законом, заходів забезпечення безпеки, зорієнтованих на охорону життя, здоров’я, недоторканності житла та майнових інтересів таких осіб від незаконних посягань і забезпечення умов, необхідних для ефективного здійснення правосуддя [236]. Разом із тим на

сьогоднішній день відповідні законодавчі ініціативи не були реалізовані у формі закону. Незважаючи на це, запропоновані у законопроєкті підходи зберігають наукове та практичне значення для подальшого реформування національної системи забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження.

В.С. Зеленецький під забезпеченням безпеки учасників кримінального процесу розуміє діяльність уповноважених правоохоронних органів, яка полягає у застосуванні комплексу спеціальних заходів для створення належних умов їх участі у кримінальному провадженні. Реалізація таких заходів має бути спрямована на усунення вже наявної небезпеки, недопущення її подальшого розвитку та запобігання можливому заподіянню шкоди особам, майну чи іншим охоронюваним державою цінностям [96, с. 38]. Більш лаконічні у визначенні цієї категорії О.О. Гриньків та А.О. Ляш: діяльність визначених законом уповноважених органів, що полягає у реалізації комплексу необхідних заходів для запобігання заподіянню шкоди учасникам кримінального провадження та створення належних умов для ефективного здійснення правосуддя [74, с. 6, 9].

На нашу думку, найбільш повним, таким, яке можна використати як базове для дослідження у контексті характеристики заходів захисту, що можуть застосовуватися до свідка, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження доцільно розглядати як нормативно врегульовану діяльність уповноважених суб'єктів, яка охоплює систему взаємопов'язаних правових, організаційних, процесуальних, позапроцесуальних та інших засобів. Їх реалізація має забезпечувати такий рівень захищеності життя, здоров'я, житла і майна учасника від незаконного впливу чи посягань, за якого він може безперешкодно користуватися наданими йому процесуальними правами та належним чином виконувати покладені обов'язки, сприяючи тим самим ефективному здійсненню кримінального судочинства [256, с. 161-162].

Важливо також наголосити, що в законі та теорії кримінального процесу термін «захист» вживається як синонім «забезпечення безпеки». Зокрема, з урахуванням міжнародно-правових підходів у цій сфері захист свідків

переважно розглядається через призму спеціальних механізмів гарантування їхньої безпеки, що реалізуються в межах відповідних програм захисту [74, с. 108; 245]. Такі програми діють у багатьох країнах світу [74, с. 108-109] та є комплексним інститутом, яка охоплює сукупність процесуальних гарантій, правових механізмів і відповідних засобів і заходів, сукупна реалізація яких спрямована на недопущення незаконного впливу чи посягань на життя, здоров'я та майнові інтереси свідків, потерпілих, їх рідних та близьких. Особливого значення міжнародні стандарти захисту свідків набули для України після завершення процедури ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та набуття статусу держави-учасниці МКС. У зв'язку з цим національна система забезпечення безпеки свідків має враховувати підходи, вироблені міжнародною практикою щодо захисту осіб, які надають показання у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів, злочинів проти людяності та інших особливо серйозних порушень норм міжнародного права.

Водночас, попри те, що використання термінів «захист» (характерне для держав Європи та англо-американської правової сім'ї) та «забезпечення безпеки» (властиве для національного законодавства) в аспекті вжиття заходів гарантій, засобів і заходів учасника кримінального провадження, змістовно цілком збігаються, вважаємо, що в контексті національного правозастосування необхідним та єдино правильним є йменування зазначеної сфери правовідносин, як «забезпечення безпеки учасників кримінального провадження». Наведемо аргументи стосовно цього.

Розглядаючи юридичну конструкцію «правовий механізм захисту прав учасників кримінального провадження», під терміном «захист» М.С. Іванов розуміє комплексну юридичну систему, яка створює необхідні умови з метою належного гарантування прав учасників кримінального провадження, що реалізується через діяльність уповноваженого суб'єкта, спрямовану на забезпечення здійснення відповідного права, його охорону або поновлення у разі порушення чи виникнення безпосередньої загрози такого порушення, здатного спричинити істотну шкоду законним інтересам особи, суспільства або

держави [99, с. 32]. Надійний захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина небезпідставно називається науковцями основним призначенням правової держави [211, с. 75]. З таких позицій забезпечення безпеки учасника кримінального провадження, зокрема свідка, слід розглядати як складову відповідного механізму реалізації прав, свобод та інтересів людини і громадянина, одним із засобів їх захисту. Зважаючи на такий підхід, категорії «захист» та «забезпечення безпеки» співвідносяться як загальне та окреме.

У зарубіжній практиці захист свідків переважно розглядається як складова спеціалізованих програм, спрямованих на гарантування їх особистої безпеки та нейтралізацію ризиків, пов'язаних з участю у кримінальному провадженні [56, с. 329]. Натомість у доктрині кримінального процесуального права під захистом розуміється відповідна функція, тобто окремий напрям професійної діяльності адвоката у кримінальному провадженні, що охоплює спростування доводів сторони обвинувачення щодо суті підозри, обвинувачення та правової кваліфікації діяння, аргументацію недостатності чи неналежності доказової бази, а також використання інших засобів, спрямованих на захист прав та інтересів підзахисного [158, с. 15]. Така діяльність захисника спрямована як на інтереси підозрюваного, обвинуваченого, так і на інтереси правосуддя [153, с. 59]. Отже, особливості правничої діяльності та функціонального призначення адвоката зумовлюють переважно спеціалізоване розуміння категорії «захист», яка в цьому контексті використовується насамперед для позначення діяльності, спрямованої на забезпечення та відстоювання прав особи [69, с. 153–154]. Водночас, за законодавством, адвокатура поряд з функцією захисту здійснює представницьку діяльність або надання інших форм професійної правничої допомоги клієнту, зокрема свідку [69, с. 80; 213]. З викладеного приходимо до висновку, що терміну «захист» вітчизняний законодавець надає інше змістовне значення, що унеможливлює його використання в аспекті забезпечення безпеки відповідного учасника кримінального провадження.

Крім того, у словникових джерелах поняття «механізм» тлумачиться як

певний спосіб або метод дії [50, с. 665], а також як внутрішньо організована структура чи система відповідного явища [273, с. 695]. Отже, враховуючи вищевикладене, механізм забезпечення безпеки свідків у кримінальному судочинстві складають визначені нормами кримінального процесуального законодавства та іншими нормативно-правовими актами засоби створення належних умов для повної й безперешкодної реалізації відповідними суб'єктами наданих їм прав і покладених на них обов'язків.

На нашу думку, механізм забезпечення безпеки свідка у кримінальному судочинстві охоплює декілька взаємопов'язаних елементів, серед яких: 1) нормативно-правова основа, сформована положеннями Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», нормами галузевого законодавства та інших актів, що регулюють відповідні правовідносини, зокрема Конституції України, КК України, КВК України, законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та інших нормативних актів; 2) правозастосовна складова, до якої належить, зокрема, практика Європейського суду з прав людини; 3) суб'єктний елемент, що охоплює коло осіб, стосовно яких виникає необхідність застосування заходів безпеки, уповноважених суб'єктів (слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю, суд) та органи, що забезпечують безпеку; 3) кримінальну процесуальну форму, тобто процедуру реалізації свідком свого права на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні;

Визначившись з категоріальним апаратом, яким послуговуватимемось під час дослідження проблем забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі, та з'ясувавши складові механізму такого забезпечення, перейдемо до характеристики загальних умов забезпечення безпеки, зосередивши увагу на інших законодавчих та прикладних аспектах реалізації цього міжгалузевого інституту – приводах, підставах, суб'єктах застосування.

Стаття 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть

участь у кримінальному судочинстві» закріплює перелік заходів, що можуть застосовуватися для захисту осіб, наділених відповідним правом. До системи таких заходів належать: 1) особисту охорону, охорону житла й майна; 2) видачу спеціальних засобів індивідуального захисту й сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) заміну документів та зміну зовнішності; 5) зміну місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 9) закритий судовий розгляд [221].

Частина 2 ст. 7 зазначеного Закону передбачає можливість застосування поряд із прямо визначеними й інших заходів захисту, якщо цього потребують характер і рівень загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну особи, взятої під захист [221]. Такий підхід конкретизовано у ст. 19 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», якою встановлено спеціальні заходи стосовно окремих категорій осіб. Так, щодо військовослужбовців може застосовуватися направлення до іншої військової частини чи військової установи або переведення до нового місця проходження служби. Для осіб, які відбувають покарання чи утримуються в установах зі спеціальним режимом, передбачено можливість переведення до іншої відповідної установи або організацію їх окремого тримання [221].

З викладеного вбачається, що застосування зазначених спеціальних заходів безпеки викликане, насамперед, статусом таких осіб, специфічними умовами їх перебування в певному місці, тобто не обмежується вказаним у диспозиції ч. 2 ст. 7 профільного Закону характером і ступенем небезпеки для їх благ. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне внесення відповідних змін до тексту ч. 2 ст. 7 цієї статті, яка в оновленій редакції матиме такий вигляд: «Інші заходи захисту можуть застосовуватися залежно від характеру та рівня загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну особи, яка перебуває під захистом, а також з урахуванням особливостей місця та умов її перебування».

Також вжите законодавцем формулювання «інші заходи безпеки» з одного боку може скласти враження про нечіткість формулювання, а з іншого боку – сформувати абсолютно вичерпну систему таких заходів безпеки об'єктивно складно, оскільки розвиток суспільних відносин і подальше оновлення кримінального процесуального законодавства постійно розширюють спектр можливих правових механізмів. Процесуальні засоби, які на момент запровадження відповідної норми ще не існували або не могли бути передбачені законодавцем, у подальшому можуть набути практичного значення та використовуватися для забезпечення належного рівня захисту використані з метою убезпечення відповідного учасника кримінального провадження від посягання на його життя, житло, здоров'я та майно.

Наявність таких законодавчих формулювань дала можливість науковцям досить оригінально підійти до віднесення окремих процедур до заходів безпеки та їх класифікації, подекуди не обмежуючись заходами закріпленими у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Зокрема, А.М. Орлеан та пізніше Т.Г. Семків зазначили, що у правозастосовній практиці заходи захисту за тривалістю їх реалізації зазвичай диференціюють на короткострокові та довгострокові. До першої групи відносять, зокрема, особисту охорону особи, а також охорону її житла та майна. Довгострокові заходи можуть передбачати заміну документів, зміну зовнішності, місця роботи чи навчання, а також переселення особи до іншого місця проживання [186, с. 91; 264, с. 123]. В.В. Касько здійснив поділ заходів забезпечення безпеки на процесуальні та позапроцесуальні (короткострокові та довгострокові), вказавши при цьому на умовності такого поділу та доцільності їх застосування у комплексі з належними процесуальними засобами захисту, обсяг і характер яких визначаються з урахуванням конкретної процесуальної ситуації, а також реальних або ймовірних ризиків для відповідного учасника кримінального провадження[108, с. 21].

Не заглиблюючись у неодноразово досліджувану попередниками проблему класифікації заходів безпеки, що не становить предмет наукового

пошуку, обмежимось виокремленням процедур, визначених КПК України, які можна прямо чи опосередковано віднести до досліджуваного інституту, оскільки їх проведення хоча й переслідує чітко визначену законодавцем мету, однак так чи інакше, їх реалізація можлива виключно за умови забезпечення безпеки учасників кримінального процесу.

До процесуальних засобів, які можуть застосовуватися з метою захисту свідка, доцільно віднести низку передбачених КПК України механізмів. Зокрема, йдеться про проведення слідчим суддею під час досудового розслідування допиту свідка, а також одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, у тому числі із застосуванням дистанційної форми участі (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК України); організацію пред'явлення особи для впізнання в умовах, що унеможливлюють її візуальне та аудіосприйняття особою, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України); здійснення допиту чи впізнання за допомогою відеоконференцзв'язку на стадії досудового розслідування (ст. 232 КПК України). До відповідного комплексу можуть бути віднесені й окремі негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема аудіо- та відеоконтроль особи або місця, спостереження за особою чи певною територією, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та інші передбачені законом заходи (ст. 258, ст. 267–270 КПК України). Окреме значення для збереження конфіденційності інформації про застосований захист має можливість обмеження доступу до відповідних матеріалів кримінального провадження або вилучення з них відомостей, розголошення яких може поставити під загрозу безпеку особи (ч. 1 ст. 221, ч. 5 ст. 290 КПК України) [196, с. 141]; закритий судовий розгляд (ч. 2 ст. 27 КПК України); до процесуальних механізмів захисту свідка на стадії судового розгляду можуть бути віднесені: проведення відповідних процесуальних дій із застосуванням відеоконференцзв'язку (ст. 336 КПК України); дистанційне здійснення допиту,

пред’явлення для впізнання та інших процесуальних дій за допомогою технічних засобів із використанням акустичних та/або візуальних перешкод, що унеможливлюють ідентифікацію особи (ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 3 ст. 351 КПК України); проведення допиту свідка без присутності іншого раніше допитаного свідка у передбачених законом випадках (ч. 5 ст. 352 КПК України); а також отримання показань від свідка, який перебуває за межами України, шляхом відео- чи телефонної конференції в межах процедур міжнародної правової допомоги (ст. 567 КПК).

Також важливо наголосити, що з урахуванням характеру а також з урахуванням рівня та характеру загрози життю, здоров’ю, житловій недоторканності й майновим інтересам особи учасників кримінального провадження, уповноважені особи мають можливість перегляду обсягу застосованого захисту, його припинення або доповнення новими заходами безпеки в ході проведення окремих процесуальних дій, визначених зокрема ст. ст. 232, ст. 336, ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353; ч. 3 ст. 351 КПК України та ін. [147]. Такі процесуальні дії можна вважати додатковими заходами безпеки до основних, визначених у ст. 7 профільного Закону [147].

До додаткових процесуальних гарантій захисту свідка, передбачених КПК України, можна віднести механізми збереження конфіденційності інформації про його особу в матеріалах кримінального провадження; покладення на осіб, які отримали доступ до відомостей про приватне життя, обов’язку не допускати їх поширення (ч. 4 ст. 15 КПК України); а також встановлену законом заборону неправомірного розголошення даних досудового розслідування (ст. 222 КПК України) [147]. Отже, безапеляційним вважаємо неодноразово озвучене науковцями твердження про те, що ефективність застосування заходів безпеки до свідка може бути забезпечена за умови їх узгодженого та комплексного використання, зокрема разом із заходами, спрямованими на збереження конфіденційності відомостей про особу [202, с. 65].

Порівняльний аналіз ст. 7 профільного Закону та ст. 5 Закону України

«Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», якою закріплено систему відповідних заходів безпеки, дав О. О. Подобному підстави констатувати значну подібність законодавчих підходів до їх нормативного визначення. Науковець зауважує, що за винятком такого застарілого за змістом заходу, як встановлення телефону за місцем проживання, а також закритого судового розгляду, який застосовується щодо учасників кримінального судочинства, у зазначених законах фактично передбачено ще вісім заходів безпеки, сформульованих майже тотожно [202, с. 65].

Незважаючи на усе різноманіття заходів забезпечення безпеки, перелік яких не обмежується зазначеними у ст. 3 профільного Закону, можливості далеко не всіх з них використовуються уповноваженими особами належним чином. Зокрема, за даними опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів, найбільш часто у практичній діяльності органів досудового розслідування застосовуються особиста охорона (64 %), охорона житла та майна (42 %), конфіденційність інформації (51 %) та закритий судовий розгляд (31 %) (Додаток А), що можна пояснити їх простотою в реалізації та незначними фінансовими витратами.

Отже, найбільш дієвими та застосовуваними з переліку тих, що зазначені у профільному Законі, є заходи безпеки, зазначені в його п. п. 1-3 ст. 7 – особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження.

КПК України визначає процедуру провадження певних слідчих (розшукових) дій, в рамках яких відбувається застосування заходів безпеки, зокрема, допит особи у межах судового засідання, що проводиться на стадії досудового розслідування (ч. 1 ст. 225), пред’явлення особи для впізнання (ч. 4 ст. 228), допит / упізнання в режимі відеоконференції в процесі досудового розслідування (ст. 232), проведення процесуальних дій у судовому провадженні із застосуванням відеоконференцзв’язку (ст. 336 КПК України), а також

здійснення судового допиту дистанційно з іншого приміщення чи в іншій формі, яка унеможливлює встановлення особи, за потреби - із використанням технічних засобів для створення акустичних перешкод (ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 3 ст. 351 КПК України) тощо [147]. На нашу думку, та на переконання 65 % опитаних (Додаток А), можливостям вказаних та інших процесуальних заходів захисту з позиції забезпечення безпеки свідка приділяється недостатня увага, що викликає необхідність їх детального аналізу з метою вироблення відповідних рекомендацій в межах предмету дослідження.

Характеризуючи органи, які задіяні у процедурі забезпечення безпеки, насамперед зазначимо, що законодавець у ст. 3 профільного Закону здійснює їх чіткий розподіл на ті, які: а) уповноважені ухвалювати рішення щодо необхідності застосування відповідних заходів захисту та б) здійснюють заходи безпеки. Так, повноваження щодо вирішення питання про необхідність застосування заходів безпеки покладаються на слідчого, дізнавача, прокурора або суд, якщо у їх провадженні перебуває кримінальне провадження, у розслідуванні чи судовому розгляді якого брали або беруть участь особи, визначені ст. 2 відповідного Закону. Стосовно осіб, які були залучені до виявлення, запобігання чи припинення кримінальних правопорушень або іншим чином сприяли такій діяльності, відповідне рішення може ухвалювати орган чи підрозділ, уповноважений на здійснення оперативно-розшукової діяльності. У передбачених ст. 206 КПК України випадках такі повноваження також належать слідчому судді [221].

Дотримання зазначеного положення є обов’язковим для учасників кримінального провадження, а його недотримання тягне за собою прийняття рішення про відхилення поданого клопотання. Так, адвокату, який представляв інтереси свідка А. та звернувся до слідчого судді Марганецького міського суду Дніпропетровської області з питання щодо необхідності та доцільності застосування відповідних заходів захисту щодо майна, було відмовлено, оскільки його розгляд якого не входить до компетенції слідчого судді, та роз’яснено про право звернення про застосування заходів безпеки щодо майна

до слідчого, прокурора [312].

Здійснення заходів безпеки залежно від установленої законом підслідності здійснення відповідних заходів покладається на Службу безпеки України, Державне бюро розслідувань, органи Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або Бюро економічної безпеки України, у структурі яких для виконання таких завдань функціонують спеціально уповноважені підрозділи [221]. Відповідно до положень ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», процесуальне рішення щодо необхідності реалізації відповідних заходів захисту до учасників кримінального провадження приймають слідчий, дізнавач, прокурор, суд, слідчий суддя, орган, який здійснює ОРД [221].

Необґрунтоване застосування заходів безпеки тягне за собою додаткові ресурсні витрати. При цьому питання обґрунтованості їхнього застосування, як власне й скасування, виноситься на розсуд відповідної уповноваженої особи – слідчого, дізнавача, прокурора, суд, органу (підрозділу), що здійснює ОРД. Процедура скасування заходів безпеки щодо свідка та до інших суб'єктів, визначених у ст. 2 профільного Закону, з моменту внесення змін Закону № 4652-VI від 13.04.2012 р. [216] залишається незмінною, за винятком наділення такими повноваженнями дізнавача у кримінальних провадженнях, що відносяться до його підслідності [216].

Ініціювання питання про застосування заходів захисту щодо свідка може ґрунтуватися на зверненні самого учасника кримінального провадження, членів його сім'ї чи близьких родичів, поданні керівника відповідного державного органу, а також на відомостях оперативного або іншого характеру, які свідчать про існування загрози його безпеці (ст. 20 профільного Закону) [221].

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», застосування заходів захисту можливе за наявності відомостей, які дають достатні підстави констатувати реальність небезпеки для життя, здоров'я, житла чи майна відповідного

учасника кримінального провадження [221]. При цьому про існування такої небезпеки можуть свідчити не лише безпосередньо висловлені погрози або вже вчинені протиправні дії. Оцінювати доцільно також характер кримінального правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження, особисті характеристики та зв'язки особи, від якої може походити небезпека, значення показань особи, яка потребує захисту, а також надходження від Міжнародного кримінального суду прохання про застосування відповідних заходів безпеки [221]. Необхідність комплексного підходу до встановлення реальності загрози підкреслювалася й у Узагальненні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січня 2017 р. «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування». Зокрема, для обґрунтованого висновку щодо існування або відсутності небезпеки необхідно оцінювати всю сукупність конкретних обставин провадження: характер суспільно небезпечного діяння, відомості про реальних чи ймовірних підозрюваних, особливості їх поведінки після початку досудового розслідування та інші релевантні фактори [222]. Натомість суто суб'єктивні твердження особи про недовіру до правосуддя, можливе політичне переслідування чи інші подібні мотиви самі по собі не можуть підтверджувати наявність реальної загрози, якщо вони не підкріплені належними фактичними даними [332, с. 88–93]. Після початку повномасштабної агресії рф значно зросло практичне значення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення безпеки свідків. Зокрема, йдеться про осіб, які надають показання щодо міжнародних злочинів, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших тяжких порушень міжнародного гуманітарного права. За таких умов питання забезпечення безпеки таких осіб дедалі частіше набуває транскордонного характеру та потребує координації між національними органами і міжнародними інституціями.

Коли йдеться про відповідні відомості, які дають підстави констатувати існування реальної небезпеки для життя, здоров'я, житла чи майнових інтересів

особи, на нашу думку, доцільно розглядати якісний їх аспект, тобто про їх достатність. Установлення достатності даних, що утворюють основу для застосування заходів безпеки, є оцінкою сукупності відомостей, що дають змогу з'ясувати ступінь ймовірності існування загрози посткримінального впливу або її реалізації. На нашу думку, така достатність повинна визначатися: наявністю даних, що вказують на будь-які ознаки загрози; відсутністю даних, що вказують на неможливість загрози, а також даних, що свідчать про відсутність можливості встановлення таких даних; неможливістю отримання додаткових відомостей, що підтверджують чи спростовують наявність небезпеки; відсутністю обґрунтованих сумнівів щодо достовірності отриманих даних, що вказують на ознаки загрози безпеці; можливістю на основі отриманих даних здійснення висновку про можливість загрози визначеним у ст. 3 профільного Закону благам.

Слушним у контексті досліджуваних критеріїв реальності загрози свідку, у тому числі потенційному, є зауваження, висловлене Я.О. Тализіною, що заходи забезпечення безпеки, які застосовуються до конфіденційного співробітника на початковому етапі досудового розслідування мають вірогідний характер, а загрози стають більш реальними тільки після того, як підозрюваний (обвинувачений) дізнається про докази його причетності до вчинення злочину, отримані завдяки конфіденційному співробітнику [286, с. 133]. Власне, гарантія співпраці таких осіб будується саме на умові недопущення виникнення будь-яких загроз для них чи їх рідних та близьких.

Незважаючи на оцінність такої ознаки як «достатність» даних про застосування заходів безпеки осіб, тобто про посткримінальний вплив на учасників кримінального судочинства, у тому числі й на свідка, її відображення у відповідних положеннях профільного Закону вважаємо необхідним. Адже проблема визначення достатнього обсягу даних про те, що стосовно свідка висловлюються реальні та конкретні погрози, часто породжує на практиці ситуації, коли рішення про застосування / незастосування заходів безпеки приймаються необґрунтовано.

Слід зазначити, що крім самої загрози (застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна свідків, вбивством, чи іншими протиправними діяннями), основою застосування заходів безпеки виступає її якість, реальність і об'єктивність. Якість небезпеки характеризує той об'єкт, на який спрямована ця небезпека (життя, житло, здоров'я, майно). Традиційно вважається, що загрози, спрямовані на ці об'єкти, а саме: життя, здоров'я, житло, майно – мають найефективніший психологічний вплив на особу, внаслідок якої вона може відмовитися від сприяння правосуддю. Об'єктами загрози також можуть виступати репутація особи, можливість кар'єрного зростання, життя, здоров'я, майно членів його сім'ї, родичів та інших близьких йому осіб. Реальність загрози передбачає, що вона має сприйматися учасниками кримінальних процесуальних відносин як цілком здійсненна. Фактичне існування загрози має бути очевидною не лише для особи, щодо якої можливе застосування заходів безпеки, але й, насамперед, для посадової особи органу, що здійснює заходи безпеки.

Як обґрунтовано зазначають В. В. Касько та А. М. Орлеан, підстави для застосування заходів безпеки не варто обмежувати лише відомостями про ймовірність учинення щодо відповідних осіб кримінально караних діянь. До них доцільно відносити й дані про інші форми протиправного впливу, спрямовані на те, щоб змусити особу відмовитися від співпраці з органами кримінальної юстиції, припинити таку співпрацю або помститися їй за вже надане сприяння кримінальному провадженню [108, с. 32]. При цьому дані, які можуть бути передумовою застосування відповідних заходів, не обов'язково повинні мати форму доказу. Будь-які відомості, що свідчать про загрозу життю, майну, здоров'ю, законним інтересам особи мають враховуватися слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, суддею при вирішенні питання про застосування заходів безпеки. Тягар доказування наявності підстав застосування заходів забезпечення безпеки має бути покладений на органи та осіб, що приймають відповідне рішення [109, с. 11].

Водночас, для такої категорії свідків, які беруть участь чи сприяють

діяльності з виявлення, запобігання, припинення чи розкриття кримінальних правопорушень, зокрема, конфіденти, підставою для застосування заходів захисту може бути не лише встановлена реальна небезпека для життя, здоров'я, житла чи майнових інтересів цих осіб, але й загроза розшифровки та розповсюдження дійсних відомостей про місце їх роботи та анкетні дані. На нашу думку, до профільного Закону необхідно внести відповідні доповнення, які обумовлені слідчою та судовою практикою, – все частіше у кримінальних провадженнях допитуються як свідки оперативні співробітники, які здійснювали розробку злочинних організацій, особи, які залучаються до такої діяльності на конфіденційній основі, вони ж включаються до переліку осіб, виклик яких передбачається у кримінальному провадженні до суду.

Враховуючи викладене, частину 1 статті 20 (Підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки) Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», слід подати у такій редакції: «Підставою для застосування заходів захисту щодо осіб, визначених ст. 2 цього Закону, слід вважати наявність достатнього обсягу відомостей, які підтверджують існування реальної небезпеки для їхнього життя, здоров'я, житла чи майна, а також фактів встановлення та поширення достовірної інформації про місце роботи, персональні чи анкетні дані осіб, які брали участь у виявленні, запобіганні, припиненні або розкритті кримінальних правопорушень чи сприяли такій діяльності».

Таким чином, процесуальна значущість приводів та підстав застосування заходів безпеки до свідків полягає у можливості своєчасного та обґрунтованого ухвалення рішення щодо застосування відповідних заходів або відмови в їх реалізації залежно від конкретної ситуації в кримінальному провадженні.

За задумом законодавця, інститут захисту осіб, залучених до кримінального провадження, доцільно розглядати як одну з важливих складових сучасної системи кримінального процесу України. Його належне та результативне функціонування має відповідати актуальним суспільним і безпековим викликам, оскільки від ефективності такого механізму значною

мірою залежать якість досудового розслідування, належний рівень судового розгляду та загалом можливість повноцінної реалізації завдань кримінального провадження, визначених КПК України [109, с. 334].

Нормативне регулювання у сфері захисту осіб, залучених до кримінального провадження, в Україні ґрунтується на розгалуженій системі законодавчих та інших нормативно-правових актів, положення яких визначають відповідні правовідносини, повноваження уповноважених суб'єктів і механізми реалізації заходів безпеки [47, с. 110]. Водночас, незважаючи на існування нормативно-правових актів, які врегульовують загальні засади та спеціальні аспекти гарантування захищеності осіб у межах кримінального провадження, у доктрині вказується на ряд правових проблем, як то: відсутність єдиного законодавчого розуміння «забезпечення безпеки», яке було б відображено у КПК України; відсутність у чинному КПК України самостійного розділу, положення якого системно врегульовували б процедури застосування заходів захисту, узгоджували їх із Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», визначали коло осіб, на яких поширюється відповідний механізм, категорії кримінальних правопорушень, у зв'язку з якими він може застосовуватися, а також порядок контролю і нагляду за реалізацією таких заходів [255, с. 70; 264, с. 119-128; 100, с. 334; 203].

Найбільш концептуальною пропозицією є внесення до Кримінального процесуального кодексу України окремого розділу «Забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству» [264], чи то «Державний захист осіб, які беруть участь у судочинстві, суддів, працівників суду і правоохоронних органів» [203; 288], що на думку правників сприятиме формуванню послідовної та зрозумілої процедури застосування заходів захисту щодо осіб, які їх потребують, а також конкретизуватиме положення профільного Закону шляхом визначення категорій кримінальних правопорушень, за яких можуть реалізовуватися відповідні заходи безпеки, і встановлення дієвого порядку контролю та нагляду за їх виконанням, а окремі

положення КПК України позбудуться декларативності.

На нашу думку, такі погляди на унормування у галузевому законодавстві положень інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження мають «раціональне зерно», що підтверджується емпіричними дослідженнями. Так, за даними проведеного опитування 74 % респондентів висловили переконання про доцільність внесення змін до КПК України шляхом доповнення його окремим підрозділом, в якому будуть систематизовані відповідні положення, що регламентують процесуальний порядок вжиття заходів безпеки до учасників кримінального судочинства (Додаток А).

Однак безсумнівним вважаємо й те, що неможливо в межах одного розділу охопити усі процедурні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального процесу на різних його етапах. До таких висновків спонукає аналіз виокремлених науковцями організаційних та фінансових проблем, та шляхів їх вирішення.

Зокрема, до організаційних науковці відносять такі проблеми як: строковість проведення заходів безпеки; недостатня ефективність функціонування механізму оперативно-розшукового забезпечення захисту учасників кримінального провадження; недостатній рівень професійної поінформованості працівників правоохоронних органів, уповноважених ухвалювати рішення щодо застосування заходів безпеки; неналежна координація між суб'єктами, які ініціюють застосування таких заходів, та підрозділами, що безпосередньо забезпечують їх виконання; обмежена обізнаність органів, які приймають відповідні рішення, щодо фактичних можливостей, ресурсного потенціалу та інструментарію спеціалізованих підрозділів, що реалізовують такі заходи; дефіцит співробітників, які повинні забезпечувати безпеку осіб, взятих під захист; порядок практичного здійснення заходів захисту, зокрема процедур, пов'язаних із медичним втручанням та заміною необхідних документів, фінансового забезпечення особи аналізованої категорії, а також питання бюджетного та житлового забезпечення особи, щодо якої необхідне застосування заходів безпеки тощо [38, с. 18; 47, с. 110; 109, с.

56; 264, с. 127].

М. В. Тимчаль серед основних недоліків сучасної системи захисту учасників кримінального судочинства виокремлює відсутність спеціалізованого органу, для якого реалізація заходів безпеки була б основним напрямом діяльності, а також недостатню кількість працівників, здатних забезпечувати належний захист осіб, щодо яких прийнято відповідне рішення. Окремою проблемою науковець вважає відсутність єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, у межах якої доцільно було б комплексно врегулювати процедуру прийняття рішення про застосування заходів безпеки, визначити коло органів та посадових осіб, уповноважених перевіряти інформацію про існування загрози й ухвалювати рішення про надання захисту або відмову в ньому. Такий програмний документ, на думку автора, мав би також детально регламентувати порядок практичної реалізації відповідних заходів, у тому числі питання медичного втручання, заміни необхідних документів, матеріального забезпечення осіб у разі зміни місця роботи, а також бюджетного фінансування і надання житла при переселенні особи до іншого місця проживання [293, с. 59-62].

Зміст перерахованих проблем організаційно-правового характеру вказує на те, що більшість з них так чи інакше пов’язані з матеріальним аспектом. Дійсно, питання фінансування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження на сьогодні залишається ключовою проблемою, що суттєво зменшує ефективність їх застосування, спричиняє зниження рівня суспільної довіри до органів державної влади, оскільки особи не мають достатньої впевненості в тому, що за наявності загрози держава здатна гарантувати їм належний рівень захисту. З огляду на це, конструктивною вважаємо пропозицію М.І. Тлепової забезпечити невідкладне та результативне реформування державного механізму захисту осіб з метою їх захисту [295, с. 30-31].

Викладене підтверджує проблему нормативно-правової неврегульованості багатьох питань забезпечення безпеки, незважаючи на

численні наукові концепції, законодавчі пропозиції [109, с. 56; 47, с. 110] та ініціативи [95; 236]. Попри прагнення законодавця заповнити прогалини і неузгодженості, що перешкоджають практичній реалізації права на забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, продовжуються спроби оптимізації та надання стабільного характеру забезпеченню вказаного права відповідно до конвенційних стандартів.

Водночас, невирішеною на сьогодні залишається низка актуальних питань, що безпосередньо стосуються процесуальних заходів безпеки свідків, тобто тих, які реалізуються виключно в рамках кримінальних процесуальних відносин: здійснення допиту свідка в умовах, що забезпечують його безпеку; проведення пред'явлення особи для впізнання, слідчого експерименту зі свідком, до якого застосовано заходи безпеки; організація здійснення судового розгляду за участю свідка, щодо якого вжито заходи безпеки; впровадження позитивного міжнародного досвіду в національне законодавство України та ін. Відтак наведене актуалізує необхідність подальшого комплексного дослідження питань забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні.

Звернення до результатів емпіричного дослідження дає підстави констатувати, що незважаючи на всі недоліки зазначеного інституту, 86 % опитаних висловили переконання, що його реалізація яких може істотно підвищити результативність розслідування тяжких кримінальних правопорушень, сприяти викриттю причетних осіб та забезпеченню їх притягнення до встановленої законом відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, злочинів, учинених членами організованого злочинного угруповання тощо (Додаток А). Певні резерви забезпечення безпеки свідків убачаємо в удосконаленні організаційно-тактичних та процесуальних аспектів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також в унормуванні окремих положень, що регламентують порядок судового розгляду за участю особи, яка перебуває в цьому статусі, про що буде йти мова в наступному розділі.

Водночас сучасний розвиток кримінального процесуального законодавства потребує не лише вдосконалення нормативного регулювання застосування заходів безпеки, а й адаптації національної системи захисту свідків до викликів воєнного часу, цифровізації кримінального судочинства та розширення міжнародного співробітництва. Особливої уваги потребує нормативне врегулювання захисту осіб, які беруть участь у документуванні міжнародних злочинів, співпрацюють із національними правоохоронними органами, Міжнародним кримінальним судом та спільними слідчими групами (Joint Investigation Teams), оскільки саме ця категорія учасників кримінального провадження сьогодні зазнає підвищених ризиків протиправного впливу та потребує додаткових гарантій безпеки.

1.3. Правовий статус свідка в кримінальному процесі, до якого застосовано заходи безпеки

Належний рівень охорони прав і свобод має гарантуватися кожному учаснику кримінального провадження незалежно від його процесуального становища, характеру інтересу у справі чи зайнятої процесуальної позиції. Особливої ваги державний захист набуває у випадках, коли особа володіє відомостями, що мають істотне, а інколи й визначальне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. За таких умов відповідний учасник фактично стає унікальним носієм інформації, отримання якої з інших джерел може бути ускладненим або взагалі неможливим.

Важливе місце у системі доказування посідають показання осіб, яким відомі певні фактичні обставини кримінально протиправного діяння. Саме завдяки таким відомостям слідчий, прокурор і суд отримують можливість відтворити механізм події, перевірити наявні докази, встановити додаткові факти та сформувати належну доказову основу для прийняття процесуальних рішень [58, с. 16–17]. У цьому контексті особливе процесуальне значення належить свідку. Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 65 КПК України, ним є

фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні, і яка викликається для надання показань [147]. При цьому свідок не набуває свого статусу внаслідок власного волевиявлення, оскільки сама обізнаність про юридично значущі обставини є наслідком певної життєвої ситуації чи події кримінального правопорушення. Саме тому в науковій літературі його характеризують як процесуальну фігуру, поява якої безпосередньо зумовлюється фактом учинення кримінального правопорушення [128, с. 86].

Значення свідка для кримінального провадження визначається передусім тим, що повідомлена ним інформація може використовуватися для встановлення як обставин, передбачених ст. 91 КПК України, так і інших фактів, необхідних для правильного вирішення кримінального провадження. У певних ситуаціях саме свідчення такої особи можуть стати визначальними для підтвердження або спростування версій сторін, встановлення причетності конкретних осіб до кримінального правопорушення та прийняття законного й обґрунтованого процесуального рішення.

На нашу думку, свідок належить до найбільш уразливих учасників кримінального провадження, що об’єктивно зумовлює потребу у посилених державних гарантіях його захисту. Таку позицію підтримали 65 % опитаних слідчих, прокурорів і суддів (Додаток А). Підвищений ризик для цієї категорії учасників пов’язаний насамперед із володінням інформацією, здатною істотно вплинути на перебіг і результати кримінального провадження. Саме тому одним із ключових завдань держави має бути створення дієвого механізму гарантування особистої безпеки свідка, а за наявності відповідних підстав - також його родичів та близьких осіб. Необхідність такого захисту посилюється тим, що свідки можуть зазнавати різних форм незаконного впливу: залякування, погроз, шантажу, психологічного тиску, примушування до зміни або відмови від показань, а в окремих випадках - і безпосереднього фізичного посягання [55, с. 205].

Після початку повномасштабної збройної агресії рф проти України

питання забезпечення безпеки свідків набуло особливої актуальності. Значна кількість свідків залучається до кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, колабораційної діяльності, державної зради та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом. За таких умов ризики незаконного впливу на свідків істотно зростають, а забезпечення їх безпеки стає однією з ключових гарантій ефективного здійснення правосуддя.

У системі учасників кримінального провадження свідок належить до категорії «інших учасників кримінального провадження», до якої КПК України також відносить заявника, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання та судового розпорядника. Його процесуальне становище відрізняється від статусу підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого, оскільки свідок не є особою, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, і не визнається такою, якій кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду. Основне призначення його участі полягає у повідомленні відомостей, що мають доказове значення для встановлення обставин кримінального провадження. У певних випадках його участь може також бути пов’язана із забезпеченням проведення окремих процесуальних дій [292, с. 296]. До того ж, на відміну від таких учасників кримінального судочинства, як потерпілий та підозрюваний, свідок часто з’являється вже на початковій стадії кримінального провадження, оскільки наділення особи процесуальним статусом свідка не пов’язане з винесенням слідчим будь-якого процесуального акта (постанови, повідомлення тощо).

Слід вказати на певну особливість фігури свідка у кримінальному провадженні, оскільки не виключені ситуації, коли фактично будь-який його учасник, за винятком хіба що заінтересованих суб’єктів кримінального процесу, може в подальшому набути статусу свідка безвідносно від того, чи був він безпосереднім очевидцем події, чи ні. До таких осіб можемо віднести викривача, представника юридичної особи, рідних та близьких учасника кримінального провадження, уповноважену особу, що проводила негласну

слідчу (розшукову) дію, залучалась до неї, обізнану особу та ін., які в подальшому можуть користуватись правами та обов'язками свідка, перебуваючи в цьому статусі. Ми навмисне акцентуємо увагу на цьому аспекті з огляду на предмет дослідження, адже профільний Закон у ст. 2 визначає чітке коло суб'єктів, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки [221].

Будучи учасником процесуальної діяльності, свідок у кримінальному процесі має визначене законом процесуальне становище особи, тобто її процесуальний статус, що у правовій доктрині розглядається як складна багатокомпонентна категорія, за допомогою якої юридично закріплюється місце особи у системі суспільних і правових відносин. У загальній теорії права традиційно виокремлюють кілька різновидів правового статусу особи: загальний; міжгалузевий; галузевий; спеціальний; індивідуальний [89, с. 208; 335, с. 44–45; 90, с. 413]. Виходячи із запропонованої класифікації, процесуальний статус свідка слід віднести до галузевих.

З'ясування змісту процесуального статусу свідка має принципове значення для належного розуміння його місця та ролі у кримінальному провадженні. Від правильного визначення елементів такого статусу безпосередньо залежить не лише характеристика порядку участі свідка у процесуальній діяльності, а й встановлення підстав, умов та процедури реалізації щодо нього спеціальних заходів захисту. Зміст відповідної правової категорії традиційно пов'язується передусім із сукупністю наданих свідку прав, покладених на нього обов'язків та передбаченої законом юридичної відповідальності. Окремі дослідники обґрунтовано розглядають процесуальний статус також як одну з гарантій належної участі особи у кримінальному процесі поряд із його засадами, процесуальною формою, прокурорським наглядом, судовим і відомчим контролем, а також механізмом оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб та органів, які здійснюють кримінальне провадження [152, с. 51].

У цьому контексті процесуальний статус свідка доцільно характеризувати як нормативно визначену систему його процесуальних можливостей,

юридичних обов'язків та заходів відповідальності, що створюють правові передумови для належного виконання покладеної на нього функції у кримінальному провадженні [92, с. 81]. Саме тому відповідна категорія має методологічне значення для подальшого розвитку правового регулювання участі свідка, у тому числі в частині удосконалення механізму забезпечення його безпеки.

Належна нормативна регламентація процесуального становища свідка має сприяти його повноцінній участі у встановленні фактичних обставин кримінального правопорушення і тим самим забезпечувати досягнення завдань досудового розслідування та судового розгляду. З огляду на це дослідження процесуального статусу свідка є необхідною передумовою для визначення оптимальної моделі правового регулювання його участі у кримінальному провадженні, зокрема щодо умов, підстав, меж та особливостей застосування до нього заходів безпеки.

У кримінальній процесуальній доктрині переважає підхід, відповідно до якого базовими структурними елементами статусу свідка визнаються його права, обов'язки та відповідальність [42, с. 16–18; 158, с. 22–26; 317, с. 74; 269, с. 879–880]. Саме через сукупність цих складових найбільш повно розкривається його юридичне становище у кримінальному провадженні. Такий висновок узгоджується і зі змістом ст. 66 та ст. 67 КПК України. Належне виконання свідком своїх процесуальних обов'язків та реалізація наданих йому прав мають істотне значення для встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування, а в подальшому - для ухвалення судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення. У теорії кримінального процесу свідка у зв'язку з цим відносять до суб'єктів, діяльність яких сприяє належному здійсненню кримінального судочинства [71, с. 189; 174, с. 55].

Самостійне місце у структурі процесуального статусу свідка належить гарантіям його участі у кримінальному провадженні. У правовій доктрині гарантії традиційно розглядаються як комплекс соціально-економічних,

політичних, моральних та юридичних передумов, способів і засобів, завдяки яким забезпечуються фактичне здійснення, охорона та захист відповідних прав [179, с. 13–14; 267, с. 202]. Відповідно, правові гарантії свідка у кримінальному процесі можна визначити як передбачену нормами права систему юридичних засобів, спрямованих на створення умов для реалізації його прав і виконання обов'язків, запобігання їх порушенню, а за необхідності - поновлення порушеного правового становища.

Покладаючи на свідка обов'язок повідомляти правдиві відомості про відомі йому обставини, що мають значення для кримінального провадження, держава водночас повинна створити достатню систему правових гарантій його належної та безпечної участі. Такі гарантії мають значення не лише для самого свідка, а й для забезпечення ефективності кримінального провадження загалом. Їх реалізація спрямована на досягнення завдань, визначених ст. 2 КПК України, зокрема охорону особи, суспільства і держави від кримінально протиправних посягань, забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників провадження, а також створення умов для своєчасного, повного й неупередженого досудового розслідування та судового розгляду [147].

Практична реалізація гарантій, що супроводжують участь свідка у кримінальному провадженні, забезпечує фактичне наповнення його процесуального статусу. Завдяки цьому свідок отримує реальну можливість користуватися наданими законом правами, належно виконувати покладені на нього обов'язки, проявляти необхідну процесуальну активність, а також бути захищеним від можливих форм протиправного впливу після вчинення кримінального правопорушення. Водночас належна система гарантій має запобігати недобросовісному використанню процесуальних прав і сприяти правомірній поведінці учасника провадження. Розглядаючи окремо гарантії достовірності та довіри до показань свідка, В. В. Ортинський, поряд із заходами його безпеки, виокремлює також свідоцький імунітет, можливість отримання професійної правничої допомоги адвоката, встановлення юридичної відповідальності за незаконний вплив на свідка, заборону втручання у процес

формування та надання ним показань, а також дотримання встановленої законом процедури допиту, покликаної забезпечити автентичність повідомлених відомостей [187, с. 24].

Отже, під гарантіями участі свідка в кримінальному процесі доцільно розуміти цілісну та взаємопов'язану сукупність передбачених правом засобів, механізмів і умов, завдяки яким свідок може належним чином реалізовувати надані йому процесуальні права та виконувати покладені обов'язки у межах і за процедурою, встановленими законодавством. Важливим елементом такої системи виступає право свідка на застосування щодо нього заходів безпеки. Його реалізація покликана створити належні умови для вільного, добровільного та правдивого повідомлення відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження, без побоювання протиправного впливу чи негативних наслідків. Водночас забезпечення безпеки свідка не усуває обов'язку слідчого, прокурора та суду здійснювати належну перевірку, зіставлення й оцінку отриманих показань у сукупності з іншими доказами з метою достовірного встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

Однією з ключових гарантій процесуального статусу свідка є його право на захист, нормативну основу якого становлять положення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та відповідні приписи КПК України. Водночас окремі гарантійні механізми безпосередньо у Кодексі не деталізовані, оскільки відповідні норми мають відсильний характер і передбачають звернення до спеціального законодавчого регулювання. Тому за відсутності колізії із завданнями та засадами кримінального провадження такі засоби захисту мають застосовуватися як елементи спеціально встановленого правового механізму.

Аналіз положень чинного КПК України дозволяє зробити висновок, що система кримінальних процесуальних гарантій свідка із забезпечення безпеки розповсюджується як на стадію досудового розслідування, так і на судові стадії кримінального процесу, які мають певні особливості та різняться між собою за

змістом та процесуальною формою, а також процесуальними можливостями учасників кримінального провадження, залучених до відповідних процедур. Як приклад, можемо навести процесуальний порядок проведення допиту свідка як на стадії досудового розслідування, так і під час судового провадження.

Гарантії, які надані законодавством свідку, щодо якого вжито заходи забезпечення безпеки, хоча й відносяться до його прав та обов'язків опосередковано, проте їх дотримання уповноваженими суб'єктами кримінального процесу надзвичайно важливе в контексті реалізації права свідка на забезпечення безпеки. До таких слід віднести:

– застосування механізмів конфіденційного поводження з відомостями про особу, що містяться в матеріалах кримінального провадження, а також покладення на осіб, які отримали доступ до інформації про приватне життя, обов'язку не допускати її неправомірного поширення (ч. 4 ст. 15 КПК України);

– можливість слідчого, дізнавача або прокурора під час надання учасникам кримінального провадження доступу до матеріалів досудового розслідування до моменту його завершення обмежити ознайомлення з документами та відомостями, що стосуються застосованих заходів захисту щодо учасників кримінального судочинства (ч. 1 ст. 221 КПК України);

– встановлена законом заборона розголошення без належних правових підстав даних, отриманих у процесі досудового розслідування (ст. 222 КПК України);

– надана допитуваній особі можливість утриматися від надання відповідей на запитання, які стосуються працівників, залучених до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також осіб, що на конфіденційній основі співпрацюють з органами досудового розслідування (ч. 8 ст. 224 КПК України);

– передбачена ст. 225 КПК України можливість отримання показань свідка слідчим суддею у судовому засіданні ще на стадії досудового розслідування, зокрема за наявності обставин, які створюють небезпеку для його життя чи здоров'я;

– проведення пред’явлення особи для впізнання у спосіб, який виключає можливість візуального та аудіального сприйняття особи, котра здійснює впізнання, тією особою, яку пред’являють, що може бути використано і для захисту свідка (ч. 4 ст. 228 КПК України). Додатковою гарантією є невідображення у протоколі відомостей про особу, взяту під захист, та їх окреме зберігання у передбаченому законом порядку (ч. 4–5 ст. 231 КПК України);

– використання передбаченого ст. 232 КПК України дистанційного формату допиту свідка із застосуванням відеоконференцзв’язку на стадії досудового розслідування, якщо такий спосіб необхідний для гарантування його безпеки;

– здійснення процесуальних дій за участю свідка, щодо якого застосовано заходи захисту, із використанням відеоконференцзв’язку під час судового провадження відповідно до ст. 336 КПК України;

– можливість суду у виняткових ситуаціях, обумовлених необхідністю убезпечення свідка, постановити мотивовану ухвалу про проведення його допиту дистанційно з іншого приміщення, у тому числі розташованого поза межами суду, або із застосуванням іншого способу, що перешкоджає встановленню його особи. При цьому має бути збережена можливість сторін кримінального провадження ставити свідку запитання та отримувати його відповіді (ч. 9 ст. 352 КПК України).

Визначимо насамперед ті елементи процесуального статусу свідка, які безпосередньо стосуються гарантування його особистої безпеки, а також обставини, що визначають специфіку його правового становища у кримінальному провадженні. Особливе значення в цьому контексті має належна реалізація наданих свідку процесуальних прав, оскільки саме від ефективності відповідних механізмів значною мірою залежить реальність його захисту від можливого протиправного впливу. Належне функціонування процесуальних гарантій не лише мінімізує ризики переслідування, залякування чи тиску на свідка, а й створює умови для його повноцінної участі у

доказуванні та сприяє встановленню обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Права людини в юридичній науці розглядаються як сукупність природних, невідчужуваних і непорушних свобод та юридично визнаних можливостей особи, що набули морального схвалення, нормативного визначення й правового закріплення та випливають із самого факту існування людини в цивілізованому суспільстві [292, с. 30]. У кримінальному провадженні відповідний комплекс прав конкретизується залежно від процесуального статусу його учасника. Так, згідно зі ст. 66 КПК України свідок наділений правом бути поінформованим про те, у зв'язку з якими обставинами та в якому кримінальному провадженні його допитують; користуватися професійною правничою допомогою адвоката під час надання показань та участі в інших процесуальних діях; не повідомляти відомості щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів, якщо вони можуть спричинити підозру чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; надавати показання рідною або іншою мовою та користуватися послугами перекладача; отримувати компенсацію витрат, пов'язаних із прибуттям за викликом; ознайомлюватися з протоколом допиту, заявляти зауваження, уточнення і доповнення до його змісту, а також звертатися у встановлених законом випадках із заявою про застосування заходів безпеки [147].

Особливого значення у структурі процесуальних можливостей свідка набуває право ініціювати застосування заходів захисту у разі виникнення реальної небезпеки для його життя, здоров'я, житла чи майна, а також відповідних благ членів сім'ї та близьких родичів [147]. Значення цієї гарантії не обмежується випадками безпосередньої фізичної загрози. Необхідність захисту може виникати і тоді, коли протиправний вплив створює перешкоди для повноцінної реалізації інших прав свідка, передбачених ч. 1 ст. 66 КПК України.

Після прийняття у встановленому порядку рішення про застосування заходів безпеки процесуальне становище свідка набуває додаткових

характеристик. Поряд із загальним обсягом прав та обов'язків, визначених КПК України, особа, взята під захист, отримує спеціальні правові можливості, безпосередньо пов'язані з функціонуванням механізму її безпеки. Зокрема, вона вправі бути поінформованою про конкретні заходи, що реалізуються щодо неї, ініціювати їх зміну чи припинення, порушувати питання про необхідність застосування додаткових засобів захисту, а також оскаржувати неправомірні рішення або дії органів і посадових осіб, відповідальних за забезпечення її безпеки, до уповноваженого органу вищого рівня, прокурора чи суду.

Важливою процесуальною гарантією у цьому контексті є можливість оскарження свідком на стадії досудового розслідування рішень, дій або бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, пов'язаних із реалізацією заходів безпеки, у порядку, передбаченому п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК України [147]. Водночас обсяг процесуальних можливостей свідка не вичерпується положеннями, безпосередньо присвяченими його участі у доказуванні. Окремими правами він може користуватися і на стадії виконання судового рішення. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 539 КПК України свідок уповноважений звернутися до суду з клопотанням щодо вирішення питань, які безпосередньо зачіпають його права, обов'язки або законні інтереси [147]. За відповідних обставин предметом такого звернення може бути й питання про необхідність подальшого застосування, зміну чи припинення заходів безпеки.

У контексті обраного предмета наукового пошуку видається доцільним виокремити права викривача, який у кримінальному провадженні в подальшому зазвичай дає показання у статусі свідка. За таких обставин зазначений суб'єкт, який повідомляє інформацію про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», окрім прав, визначених ст. 66 КПК України, наділяється й іншими специфічними правами, передбаченими ст. 53-3 Закону України «Про запобігання корупції») як то: подавати матеріали та інші відомості, що підтверджують обставини, викладені у повідомленні; одержувати від компетентного органу підтвердження факту прийняття та реєстрації поданої

інформації; надавати пояснення і показання або користуватися правом відмовитися від їх надання у передбачених законом випадках; отримувати безоплатну правничу допомогу для захисту своїх прав як викривача; вимагати збереження конфіденційності відомостей про себе; повідомляти про ймовірні корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення, а також інші порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» без розкриття персональних даних; у разі виникнення небезпеки для життя чи здоров'я ініціювати застосування заходів захисту щодо себе, близьких осіб, житла та майна або відмовитися від таких заходів; вимагати компенсації витрат, понесених у зв'язку із захистом прав викривача, зокрема витрат на професійну правничу допомогу та сплату судового збору; одержувати передбачену законом винагороду; користуватися психологічною підтримкою; бути звільненим від юридичної відповідальності у випадках, прямо встановлених законом; а також отримувати відомості про перебіг і результати розгляду, перевірки чи розслідування інформації, повідомленої ним [223].

З огляду на проблематику дисертаційного дослідження, важливим видається з'ясування правової природи імунітету свідка для розуміння його співвідношення з такою категорією, як «заходи безпеки».

Визначальною рисою процесуального становища свідка, що вирізняє його серед інших учасників кримінального провадження, зокрема потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого, є покладений законом обов'язок повідомляти правдиві та об'єктивні відомості про обставини, які мають значення для провадження [187; 148; 36]. Водночас цей обов'язок не має абсолютного характеру. Частина 3 ст. 66 КПК України закріплює можливість відмовитися від надання показань, якщо вони стосуються самої особи, її чоловіка чи дружини або інших близьких родичів, коло яких визначене п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України [147]. Такий законодавчий виняток утворює зміст свідоцького імунітету, який доцільно розглядати як спеціальну процесуальну гарантію, зумовлену особливим становищем свідка у кримінальному провадженні. Його призначення полягає у встановленні додаткового рівня

правового захисту особи та обмеженні обов'язку свідчити у випадках, коли надання показань може суперечити її особистим чи сімейним інтересам.

Таким чином, свідоцький імунітет доцільно розглядати як передбачену законом систему винятків із загального обов'язку особи надавати показання у кримінальному провадженні. Його зміст охоплює як повне звільнення окремих категорій осіб від обов'язку свідчити, так і можливість не повідомляти відомості, що можуть бути використані проти самого свідка [318, с. 241]. До суб'єктів, на яких поширюється абсолютний, тобто безумовний, різновид такого імунітету, належать, зокрема, особи, щодо яких реалізуються заходи безпеки, а також ті, кому відомі справжні відомості про захищених осіб (ч. 2 ст. 65 КПК України) [147]. З огляду на значення відповідної гарантії доцільно детальніше розглянути механізм забезпечення конфіденційності таких відомостей.

Положення ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачають низку способів недопущення розкриття інформації про особу, взяту під захист. Передусім може бути обмежено обсяг персональних відомостей, що відображаються у матеріалах перевірки, заявах, поясненнях, протоколах слідчих та інших процесуальних дій, а справжні прізвище, ім'я та по батькові замінено псевдонімом. Таке рішення оформлюється постановою органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого чи прокурора або ухвалою слідчого судді чи суду. Документ, у якому містяться справжні анкетні дані, не долучається до загальних матеріалів кримінального провадження і підлягає окремому зберіганню в уповноваженому органі.

Конфіденційність може забезпечуватися також шляхом проведення пред'явлення для впізнання в умовах, за яких особа, яку впізнають, позбавлена можливості бачити або чути того, хто здійснює впізнання; нерозголошення справжніх анкетних відомостей про захищених осіб, які викликаються до суду; направлення судового виклику такій особі виключно через орган, відповідальний за реалізацію заходів безпеки; а також тимчасового обмеження

доступу до інформації про неї, що міститься у державних інформаційних, реєстраційних і довідкових системах [221].

Таким чином, до відомостей про свідка, щодо якого застосовано заходи безпеки, слід відносити будь-яку зафіксовану інформацію, що дає можливість прямо або опосередковано встановити його особу, зокрема справжні анкетні дані, відомості про зміну прізвища, імені чи по батькові, а також про використання відповідного псевдоніма.

Щодо положення про збереження таких даних від розголошення особами, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки (п. 10 ч. 2 ст. 65 КПК України), то зі змісту профільного Закону вбачається, що окрім особи, до якої застосовані заходи безпеки (та, ймовірно, її близьких родичів) іншими особами, що мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки є працівники: спеціальних підрозділів Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України та інших органів, уповноважених законом здійснювати заходи безпеки [79, с. 128].

У випадках, коли свідок користується передбаченим законом свідоцьким імунітетом, але не належить до категорії осіб, для яких встановлено абсолютне звільнення від обов’язку давати показання, особливого значення набуває перевірка достовірності повідомлених ним відомостей. Необхідність такого контролю пояснюється тим, що на зміст показань можуть впливати побоювання за власне життя і здоров’я, а також за безпеку членів сім’ї, родичів чи інших близьких осіб.

Аналіз нормативно закріплених прав свідка дає підстави виокремити комплекс гарантій, покликаних забезпечити належні умови його участі у доказуванні. Вони, зокрема, сприяють усвідомленню свідком характеру та значення обставин, щодо яких його допитують, створюють можливість вільно визначати свою процесуальну поведінку у морально складних ситуаціях, у тому числі коли йдеться про випадки, передбачені п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України, або

коли існує небезпека для самого свідка. Важливою складовою є також можливість отримати професійну правничу допомогу, оцінити юридичні наслідки наданих показань та контролювати правильність фіксації й відтворення інформації, повідомленої під час допиту [159, с. 107].

Правозастосовна практика свідчить, що відсутність належного захисту здатна істотно впливати на процесуальну поведінку свідка. Під тиском погроз, залякування чи іншого незаконного впливу особа може змінити раніше надані показання, відмовитися від співпраці зі слідчим або прокурором чи повідомити завідомо недостовірні відомості. Особливо небезпечними є фізичний і психологічний вплив, оскільки вони не лише ставлять під загрозу життя та здоров’я свідка, а й руйнують його готовність надалі сприяти встановленню обставин кримінального правопорушення [193, с. 138; 128, с. 86]. Саме тому створення реального, а не формального механізму захисту свідка є необхідною передумовою отримання достовірної доказової інформації.

Отже, закріпленому за свідком праву на безпеку кореспондує обов’язок компетентних державних органів належним чином реагувати на встановлену загрозу, приймати рішення про застосування необхідних заходів та забезпечувати їх практичну реалізацію. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», така діяльність покладається на визначених законом суб’єктів [221]. Її зміст становить комплекс правових, організаційних, технічних та інших засобів, спрямованих на недопущення протиправних посягань на життя, здоров’я, житло, майно, честь і гідність особи та створення безпечних умов для її повноцінної участі у кримінальному провадженні й належного здійснення правосуддя [292, с. 87]. У сучасних умовах зміст права на безпеку не може обмежуватися виключно фізичним захистом особи. Важливою складовою безпеки свідка є захист його персональних даних, електронних комунікацій, цифрової ідентичності, відомостей про місцеперебування та іншої інформації, поширення якої може створити загрозу його життю, здоров'ю або нормальній участі у кримінальному провадженні.

Реалізувати свої права та законні інтереси свідок, як учасник кримінального провадження, може особисто, або скориставшись допомогою представника, тобто адвоката, який надає правову допомогу у формі представництва [105, с. 119]. Зокрема – щодо забезпечення його безпеки чи оскарження незаконних дій, рішень та бездіяльності уповноважених суб'єктів при застосуванні (незастосуванні) щодо нього, його рідних та близьких заходів безпеки.

Важливим обов'язком суб'єкта, який здійснює розслідування у кримінальному провадженні, є забезпечення права свідка на отримання інформації, що пов'язана з його статусом. У цьому контексті доцільно зупинитись на з'ясуванні сутності категорії «свідок» у кримінальному процесі та підставах набуття процесуального статусу свідка. Адже повне й однозначне нормативне закріплення особливостей процесуального становища свідка (умов та порядку визнання особи свідком) має важливе значення не тільки для науки кримінального процесу, а й у практичній діяльності працівників правоохоронних та судових органів, інших учасників кримінального провадження. З однієї сторони, неправильна інтерпретація положень законодавства може призвести до певних негативних правових наслідків, зокрема, щодо неправильного визначення уповноваженими особами моменту набуття особою статусу свідка у кримінальному провадженні, на якого може поширюватись право на забезпечення безпеки. З іншого боку, якщо особа, залучена до кримінального провадження, не володіє інформацією про можливість скористатись таким правом, то вона позбавляється можливості реалізовувати інші права та законні інтереси.

Словник поняття «свідок» розкриває щонайменше у трьох взаємопов'язаних значеннях: як особа, яка безпосередньо сприймала певну подію чи обставину; як особа, залучена до судового розгляду для повідомлення відомих їй фактів; а також як присутня при певній дії особа, покликана офіційно засвідчити її достовірність або правильність [271, с. 76]. Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України, свідок – це учасник кримінального провадження,

фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [147].

Проте жодне з цих визначень не є чітким та категоричним, як того вимагає законодавча техніка та практика її використання. Слід вказати й на окремі неточності у тлумаченні законодавцем поняття свідка. Насамперед варто підкреслити, що свідкові можуть бути відомі не безпосередньо фактичні обставини, що мають значення для кримінального провадження, а інформацію щодо цих обставин. Крім того, надто категоричною є вказівка у КПК саме на виклик свідка для дачі показань, адже їх він може дати уповноваженій особі й самостійно, без виклику, або за місцем його проживання, знаходження відповідно до законодавчо визначеної процедури. Приміром, викривач зазвичай дає показання у статусі свідка без виклику слідчого з дотриманням вимог щодо конфіденційності даних про себе.

Викладене дозволяє стверджувати про доцільність внесення відповідних змін до тексту ч. 1 ст. 65 (Свідок) КПК України, та подачі її у такій редакції «Свідком є фізична особа - учасник кримінального провадження, яка володіє або потенційно може володіти інформацією щодо обставин, що входять до предмета доказування, та повідомляє такі відомості шляхом надання показань у встановленому КПК України порядку».

Важливим для цього дослідження є й з’ясування підстав набуття процесуального статусу свідка. Так, В. В. Самолюк обґрунтовує доцільність розмежування передумов набуття особою статусу учасника кримінального провадження на процесуальні та непроцесуальні, або матеріальні [250, с. 66]. Подібний підхід представлений і в інших наукових працях, де відповідні підстави пропонується диференціювати на дві групи. До матеріальних відносять наявність фактичних обставин і юридичних фактів, які створюють передумови для залучення особи до кримінального провадження. Процесуальні ж пов’язуються з прийняттям компетентним суб’єктом відповідного рішення або вчиненням визначеної законом процесуальної дії, внаслідок чого особа

формально набуває певного процесуального статусу [104, с. 91]. Отже, процесуальне становище учасника виникає не лише з огляду на фактичні обставини, а й у результаті їх належного юридичного оформлення у встановленій кримінальним процесуальним законом формі [64, с. 59].

З огляду на це, саме наявність процесуальних підстав набуття особою статусу свідка, тобто фактичного допиту та відображення цього у відповідному протоколі, дає змогу інтерпретувати відповідного учасника кримінального провадження як свідка у кримінальному провадженні у широкому значенні, тобто у розумінні того, як його тлумачить законодавець з урахуванням змін запропонованих нами вище.

Також переконливими вважаємо аргументи В.М. Лушпієнко стосовно того, що Спеціальний кримінальний процесуальний статус свідка не є постійним, а виникає лише за наявності передбачених законом передумов і зберігається протягом відповідного періоду участі особи у кримінальному провадженні. Така тимчасова природа статусу має бути прямо відображена і в його нормативному визначенні. У зв’язку з цим доцільно передбачити, що особа набуває процесуального статусу свідка, а разом із ним відповідних прав та обов’язків, з моменту вручення їй повістки про виклик або доведення її змісту до відома іншим способом, установленим КПК України [92, с. 124].

Застосування або незастосування щодо свідка спеціальних заходів захисту не впливає на обсяг його базових процесуальних обов’язків. Така особа повинна з’являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, надавати показання на стадії досудового розслідування та під час судового провадження, повідомляти достовірні відомості про відомі їй обставини, а також не поширювати без дозволу слідчого чи прокурора інформацію, пов’язану зі змістом кримінального провадження та проведеними або запланованими процесуальними діями, якщо вона стала відома свідку у зв’язку з його участю у провадженні [147].

Водночас набуття свідком статусу особи, взятої під захист, зумовлює виникнення додаткових обов’язків. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України

«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», така особа повинна дотримуватися встановлених умов реалізації заходів безпеки та виконувати правомірні вимоги уповноважених органів, своєчасно повідомляти їх про будь-які погрози або випадки незаконного впливу, а також належним чином користуватися майном і документами, переданими їй для тимчасового використання в межах здійснення захисту [221]. Аналогічні вимоги можуть стосуватися й інших осіб, які безпосередньо чи опосередковано залучені до кримінального провадження та щодо яких відповідно до ст. 2 профільного Закону реалізуються заходи безпеки, зокрема викривачів та їхніх близьких осіб.

Окремим напрямом державної політики у сфері протидії корупції стало формування спеціального механізму охорони прав викривачів, запровадження якого значною мірою пов’язане з виконанням Україною міжнародних антикорупційних зобов’язань. КПК України містить низку процесуальних засобів, які можуть використовуватися для захисту відповідних осіб, хоча вони не завжди прямо пов’язуються законодавцем саме зі статусом викривача. Відповідно до положень ст. 3 КПК України викривачем визнається фізична особа, яка, маючи переконання у достовірності наявної в неї інформації, повідомила орган досудового розслідування про корупційне кримінальне правопорушення [147]. За своїм процесуальним становищем така особа належить до заявників і користується передбаченими ст. 60 КПК України процесуальними можливостями. Зокрема, вона може отримати підтвердження прийняття та реєстрації поданої заяви, витяг з ЄРДР, передавати речі та документи на підтвердження повідомлених обставин, а також одержувати інформацію про перебіг досудового розслідування, розпочатого за її зверненням [147].

Специфіка права викривача на безпеку полягає у тому, що Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» поширює відповідний механізм насамперед на осіб, які повідомили саме про корупційне кримінальне правопорушення та у зв’язку з

цим набули процесуального статусу заявника, а також на їхніх близьких осіб. Відповідно, особи, які повідомляють про правопорушення, пов'язані з корупцією, або про інші порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», але такі відомості не стосуються корупційного кримінального правопорушення, не охоплюються цим спеціальним механізмом забезпечення безпеки. Проте виникає запитання: що заважатиме уповноваженим особам після отримання від викривача відповідних показань у статусі свідка, застосувати до нього заходи безпеки за наявності достатніх для цього приводів та підстав, визначених ч. 1 ст. 20 профільного Закону? Водночас сучасна тенденція розвитку законодавства про викривачів свідчить про поступове розширення гарантій їх захисту та посилення ролі держави у створенні безпечних умов для повідомлення інформації про правопорушення. Тому питання поширення механізмів безпеки на ширше коло викривачів залишається актуальним напрямом подальшого вдосконалення законодавства.

Як слушно зазначає Р.П. Томма, викривач, який сприяє виявленню та припиненню корупційних проявів, залежно від обставин конкретного кримінального провадження може надалі виступати не лише заявником, а й свідком або особою, яка співпрацює зі стороною обвинувачення, зокрема шляхом укладення угоди про визнання винуватості [297, с. 300]. Таким чином, його процесуальне становище може змінюватися упродовж провадження. На початковому етапі повідомлення про одержання неправомірної вигоди така особа реалізує права заявника, однак у подальшому, за наявності відповідних підстав, може набути статусу свідка. Якщо викривач володіє або потенційно може володіти відомостями про обставини, що входять до предмета доказування, та викликається для надання показань, і при цьому на нього не поширюються передбачені ч. 2 ст. 65 КПК України обмеження щодо можливості допиту, він набуває комплексу прав та обов'язків свідка, визначених ст. 66 КПК України.

На викривача, який у відповідному кримінальному провадженні набув процесуального статусу свідка, поширюється визначений КПК України

комплекс обов'язків. Зокрема, він повинен з'являтися за викликом слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді чи суду, а за наявності обставин, що унеможливлюють своєчасне прибуття, завчасно повідомляти про це відповідного уповноваженого суб'єкта (п. 1 ч. 2 ст. 66 КПК України); повідомляти достовірні відомості під час досудового розслідування та судового провадження (п. 2 ч. 2 ст. 66 КПК України); не створювати перешкод для встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 57 КПК України); а також без належного дозволу не поширювати інформацію, отриману у зв'язку з участю у кримінальному провадженні, якщо вона належить до відомостей, що охороняються законом (п. 3 ч. 2 ст. 66 КПК України).

Як бачимо, зазначені обов'язки викривача дещо відрізняються від обов'язків особи, яка перебуває у статусі свідка. Однак за логікою, якщо викривач дає показання у кримінальному провадженні у якості свідка, він, окрім прав та обов'язків викривача, може користуватись правами та обов'язками свідка у кримінальному процесі.

У кримінальному провадженні можуть брати участь і такі особи, які спочатку залучаються до виконання спеціальних процесуальних або оперативних завдань, а надалі за наявності відповідних підстав можуть бути допитані як свідки. Зокрема, п. 1.7.2 Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012, передбачає, що особа, яка за рішенням слідчого, прокурора чи оперативного підрозділу залучається до проведення негласної слідчої (розшукової) дії або бере участь у її здійсненні, набуває статусу уповноваженої особи [226].

Окрему категорію становлять конфіденти - фізичні особи, які не є штатними працівниками відповідних спеціальних чи оперативних служб, однак на постійній або систематичній основі негласно співпрацюють із ними, надаючи інформацію про протиправну діяльність за винагороду або безоплатно

[316, с. 232; 35, с. 73]. У науковій літературі до кола таких осіб відносять негласних співробітників оперативних та інших підрозділів органів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність; працівників розвідувальних органів; штатних і позаштатних негласних співробітників, які під відповідною легендою впроваджуються до організованих злочинних груп чи злочинних організацій; учасників таких формувань, які добровільно погодилися на співпрацю з працівниками оперативних підрозділів; а також інших осіб, залучених до проникнення у злочинне середовище з метою виконання спеціального завдання [257, с. 25; 281, с. 27].

Особи, які залучаються до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами, фактично беруть участь у діяльності, безпосередньо пов’язаній із кримінальним провадженням, а отже, за наявності відповідних загроз мають потребувати належного правового захисту та можливості застосування заходів безпеки. Доцільність поширення на таких осіб відповідних гарантій неодноразово обґрунтовувалася у науковій літературі [32; 72, с. 89; 140, с. 14; 194, с. 11; 136, с. 186]. Водночас чинна редакція ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» прямо не відносить конфідентів до кола суб’єктів, які мають право на державний захист, хоча щодо викривачів таку можливість нормативно передбачено. З огляду на це вважаємо обґрунтованим науковий підхід, відповідно до якого зазначену прогалину доцільно усунути шляхом законодавчого розширення переліку осіб, на яких поширюється механізм забезпечення безпеки. Особливої актуальності зазначене питання набуло в умовах документування міжнародних злочинів та діяльності спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams). Особи, які конфіденційно співпрацюють із правоохоронними органами під час збору доказів щодо міжнародних злочинів, фактично перебувають у підвищеній зоні ризику та потребують не меншого рівня захисту, ніж свідки або викривачі. У зв'язку з цим доцільним видається розширення переліку осіб, які мають право на застосування заходів безпеки.

Водночас положення ст. 256 КПК України, присвячені використанню

результатів негласних слідчих (розшукових) дій у процесі доказування, допускають можливість допиту як свідків осіб, які безпосередньо здійснювали НСРД або були залучені до їх проведення. Такий допит може організовуватися із забезпеченням конфіденційності відомостей про відповідних осіб та одночасним застосуванням передбачених законом заходів їх захисту [147]. Зокрема, в одному з кримінальних проваджень, враховуючи те, що до свідка А., який залучався органами досудового розслідування до проведення НСРД – контрольованої закупки, було застосовано заходи безпеки, а також наявність технічної можливості проведення допиту свідка з дотриманням вимог ч. 9 ст. 352 КПК України, Марганецький міський суд Дніпропетровської області на підставі попередньо поданого клопотання прокурора дійшов висновку про проведення допиту в приміщенні кімнати для допиту свідків, в умовах конфіденційності, що унеможливить його ідентифікацію [312]. Таким чином, відповідних осіб доцільно розглядати як потенційних свідків у конкретному кримінальному провадженні, оскільки вони можуть володіти відомостями про факти та обставини, що входять до предмета доказування, а за наявності встановлених законом підстав - бути викликаними для надання показань у статусі свідка відповідно до положень ч. 1 ст. 66 КПК України [147].

Водночас ватро звернути на слушне зауваження С.М. Салтикова, щодо обов’язкового письмового роз’яснення зазначеному суб’єкту положення ст. 222 КПК, а також ст. 387 КК щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування, та гарантії, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [259, с. 130]. При цьому, як для особи, якій при проведенні НСРД відкривається інформація, що становить державну таємницю, необхідним є роз’яснення конфіденту вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» [259, с. 130; 220].

З викладеного вбачається, що набувши процесуального статусу свідка у разі давання надання показань у межах судового провадження за умови належного гарантування можливості реалізовувати передбачені законом права

та виконувати покладені обов'язки, визначених КПК України, Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та іншими нормативно-правовими актами, конфідент наділяється «особливим» обов'язком щодо нерозголошення інформації, яка стала йому відома у зв'язку з проведенням НСРД, та становить державну таємницю.

Самостійною складовою процесуального статусу свідка виступає його юридична відповідальність. Необхідність належного нормативного врегулювання відповідних заходів зумовлена потребою забезпечити своєчасність і результативність досудового розслідування та судового провадження, а також належне виконання учасниками кримінального процесу покладених на них обов'язків.

Залежно від характеру допущеного порушення до свідка можуть застосовуватися різні види юридичної відповідальності, зокрема кримінальна, адміністративна та кримінальна процесуальна. Так, ч. 1 ст. 67 КПК України передбачає кримінальну відповідальність свідка за надання завідомо неправдивих показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, а також за неправомірну відмову від давання показань у випадках, коли така відмова не допускається законом. У разі умисного ухилення від прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду настають установлені законом правові наслідки [147]. Крім того, положення ч. 3 ст. 224 та ч. 1 ст. 352 КПК України вимагають до початку допиту роз'яснити свідкові його обов'язок давати правдиві показання та попередити про кримінальну відповідальність за їх завідомо неправдивий зміст [147].

Фахівці у галузі кримінального права вказують, що завідомо неправдиві показання свідка «утворюють склад цього злочину, якщо вони дані уповноваженій на те особі, у встановленому законом порядку і належним чином процесуально оформлені» [180, с. 953]. Слушною вважаємо висловлену в юридичній літературі думку про те, що до відповідальності за завідомо неправдиві показання особу доцільно притягати лише за наявності прямого умислу на введення органів досудового розслідування або суду в оману. Якщо

ж викривлення показань стало наслідком реального страху за власне життя, здоров'я чи безпеку близьких осіб у зв'язку з погрозами або іншим протиправним впливом, питання кримінальної відповідальності має вирішуватися з урахуванням конкретних обставин справи та ступеня впливу на волевиявлення свідка [291, с. 312-315]. Виявлення таких ознак у показаннях свідків має спонукати особу, яка здійснює розслідування у кримінальному провадженні, насамперед до з’ясування причин дачі свідком неправдивих показань та вжиття заходів до забезпечення його безпеки, і аж ніяк не «механічне» його притягнення до кримінальної відповідальності, що може негативно позначитись на усьому кримінальному провадженні.

Участь у процесуальних діях свідків, стосовно яких реалізуються заходи безпеки, зумовлює підвищені вимоги до належного виконання ними покладених процесуальних обов’язків. Їх невиконання або неналежне виконання може ускладнити досягнення мети конкретної процесуальної дії, негативно вплинути на результативність кримінального провадження загалом, а також знизити ефективність застосованих заходів захисту. У зв’язку з цим окремого значення набуває питання кримінальної процесуальної відповідальності свідків, які без поважних причин не прибувають за викликом слідчого, прокурора чи за судовим викликом. У такому разі відповідні процесуальні наслідки виступають формою реагування на невиконання встановленого законом обов’язку щодо явки, передбаченого, зокрема, положеннями ст. 133, 134 КПК України.

У кримінальній процесуальній доктрині правові наслідки вчинення процесуального правопорушення традиційно пов’язують із застосуванням заходів процесуальної відповідальності, передбачених законом санкцій та інших засобів кримінального процесуального примусу [171, с. 463–464; 254, с. 2]. Так, зокрема, обов’язок особи зазнати додаткових обмежень, визначених кримінальним процесуальним законом за вчинення порушення його положень, а також фактичний процес їх реалізації слід вважати ретроспективною кримінальною процесуальною відповідальністю. Для настання відповідальності

необхідна наявність таких умов: визнання законодавцем відповідного виду поведінки процесуальним обов'язком; відображення у законодавстві відповідних наслідків (обмежень), які настають у разі невиконання такого обов'язку. Також на відміну від інших заходів відповідальності, засоби кримінальної процесуальної відповідальності здійснюються безпосередньо в межах конкретного кримінального провадження та під час його перебігу. Отже, кримінальний процесуальний закон визначає як наслідки невиконання певного обов'язку, так і підстави, умови та процесуальний порядок їх реалізації.

В даному аспекті слід провести чітку межу між санкціями до учасників кримінального провадження, тобто їх відповідальністю, та наслідками невиконання певного обов'язку, що не завжди тягнуть відповідальність, однак спонукають уповноважених осіб до вжиття відповідних заходів, спрямованих на виконання завдань кримінального судочинства загалом та окремих процесуальних дій.

Предмет цього дослідження зумовлює необхідність окремо розглянути питання юридичної відповідальності свідка у взаємозв'язку із застосуванням щодо нього заходів безпеки. Особа, взята під захист, поряд із загальними процесуальними обов'язками повинна дотримуватися спеціальних вимог, передбачених ч. 2 ст. 5 профільного Закону. Зокрема, йдеться про обов'язок виконувати встановлені умови реалізації заходів захисту та законні вимоги уповноважених органів, невідкладно повідомляти їх про факти погроз чи інших протиправних дій, а також належним чином користуватися майном і документами, переданими у тимчасове користування для забезпечення безпеки. Порушення зазначених вимог може вплинути на подальший обсяг і характер захисту. Аналіз ст. 6 цього Закону дає підстави вважати, що відповідними наслідками можуть бути повне або часткове припинення вже застосованих заходів, а за необхідності - їх перегляд, заміна чи доповнення іншими засобами безпеки.

Окремо законодавство передбачає можливість добровільної відмови особи від захисту. Якщо учасник кримінального судочинства не бажає

користуватися заходами безпеки, передбаченими ст. 9, 11–16 профільного Закону, такі заходи щодо нього не реалізуються [221]. У цьому випадку сама відмова не утворює підстав для застосування до свідка будь-яких санкцій, а породжує лише встановлені законом організаційно-процедурні наслідки для органів, відповідальних за його захист.

Інший характер мають наслідки неналежного поводження з майном, наданим особі у зв'язку із застосуванням заходів безпеки. Відчуження такого майна, його передача іншим особам, використання як предмета застави, а також втрата чи пошкодження можуть тягнути відповідальність, установлену законодавством [221]. У цьому разі йдеться вже про майнові наслідки для особи, щодо якої реалізується відповідний комплекс заходів захисту.

Можемо зробити висновок, що кримінальна процесуальна відповідальність свідка, щодо якого реалізуються заходи безпеки, може виникати у двох основних випадках. По-перше, у разі невиконання ним загальних процесуальних обов'язків учасника кримінального провадження, зокрема неприбуття без поважних причин за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, що може зумовити застосування приводу або накладення грошового стягнення. По-друге, відповідні правові наслідки можуть наставати у зв'язку з порушенням установлених умов здійснення заходів захисту чи невиконанням законних вимог органів, відповідальних за безпеку. У такому разі можливими є повне або часткове припинення застосованих заходів, їх зміна чи доповнення іншими засобами захисту.

Визначені у кримінальному процесуальному законі наслідки за порушення свідком процедур виклику та забезпечення безпеки мають велике значення, адже з одного боку створюють умови для реалізації ними прав та виконання відповідних обов'язків, а з іншого – забезпечують дотримання ними положень законодавства. Вони виступають особливим процесуальним інструментом упорядкування взаємодії між владними та іншими учасниками кримінального провадження, водночас забезпечуючи належне виконання покладених на них процесуальних обов'язків і сприяючи реалізації завдань

кримінального судочинства.

Отже, процесуальний процесуальне становище свідка охоплює сукупність передбачених кримінальним процесуальним законодавством прав, обов'язків та відповідальності, які дозволяють йому максимально ефективно реалізовувати свої функції у кримінальному провадженні. Належне нормативне визначення та деталізація процесуального становища свідка створюють необхідні передумови для його повноцінної участі у кримінальному провадженні та сприяння своєчасному, всебічному й неупередженому встановленню обставин під час досудового розслідування і судового розгляду. Саме тому категорія процесуального статусу свідка має вихідне значення для подальшого наукового осмислення та вдосконалення законодавчих положень, що регламентують використання його показань у доказуванні [164, с. 123].

До основних рис процесуального становища свідка, закріплених у чинному законодавстві, належать такі: свідком може бути лише фізична особа; набуття цього статусу зумовлюється наявністю в особи відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження; обсяг його прав та обов'язків визначається не лише однією нормою КПК України, а сукупністю відповідних процесуальних положень; ключовим обов'язком свідка є прибуття за викликом та надання правдивих показань щодо відомих йому обставин. Саме наявність процесуальних підстав набуття особою статусу свідка дає змогу інтерпретувати відповідного учасника кримінального провадження як свідка, тобто після отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом у порядку, передбаченому цим Кодексом тому у ст. 65 КПК України.

Право свідка на державний захист слід розглядати як одну з ключових процесуальних гарантій його статусу. Зміст цього права охоплює можливість ініціювати застосування відповідних заходів безпеки або порушувати питання про їх припинення; отримувати інформацію про конкретні засоби захисту, що реалізуються щодо нього; звертатися до компетентних органів і посадових осіб із вимогою про посилення, зміну чи скасування вже застосованих заходів; а

також оскаржувати неправомірні рішення та дії суб’єктів, відповідальних за забезпечення безпеки, до органу вищого рівня, прокурора чи суду. Реалізації цих прав кореспондує обов’язок уповноважених державних органів вживати комплекс правових, організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на недопущення протиправного впливу на життя, здоров’я, житло, майно, честь і гідність свідка, а за наявності відповідних підстав — також його родичів і близьких осіб. Такі заходи покликані сформувати безпечні умови для повноцінної участі свідка у кримінальному провадженні та належного здійснення правосуддя. Додаткового значення забезпечення безпеки свідків набуло після завершення Україною процедури ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У зв'язку з розслідуванням міжнародних злочинів та активною співпрацею України з Міжнародним кримінальним судом виникла необхідність адаптації національних механізмів захисту свідків до міжнародних стандартів, які передбачають комплексний підхід до фізичної, інформаційної та процесуальної безпеки осіб, що співпрацюють із правосуддям.

Насамкінець зазначимо, що особи, залучені до сфери кримінального судочинства у статусі свідка, на сьогодні не мають змоги подолати окремі проблеми, пов’язані з реалізацією ними своїх прав та обов’язків, без належного правового забезпечення їх безпеки у кримінальному провадженні, на окремих проблемних аспектах якого буде зосереджено увагу у наступних розділах дослідження. При цьому подальший розвиток інституту забезпечення безпеки свідків повинен здійснюватися з урахуванням викликів воєнного часу, цифровізації кримінального судочинства, практики Міжнародного кримінального суду та сучасних міжнародних стандартів захисту осіб, які співпрацюють із правосуддям. Це зумовлює необхідність комплексного перегляду окремих положень чинного законодавства з метою підвищення ефективності механізму забезпечення безпеки свідків в Україні.

Хоча безпосереднім об’єктом дослідження виступають правові та організаційні засади забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні, комплексний характер механізму забезпечення безпеки зумовлює

необхідність аналізу правового статусу інших осіб, які можуть бути носіями доказової інформації або перебувати у зв'язку зі свідком та зазнавати аналогічних загроз. Саме тому у роботі досліджуються окремі аспекти забезпечення безпеки викривачів, конфідентів, близьких родичів учасників кримінального провадження та інших осіб, щодо яких законодавством передбачена можливість застосування заходів безпеки. Такий підхід має допоміжний характер і спрямований на більш повне розкриття особливостей реалізації права свідка на безпеку.

Висновки до 1 розділу

Генезу розвитку інституту забезпечення свідків у законодавстві та теорії кримінального процесуального права умовно розділено на три етапи: перший (прийняття КПК 1961 р. – набрання чинності 1993 р. Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») – унормування положень про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та поява окремих поглядів на проблему; другий (1993 р. – 2012 (набрання чинності КПК України)) – еволюція законодавства про забезпечення безпеки та теорії подолання протидії; третій період (сучасний період незалежності України), який характеризується пошуком шляхів оптимізації процедур забезпечення безпеки свідків, численними змінами до кримінального процесуального законодавства та появою нових наукових розробок у сфері захисту свідків.

Проведений аналіз наукових досліджень та чинного законодавства України показав, що за останні роки було зроблено значний внесок у вдосконалення правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Однак, у зв'язку із загостренням кримінальної ситуації в країні, посиленням організованих форм злочинної діяльності, реалізація механізму забезпечення безпеки свідків потребує вдосконалення та подальшої комплексної наукової розробки з метою вироблення авторської теоретико-прикладної моделі забезпечення безпеки зазначеного суб'єкта в кримінальному

провадженні.

Незважаючи на те, що використання термінів «захист» (характерне для багатьох країн континентальної та англо-американської системи права) та «забезпечення безпеки» (властиве для національного законодавства) в аспекті вжиття заходів, гарантій, засобів і заходів до учасника кримінального провадження, змістовно цілком збігаються, в контексті національного правозастосування єдино правильним є йменування зазначеної сфери правовідносин, як «забезпечення безпеки учасників кримінального провадження». Саме такий термін слід використовувати під час унормування положень, які стосуються забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі.

РОЗДІЛ 2
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА В СУДІ

2.1. Здійснення допиту свідка в умовах, що забезпечують його безпеку

У розрізі кримінального провадження переважно саме стадія досудового розслідування є найбільш значущою, оскільки саме на ній здійснюється збір основної частини доказів [21, с. 236]. Реалізація прав і свобод учасників кримінального провадження, у тому числі свідка, на цьому етапі кримінального процесу здебільшого здійснюється через уповноважених осіб – слідчого, дізнавача, детектива, прокурора та слідчого суддю.

Кримінальний процесуальний закон передбачає систему слідчих (розшукових) дій, проведення яких може здійснюватися уповноваженими суб'єктами із залученням свідка з метою одержання нової доказової інформації, перевірки вже наявних відомостей та забезпечення виконання завдань кримінального провадження. До відповідних процесуальних дій належать: допит, у тому числі одночасний допит двох чи більше осіб, які раніше вже надавали показання (ст. 224–226, 232 КПК України); пред'явлення для впізнання особи (ст. 228), речей (ст. 229) та трупа (ст. 230); проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ст. 233–236); огляд місцевості, приміщень, речей і документів (ст. 237), огляд трупа (ст. 238), а також процесуальні дії, пов'язані з ексгумацією; слідчий експеримент (ст. 240); проведення експертного дослідження у випадках і порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством (ст. 242–243 КПК України) [147]. Гіпотетично до усіх із них може бути залучений свідок, а в окремих із них йому може загрожувати небезпека, існувати ризик її виникнення. Водночас розвиток кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану зумовив розширення практики використання дистанційних форм проведення процесуальних дій. Хоча такі форми не змінюють процесуальної природи

відповідних слідчих (розшукових) дій, вони суттєво впливають на організацію їх проведення, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та порядок фіксації отриманої доказової інформації.

Аналіз положень чинного законодавства та наукових праць за напрямком дослідження [108, с. 18–19; 107; 117], дав змогу віднести до слідчих (розшукових) дій, під час яких застосовуються заходи безпеки до свідка, такі: допит свідка та одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування, у т. ч. дистанційно (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК України); впізнання поза візуальним і аудіоспостереженням особи, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України); допит/впізнання у режимі відеоконференції в ході досудового розслідування (ст. 232 КПК України).

Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, під час якої приймається рішення про збереження у таємниці даних про особу свідка, є допит. Допит свідка належить до вербальних слідчих (розшукових) дій, тобто дій, під час проведення яких отримують словесну інформацію [198, с. 108], що йменується таким джерелом доказів як показання свідка. Широке застосування у кримінальному судочинстві показань свідків та, подекуди, недостатність наукової розробки забезпечення їх достовірності в умовах такого зовнішнього чинника, як загроза безпеці життєвим благам їх носія, актуалізують дослідження організаційно-тактичних, процесуальних та психологічних особливостей допиту свідка з одночасним вжиттям заходів щодо забезпечення його безпеки.

Особа свідка є об'єктом дослідження як криміналістики, так і кримінального процесуального права. Попри відмінність предметів зазначених наук, окремі об'єкти їх пізнання можуть збігатися, оскільки криміналістика досліджує закономірності отримання, дослідження та використання доказової інформації, а кримінальний процес - процесуальну форму реалізації відповідних правовідносин. У зв'язку з цим особа свідка становить інтерес одночасно для обох галузей наукового знання [329, с. 58-61]. Більше того,

поєднання такого інтегративного підходу сприятиме виробленню найбільш ефективного інструментарію для отримання достовірних показань свідка в умовах забезпечення його безпеки.

Досліджуючи процесуальний аспект показань свідка, слід зауважити, що використання як доказів відомостей, поданих свідками, до яких застосовано заходи безпеки на стадії досудового розслідування, загалом узгоджується з положеннями ЄКПЛ. Водночас, ЄСПЛ наголошує на неможливості винесення вироку виключно на підставі показань таких свідків, які у будь-якому разі мають бути підтверджені іншими доказами [51].

З одного боку, збереження в таємниці особистих даних свідків, які допитуються в умовах, що виключають їхнє візуальне спостереження, обмежує право обвинуваченого на захист, оскільки він не може повною мірою оцінити достовірність таких показань. Судовій практиці відомі випадки, коли анонімні свідки залучаються не з метою забезпечення їхньої безпеки, а з метою надання неправдивих показань та уникнення кримінальної відповідальності. Таким чином, органи досудового розслідування можуть залучати таких осіб з метою реалізації процесуальних інтересів сторони обвинувачення, тим самим зловживаючи правом.

Отже, положення, що регламентують процесуальний порядок допиту свідків, до яких застосовуються заходи безпеки, вимагають подальшого вдосконалення в частині забезпечення ефективнішого захисту прав учасників кримінального судочинства.

Слід наголосити, що практична відсутність методичних рекомендацій щодо організації допиту свідка, взятого під захист, може призвести до певної обмеженості у застосуванні тактичних прийомів отримання таких показань, що може мати негативні наслідки як для допитуваного, так і для усього кримінального провадження. Зазначене підтверджує важливість вироблення типової програми дій уповноваженої особи, яка здійснює допит в умовах реальної чи ймовірної загрози життю, здоров’ю, житлу та майну свідка, його рідних та близьких.

Аксіоматичним є те, що під час допиту свідків, які не мають особистої заінтересованості у результатах кримінального провадження, доцільно зосереджуватися на максимально повному відтворенні обставин, що мають значення для розслідування, застосовуючи тактичні прийоми, здатні активізувати пам'ять та сприяти пригадуванню раніше забутих деталей [284, с. 277]. Так, у провадженнях щодо одержання службовою особою неправомірної вигоди предметом з'ясування можуть бути джерело походження коштів чи інших цінностей, спосіб їх передачі або використання під час підкупу, походження фінансових ресурсів, коло причетних осіб та місце їх перебування, особливості поведінки й способу життя учасників протиправної діяльності, а також інші факти, що мають доказове значення [30, с. 128].

Водночас, допитуючи свідка, взятого під захист, слідчий повинен обирати варіанти тактичних рішень залежно від слідчої ситуації, що склалася у кримінальному провадженні. Так, якщо особа невідома підозрюваному та його близькому оточенню, допит такого свідка, взятого під захист, слід проводити без зазначення справжніх даних про його особу (прізвище, ім'я, по батькові та ін.) та присвоювати йому псевдонім учасника слідчої (розшукової) дії. Якщо підозрюваний знає свідка, тоді необхідно змінювати дані про особу допитуваного і складати два протоколи допиту зазначеного свідка: один – зі справжніми даними про особу допитуваного, в якому можуть міститися правдиві, але нічого не значущі показання; інший – з вигаданими анкетними даними (псевдонімом), але з достовірною інформацією про обставини кримінального правопорушення. Одночасне складання двох протоколів допиту свідка, до якого застосовано заходи безпеки, дозволить відвести від нього підозру з боку підозрюваного.

З метою забезпечення конфіденційності відомостей про особу, щодо якої вжито заходи безпеки, під час допиту слідчому необхідно ретельно продумувати послідовність і формулювання питань. У протоколі допиту свідка поряд з його анкетними даними міститься текст його показань. Аналіз особливостей тексту дозволяє встановити особу допитуваного за стилем

викладу, змістом наданої інформації, її джерелом та ін. У зв'язку з цим слідчому доцільно фіксувати показання, зберігаючи в тексті протоколу лише зміст доказової інформації, упускаючи окремі несуттєві деталі. При цьому доцільно використовувати слова і речення, що не містять стилістико-синтаксичних ознак мови допитуваного.

У випадках, коли свідок заявляє слідчому про протиправний вплив на нього після того, як його вже було допитано у кримінальному провадженні, для збереження в таємниці даних про його особу допит доцільно провести повторно з присвоєнням свідку псевдоніма учасника слідчої (розшукової) дії. При цьому протокол первинного допиту свідка доцільно помістити в конверт разом з винесеною постановою про зміну анкетних даних.

Негативний вплив при провадженні слідчих (розшукових) дій може чинитись і на малолітніх та неповнолітніх свідків. За таких обставин особливої актуальності набуває питання одержання достовірних та неупереджених відомостей від такої специфічної категорії учасників кримінального провадження з одночасним забезпеченням їхньої безпеки. Це пов'язано з тим, що на поведінку неповнолітніх впливає уявлення про соціальний простір. Малолітні свідки – це діти віком до 14 років, водночас ми не розглядаємо можливість допиту дитини до 6 років, оскільки її свідомість недостатньо сформована для усвідомлення одержуваної інформації, а статичне її відтворення може призвести до неправильної оцінки події, що відбулася. Кримінальні провадження, у яких беруть участь малолітні та неповнолітні, має здійснюватися із застосуванням спеціальних правил, що однаково забезпечують підвищений рівень захисту прав та інтересів усіх неповнолітніх незалежно від їх процесуального статусу.

Положення ст. 226 КПК України передбачають, що допит малолітнього чи неповнолітнього здійснюється за обов'язкової участі законного представника, педагога або психолога, а у випадках, коли цього потребують обставини, - також лікаря. Водночас ст. 491 КПК України конкретизує умови залучення лікаря, пов'язуючи його участь із випадками, коли неповнолітня

особа не досягла шістнадцяти років або має відповідні особливості психічного розвитку [147].

На нашу думку, в разі, коли малолітній або неповнолітній володіє відомостями про обставини, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні, питання про його допит як свідка має вирішуватися лише після консультації з психологом та за згодою його законного представника, оскільки у таких випадках виникає загроза безпеці дитини, яка має більше значення, ніж навіть отримання відомостей, що мають доказове значення. При запереченні законного представника проти допиту малолітнього або неповнолітнього свідка проведення з ним слідчих (розшукових) дій є неприпустимим.

У разі прийняття рішення про допит малолітнього або неповнолітнього як свідка, слідчий повинен вжити можливих заходів щодо забезпечення безпеки дитини. В такому разі слід максимально засекретити інформацію про персональні дані допитуваного. Необхідно враховувати, що учасники кримінального процесу, які мають у ньому інтерес, – підозрюваний, обвинувачений, їх захисники, мають доступ до матеріалів кримінального провадження та можуть отримати інформацію про дані малолітнього або неповнолітнього свідка. За таких обставин слідчий повинен забезпечити конфіденційність зазначеної інформації за можливості виникнення загрози безпеці особи.

Законному представнику малолітнього або неповнолітнього свідка має бути роз'яснено ситуацію, у зв'язку з якою дитина залучається до участі у кримінальному провадженні як свідок, а також можливі для неї ризики, пов'язані з цим. Після цього він має висловити своє рішення щодо можливості участі дитини як свідка. Також законному представнику слід роз'яснити обов'язок повідомляти інформацію про осіб, які висловлюють інтерес до дитини-свідка у кримінальному провадженні. Якщо такий інтерес був висловлений до моменту запрошення малолітнього або неповнолітнього як свідка, то законний представник повинен повідомити про вказаний факт. При отриманні інформації про вчинення законним представником дій, спрямованих

проти інтересів дитини, інформація має бути перевірена, а у разі її підтвердження слід вирішувати питання про заміну законного представника та притягнення його до відповідальності.

Безумовною гарантією захисту прав неповнолітніх у провадженні слідчих (розшукових) дій з їх участю є участь психолог. На нашу думку, питання допиту малолітнього або неповнолітнього має бути вирішене уповноваженою особою після проведення консультації з психологом-спеціалістом у галузі дитячої психології. Інтелектуальні особливості дитини, залежно від її віку, визначаються дитячим психологом, який може дати висновок про її психічний стан, здатність до сприйняття та відтворення отриманої інформації, інтелектуальні особливості, що впливають на поведінку та розвиток дитини, доцільність її залучення до участі у слідчих (розшукових) діях.

Також з метою забезпечення безпеки малолітнього та неповнолітнього свідка особи, які володіють інформацією про його участь у кримінальному провадженні, мають бути попереджені про кримінальну відповідальність за розголошення такої інформації, яка кваліфікується за ст. 387 (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування) КК України [144]. У таких ситуаціях слідчий, прокурор мають роз’яснити, що будь-яка інформація про відомого учасникам кримінального провадження неповнолітнього свідка відноситься до інформації, отриманої під час досудового розслідування, поширення якої допускається лише за згодою слідчого чи прокурора та виключно в межах визначеного ними обсягу (ч. 1 ст. 222 КПК України) [147]. З цією метою відбирається письмове зобов’язання у формі підписки з роз’ясненням відповідальності, що може настати за незаконне розголошення відомостей, яка в установленому порядку приєднується до матеріалів відповідного кримінального провадження. Такий підхід забезпечить безпеку малолітнього або неповнолітнього свідка, залученого до провадження слідчих (розшукових) дій, дозволить отримати об’єктивну інформацію без заподіяння дитині різних стресових станів.

Інший тактичний підхід має бути застосовано під час допиту як свідків

осіб, залучених до участі в кримінальному провадженні як викривачі, конфіденти, обізнані особи та ін.

Відповідно до ч. 2 ст. 256 КПК України, особи, які під час конфіденційного співробітництва брали участь у проведенні НСРД, можуть бути допитані як свідки із забезпеченням таємниці відомостей щодо них та застосуванням заходів безпеки, передбачених чинним законодавством [147]. Викривачі, які сприяють виявленню, запобіганню та припиненню корупційних проявів, можуть виступати як особами, що співпрацюють зі слідством (уклали угоду про визнання винуватості), так і свідками у кримінальному провадженні [297, с. 300]. Залежно від обставин події в кримінальних провадженнях про одержання неправомірної вигоди службовою особою, посередник може бути як підозрюваним, так і свідком. У таких кримінальних провадженнях предметом допиту свідка-посередника є обставини залучення його як посередника, розмір винагороди та ін. [30, с. 130].

У науковій літературі висловлюється та аргументується позиція щодо допустимості проведення допиту експерта ще на стадії досудового розслідування. Такий підхід пов’язують, зокрема, зі змістом п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК України, який покладає на експерта обов’язок надати об’єктивний і належно вмотивований письмовий висновок щодо поставлених перед ним питань, а за потреби - додатково роз’яснити його зміст [147]. Під час досудового розслідування експерт, у разі необхідності, може бути допитаний слідчим, прокурором, слідчим суддею як свідок у конкретному провадженні з приводу даного ним висновку у розумінні ч. 1 ст. 65 КПК України. Суттєвою ознакою, показань експерта є те, що вони є роз’ясненням, уточненням окремих положень раніше наданого висновку, у зв’язку з чим повідомлені експертом відомості не виходять за межі встановлених у ньому обставин, а фактично розвивають і конкретизують його зміст [60, с. 46].

Крім того, обізнаних осіб, які не давали висновку, з приводу якого ведеться допит, найчастіше залучаються до допиту як свідки з метою одержання інформації про обставини, належне з’ясування яких потребує

використання спеціальних знань. Зміст таких показань здебільшого має довідково-консультативний характер і полягає у поясненні питань, що вимагають фахової обізнаності у відповідній галузі [239, с. 31]. Зважаючи на те, що показання таких обізнаних осіб, які надають допомогу у кримінальному провадженні як спеціалісти, можуть протирічити інтересам сторін кримінального провадження, можливий ризик чинення тиску й на них, їх рідних та близьких.

Таким чином, тактика допиту свідка формується залежно від типової програми допиту особи, яка перебуває у статусі свідка (очевидця, понятого, експерта, викривача, конфідента та ін.), її віку, та залежить від конкретної слідчої ситуації, що сформувалася у відповідному кримінальному провадженні, від реальних та потенційних загроз таким особам, їх рідним та близьким.

Здебільшого допит може здійснюватися як за місцем проведення досудового розслідування, так і в іншій локації, зокрема за місцем проживання, роботи, навчання, лікування чи відпочинку особи. Проведення допиту свідка за місцем його проживання може бути виправданим, якщо слідчий, виходячи з тактичних міркувань та з метою забезпечення його безпеки хоче приховати факт виклику для допиту. Водночас, КПК України визначає такий формат проведення допиту, який надає додаткові гарантії свідку щодо забезпечення його безпеки – допит свідка та одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування, у т. ч. дистанційно (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК України) та допит у режимі відеоконференції в ході досудового розслідування (ст. 232 КПК України).

У межах досудового розслідування слідчий суддя вправі проводити із застосуванням відеоконференцзв’язку допит у судовому засіданні за процедурою, передбаченою ст. 225 КПК України. З урахуванням положень п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України право ініціювати такий допит належить як стороні обвинувачення, так і стороні захисту, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Для реалізації цього права відповідний учасник під час досудового розслідування звертається до слідчого

судді з клопотанням про проведення допиту свідка у судовому засіданні. У порядку, визначеному ст. 225 КПК України може бути допитано особу, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого. Правозастосовна практика реалізації положень ст. 225 КПК України після 2022 року засвідчує значне зростання ролі такого механізму під час розслідування міжнародних злочинів, воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією проти України. Особливого значення набуває можливість проведення допиту осіб, які перебувають за межами України, були евакуйовані із зон бойових дій або щодо яких існує підвищений ризик протиправного впливу. Не виключені варіанти, коли така особа перебуватиме у статусі свідка в кримінальному провадженні [147]. Рішення про проведення допиту у такому режимі може бути прийняте слідчим суддею не лише за клопотанням перерахованих осіб, а й з власної ініціативи.

На нашу думку, право ініціювати проведення допиту в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, доцільно надати не лише сторонам кримінального провадження, а й самому свідку та адвокату, який надає йому професійну правничу допомогу відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України. Доцільність такого законодавчого розширення процесуальних можливостей підтримали 68 % опитаних адвокатів, суддів, слідчих і прокурорів (Додаток А). Практична потреба в цьому зумовлена тим, що особа, яка побоюється за власне життя чи здоров’я, нерідко утримується від самостійного прояву процесуальної ініціативи, намагаючись мінімізувати можливі ризики. За таких умов адвокат може виконувати важливу гарантійну функцію, сприяючи належній реалізації прав та законних інтересів свідка й водночас забезпечуючи ефективне вирішення завдань досудового розслідування.

З огляду на викладене вважаємо обґрунтованим розширити коло суб’єктів, уповноважених звертатися до слідчого судді з відповідним клопотанням. У зв’язку з цим ч. 1 ст. 225 КПК України «Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні» пропонуємо викласти в такій

редакції: «За наявності виняткових обставин, які зумовлюють необхідність отримання показань ще на стадії досудового розслідування, зокрема у разі загрози життю чи здоров'ю особи, її тяжкого захворювання або інших факторів, здатних унеможливити подальший допит у суді чи негативно вплинути на повноту і достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, свідок або адвокат, який надає йому професійну правничу допомогу, вправі звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення допиту такої особи у судовому засіданні, у тому числі одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб. Такий допит проводиться у судовому засіданні за місцезнаходженням суду або, у випадку тяжкого стану здоров'я особи, за місцем її перебування, за участю сторін кримінального провадження та з дотриманням правил допиту, встановлених для судового розгляду».

Розглядаючи відповідне клопотання, слідчий суддя повинен проаналізувати наведені в ньому доводи та додані матеріали, перевірити їх достатність і встановити, чи дійсно існують виняткові обставини, які обґрунтовують необхідність отримання показань свідка саме на стадії досудового розслідування та створюють ризик неможливості його подальшого допиту під час судового розгляду. У контексті ст. 225 КПК України небезпеку для життя чи здоров'я доцільно розуміти як реальну ймовірність заподіяння підозрюваним, його співучасниками або іншими особами смерті, тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю свідка, наслідком чого може стати неможливість отримання від нього показань у подальшому судовому провадженні [90, с. 86].

Аналіз судової практики свідчить, що категорія «небезпека для життя та здоров'я особи» трактується слідчими суддями достатньо широко. До її проявів можуть відноситися не лише реальні погрози вбивством чи застосуванням фізичного насильства, а й інші форми психологічного впливу, зокрема систематичне залякування, моральний тиск, нав'язливі вимоги або переслідування. Крім того, враховуються особливості способу життя та стану

здоров’я особи, які хоча й не свідчать про тяжке захворювання, однак об’єктивно здатні унеможливити її подальшу участь у судовому засіданні або негативно позначитися на повноті й достовірності показань [231, с. 2–3].

Якщо сторона обвинувачення або захисту заперечує проти проведення процесуальної дії у дистанційному форматі, але слідчий, прокурор чи слідчий суддя вважає його застосування необхідним, таке рішення має бути належним чином умотивоване. Особливе правило діє щодо підозрюваного, оскільки надання показань для нього є правом, а не процесуальним обов’язком. Тому за його заперечення не допускається примусове проведення за його участю допиту чи пред’явлення для впізнання у режимі відеоконференції.

З метою гарантування безпеки свідка його допит на стадії досудового розслідування може здійснюватися дистанційно відповідно до ст. 232 КПК України. Такий формат передбачає використання технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі розташованого поза межами суду, та може поєднуватися із заходами, спрямованими на збереження конфіденційності відомостей про особу. При цьому процедура допиту здійснюється з урахуванням правил, установлених ст. 225–227 КПК України [147].

Ефективність допиту із застосуванням відеоконференцзв’язку залежить не лише від технічного забезпечення, а й від професійної підготовки особи, яка його проводить. Важливими є знання закономірностей формування та відтворення показань, уміння встановити належний психологічний контакт із допитуваним і забезпечити повноцінний інформаційний обмін у дистанційному середовищі. Водночас відеоконференція має розглядатися передусім як спеціальний процесуальний інструмент, використання якого виправдане тоді, коли безпосередня участь особи у досудовому провадженні є неможливою, істотно ускладненою або створює ризики для її безпеки [168, с. 273]. Після запровадження в Україні правового режиму воєнного стану практика застосування дистанційних технологій у кримінальному провадженні істотно розширилася. Станом на 2026 рік використання режиму відеоконференції обумовлюється не лише неможливістю особистої участі особи у процесуальній

дії, а й необхідністю забезпечення її безпеки, перебуванням учасника кримінального провадження за межами України, проведенням процесуальних дій у районах підвищеної небезпеки, а також потребою оперативного документування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Науковці відзначають, що процес формування показань свідка обумовлюється сукупністю психологічних чинників, серед яких важливе значення мають особливості сприйняття події, пам'яті, емоційний стан особи, її життєвий досвід та ставлення до обставин, що підлягають відтворенню під час допиту [128, с. 132-136].

Ефективність отримання повних і достовірних показань свідка під час дистанційного допиту значною мірою залежить не лише від правильної організації та обраної тактики його проведення, а й від належного технічного забезпечення. Обладнання, за допомогою якого передається відео- та аудіоінформація в реальному часі, повинно гарантувати достатню якість зображення і звуку, можливість одночасного та безперешкодного сприйняття інформації всіма учасниками відповідної процесуальної дії, а також належний рівень захисту переданих даних. Висока якість відеосигналу дає змогу чітко відтворювати зовнішні ознаки допитуваної особи та належним чином фіксувати їх технічними засобами. Водночас належні характеристики аудіозапису мають забезпечувати чіткість і розбірливість усного мовлення, повноцінне сприйняття показань усіма учасниками та можливість їх подальшого дослідження за відповідними голосовими характеристиками.

Однією з обов’язкових складових такого технічного забезпечення є інформаційна безпека. У законодавстві вона пов’язується зі спроможністю телекомунікаційних систем протидіяти знищенню, спотворенню чи блокуванню інформації, запобігати її неправомірному витоку та порушенню встановленого порядку передачі [234]. У науковій літературі відповідне поняття також розглядається як здатність технічних і програмних засобів гарантувати цілісність, конфіденційність та належний порядок обігу інформації, не допускаючи її несанкціонованої зміни, втрати, блокування чи поширення [275,

с. 169].

Спеціальні технічні можливості можуть використовуватися і безпосередньо для гарантування безпеки свідка. Так, Інструкція про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження), затверджена наказом № 155 від 15.11.2012 р., передбачає можливість проведення допиту із застосуванням таких способів зміни зовнішності та голосу особи, які унеможливлюють її розпізнавання. Для цього можуть використовуватися програмно-технічні засоби модифікації голосу, спеціальні акустичні ефекти, візуальні перешкоди або інші способи маскування зовнішніх ознак допитуваного. За відповідних умов передача його зображення може бути обмежена, а аудіосигнал - технічно змінений до моменту його сприйняття іншими учасниками процесуальної дії [228].

Складність технічного супроводу такого формату допиту зумовлює доцільність залучення спеціаліста. Його участь має бути спрямована на перевірку справності обладнання, налаштування програмних і технічних засобів, забезпечення стабільності зв’язку, належної якості аудіо- та відеосигналу, а за необхідності - функціонування засобів, що приховують зовнішність чи змінюють голос свідка. Тому слідчий, прокурор або слідчий суддя при організації такого допиту мають враховувати необхідність професійного технічного супроводу відеоконференції.

Заслуговує на підтримку позиція М. І. Смирнова, відповідно до якої певне послаблення безпосереднього психологічного та комунікативного контакту, що неминуче виникає при використанні аудіо- чи відеоконференцзв’язку, саме по собі не повинно розглядатися як істотна перешкода для застосування дистанційного формату у кримінальному провадженні. Відеоконференцзв’язок у такій ситуації фактично виконує функцію технічного каналу комунікації між слідчим, прокурором, слідчим суддею та допитуваною особою. За умови належної організації він не усуває можливості встановлення необхідного контакту між учасниками процесуальної дії та не створює перешкод, які

унеможливлювали б ефективне отримання й сприйняття показань [275, с. 170].

На наше переконання, законодавець доволі чітко, без надмірної деталізації, що й не потрібно для такого нормативно-правового акта, як кодекс, визначає процесуальний порядок проведення допиту, визначений ч. 1 ст. 225 та ч. 2 ст. 232 КПК України. Уявляється, що в даному випадку основна увага уповноважених осіб, окрім, звісно, процедурних моментів, має бути зосереджена на чіткій та вчасній організації процесу допиту свідка в такому форматі, а під час безпосередньої комунікації в ході проведення слідчої (розшукової) дії – на налагодженні психологічного контакту та застосуванні найбільш доцільних і результативних тактичних засобів з урахуванням обставин конкретної ситуації.

У цьому контексті контроверсійною вважаємо пропозицію М.І. Тлепової доповнити ст. 223 (Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій) КПК України вимогою щодо «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій», оскільки на її думку, такі законодавчі положення щодо забезпечення безпеки наразі розповсюджуються не на всі слідчі (розшукові) дії. Це дозволить гарантувати потерпілому право на особисту безпеку, безпеку близьких родичів чи членів його сім'ї, майна та житла [295, с. 30]. На нашу думку, таке положення буде декларативним та жодним чином не покращить стан забезпечення безпеки осіб, які залучаються до участі у кримінальному провадженні, оскільки у тих випадках, коли таке право має бути забезпечене, про це зазначається у конкретних нормах КПК України, зокрема, у ч. 1 ст. 225, п. 2 ч. 1 ст. 232, ч. 4 ст. 228, ч. 4 ст. 240, ч. ч. 4, 10 ст. 241, ч. 1 ст. 567 [147].

Необхідність убезпечення учасника кримінального провадження може виступати однією з підстав для проведення допиту за запитом компетентного органу іноземної держави із застосуванням засобів відеоконференцзв'язку (ст. 567 КПК України) [147]. У такому випадку отримання показань здійснюється за місцем перебування особи у присутності слідчого судді шляхом відео- або телефонної конференції, у тому числі коли дистанційний формат обумовлений

потребою гарантувати її безпеку (ч. 1 ст. 567 КПК України) [147]. Процедура виконання відповідного запиту визначається законодавством запитуючої держави настільки, наскільки її положення узгоджуються із засадами кримінального процесу України та міжнародно визнаними стандартами охорони прав і основоположних свобод людини. При цьому орган запитуючої сторони зобов'язаний забезпечити участь перекладача під час проведення відео- чи телефонної конференції (ч. 2, 3 ст. 567 КПК України) [147].

Особливості застосування заходів захисту до учасників такого допиту, реалізації передбачених для них привілеїв та імунітетів, а також технічної фіксації перебігу і результатів відповідної процесуальної дії можуть узгоджуватися компетентними органами держав у межах міжнародної правової допомоги. Такий підхід передбачений Другим додатковим протоколом до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 р. [84]. Подібний порядок може застосовуватися й тоді, коли в межах міжнародного співробітництва виникає потреба в одночасному допиті двох чи більше осіб, які раніше вже надали показання, з метою встановлення причин наявних між ними суперечностей, у тому числі якщо такі особи перебувають на території різних держав.

Окремим різновидом допиту, що характеризується специфічними завданнями, організаційними умовами та тактичними особливостями, є одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, порядок якого визначено ч. 9 ст. 224 КПК України. Однією з його спеціальних форм виступає проведення такої процесуальної дії дистанційно із застосуванням відеоконференцзв'язку відповідно до ч. 1 ст. 225, ч. 2, 10 ст. 232 КПК України [147].

Зазначена слідча (розшукова) дія є специфічною у процесуально-тактичному та в психологічному відношенні. Додаткової складності та суперечливості через страх відкритої конфронтації з опонентом (зазвичай з підозрюваним), побоювання деконспірації, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб набуває у зв'язку з участю в ньому свідка, до якого

застосовано заходи безпеки.

Незважаючи на те, що науковці і практики визнають провадження одночасного допиту ризикованим (насамперед, пов'язаних з розслідуванням діяльності організованих злочинних угруповань), а в окремих категоріях проваджень (у кримінальних провадженнях щодо посягань на статеву свободу та статеву недоторканість особи, а також правопорушень, пов'язаних із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, за умови участі малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого одночасно з підозрюваним) (ч. 9 ст. 224 КПК України) взагалі неприйнятним через те, що ставить під сумнів дотримання важливого права – права свідка на анонімність, цей різновид допиту подекуди є єдиним засобом перевірки показань учасників кримінального провадження. Важливість таких показань може не лише вплинути на позицію підозрюваного, а й змінити слідчу ситуацію загалом.

Саме здійснення одночасного допиту підозрюваного та анонімного свідка передбачає привілей для одного та певне обмеження прав для іншого. Баланс між правами зазначених суб'єктів схиляється на користь анонімного свідка. Чи може за таких обставин підозрюваний здійснювати свій захист, не розуміючи повною мірою від кого йому захищатися? У такому разі захист позбавлений права на ідентифікацію особи свідка для перевірки. Чи заслуговують такі показання на довіру?

ЄСПЛ, ухвалюючи рішення відповідно до ЄКПЛ, посилається на право захисту, що дозволяє перевірити надійність свідка та надійність його показань. Суд передбачає можливість сторони захисту ставити допитуваній особі питання, чути те, що відбувається в кімнаті допиту, та спостерігати за поведінкою свідка. При цьому суперечність при порушенні прав одного з учасників одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб не дозволяє розглядати зазначену слідчу (розшукову) дію як обов'язкову. Водночас, відмову від одночасного допиту за участю засекреченого свідка теж варто вважати недоцільною, оскільки позбавлення сторони захисту та обвинувачення права на з'ясування розбіжностей, вирішення протиріч, що виникли в

результаті даних ними раніше показань, призводить до порушення прав обох сторін.

Звісно ж, у разі, коли свідок викриває підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, побоюючись щодо себе протиправних дій із боку підозрюваного, а той заперечує свою винуватість в інкримінованому діянні, задля дотримання балансу інтересів вказаних суб'єктів та встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення, доцільним вважаємо проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб в умовах, що не лише виключають візуальний контакт між ними, а й максимально убезпечують свідка від будь-яких ризиків бути упізнаним за голосом, жестами, особливостями вимови, вадами, звичками тощо.

На жаль, на сьогодні не усі підрозділи мають технічні можливості, здатні забезпечити проведення цієї слідчої (розшукової) дії з анонімним свідком в умовах повної безпеки. Підкоряючись загальним правилам проведення, викладеним у ч. 9 ст. 224 КПК України, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, що виключає візуальний контакт учасників, вимагатиме створення певних умов. Найбільш оптимальним способом його проведення в такому режимі вбачаємо у використанні суміжних приміщень з вікном, зі склом односторонньої прозорості. У такому випадку спілкування учасників можна було б здійснити через тоноване скло з виведенням мікрофона з приміщення, в якому знаходиться сумлінний учасник слідчої (розшукової) дії, до кабінету, де знаходяться слідчий та особа, яка на його думку, дає неправдиві показання. Такі умови передбачають можливість відключення мікрофона у разі, якщо недобросовісний учасник спробує за допомогою загроз та образ вплинути на опонента. Очевидно, що для проведення допиту у такому форматі підійде приміщення, призначене для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням особи, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України). Достатньо лише обладнати приміщення мікрофоном.

Принагідно зазначимо, що чинний КПК України передбачає одночасну участь у такому допиті й більше двох осіб, проте, як видається, для досягнення

мети слідчої (розшукової) дії та, насамперед, забезпечення таємниці даних про особу свідка, що перебуває під захистом, у таких випадках цей вид допиту доцільно проводити за участю двох осіб. Крім того, з позиції психології очна ставка характеризується безумовними проявами «конформності», коли людина, у разі розбіжності у думці з групою осіб, поступається, погоджується із спільною думкою [167]. З огляду на це, найбільш оптимальним варіантом є проведення одночасного допиту за участю саме двох осіб за правилами ч. 10 ст. 232 КПК України у режимі відеоконференції, тобто за умов, які унеможливлюють безпосереднє візуальне сприйняття свідка, який дає показання, з такими змінами зовнішності і голосу свідка, за яких його неможливо було б упізнати.

Отже, в разі виникнення суттєвих протиріч та розбіжностей у показаннях підозрюваного та свідка необхідність проведення їх одночасного допиту очевидна. Однак якщо до виникнення питання про проведення цієї слідчої (розшукової) дії щодо свідка вже були вжиті заходи щодо забезпечення безпеки (допит під псевдонімом, пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції тощо), то його проведення в звичайному форматі, тобто в порядку ч. 9 ст. 224 КПК України, є недоцільним, оскільки це зведе нанівець усі ці заходи. У зв'язку з цим вважаємо, що якщо слідча ситуація вимагає проведення одночасного допиту підозрюваного та засекреченого свідка, то вона має бути проведена в особливому режимі – режимі відеоконференції в умовах, що виключають візуальне спостереження свідка підозрюваним, тобто з такими змінами зовнішності, за яких свідка неможливо було б ідентифікувати. У разі наявності ризику розпізнання свідка за голосом під час допиту можуть застосовуватися технічні засоби, що спотворюють або маскують його голосові характеристики.

Використання режиму відеоконференції при проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та деяких інших слідчих (розшукових) дій можливе не лише з метою економії коштів, часу та мінімізації інших витрат, а й для забезпечення безпеки свідків та інших учасників процесу

у тих ситуаціях, коли дача ними викривальних показань може поставити під загрозу їхнє життя, здоров'я та матеріальне благополуччя. Опитані нами адвокати, судді, слідчі та прокурори (92 %) позитивно поставилися до активного використання можливостей режиму відеоконференції в ході проведення одночасного допиту на стадії досудового розслідування, 5 % дали негативну відповідь, 3 % утрималися (Додаток А).

Необхідно зазначити, що перспектива проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб в «особливому режимі» на практиці може спричинити труднощі. У разі, коли справжні дані про особу свідка засекречені з наступним присвоєнням йому псевдоніма, а дані ним показання суперечать показанням підозрюваного, проведення одночасного допиту таких осіб в звичайному режимі небезпечне, оскільки підозрюваний, навіть не маючи особистих відомостей про викривача, має можливість побачити і запам'ятати його зовнішність, а згодом чинити на нього протиправний вплив, застосовуючи погрози, шантаж, фізичне насильство особисто або за допомогою третіх осіб. У зв'язку з цим одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб слід проводити в умовах, що виключають візуальне спостереження. Водночас ч. 9 ст. 224 КПК України передбачає, що перед початком відповідної слідчої (розшукової) дії уповноважена особа повинна з'ясувати, чи знайомі між собою викликані учасники та який характер мають їхні взаємовідносини. Очевидно, що з міркувань безпеки і через приховування його справжньої особи у зв'язку зі зміною анкетних даних, свідок не може дати відповіді на ці питання, оскільки відповівши на них, ризикує бути впізнаним.

Звісно ж, у разі, коли свідок викриває підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, побоюючись протиправних дій з його боку, а підозрюваний заперечує винуватість в інкримінованому йому діянні, задля дотримання балансу інтересів учасників судочинства та встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення доцільним є проведення одночасного допиту в режимі відеоконференції в умовах, які не лише унеможливлюють їх візуальний контакт, а й з такими змінами зовнішності і

голосу, за яких свідок залишиться невпізнаваним. Такий формат має виключати процедуру щодо встановлення на початку допиту, чи знайомі між собою викликані учасники та яким є характер їхніх взаємовідносин.

Загалом вважаємо, що проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб в режимі відеоконференції за участю свідка, до якого застосовано заходи безпеки, або існує ризик посягання на його життєві блага, можна вважати виправданим лише в разі дотримання таких умов: 1) учасники слідчої (розшукової) дії не заперечують щодо її проведення; 2) розбіжності та протиріччя стосуються істотних обставин кримінального провадження; 3) наявні розбіжності та протиріччя іншими способами (процесуальними засобами) усунути не вдалося. 4) кількість учасників має бути обмежена двома особами.

Безумовно, проведення одночасного допиту між неповнолітнім свідком і повнолітнім підозрюваним, проти якого той дає показання, можливе у виняткових випадках, коли вичерпані інші способи виявлення причин суперечностей, а необхідність розв'язання яких має визначальне значення для розслідування кримінального правопорушення. У зв'язку з цим вважаємо, що проведення одночасного допиту в умовах, що виключають візуальне спостереження, неповнолітнього викривача особою, що викривається, здатне знизити ступінь психологічного дискомфорту неповнолітнього свідка і захистити його від спроб протиправного впливу з боку підозрюваного. На наш погляд, у кримінальному процесуальному законі слід передбачити можливість проведення одночасного допиту між неповнолітнім та повнолітніми учасниками кримінального провадження виключно в режимі відеоконференції в умовах, які не лише унеможливлюють їх візуальний контакт, а й з такими змінами зовнішності і голосу, за яких неповнолітній свідок залишиться невпізнаваним.

Тут, однак, слід зауважити, що жодними технічними засобами неможливо приховати особливості вимови, притаманні малолітнім особам, що при проведенні одночасного допиту може надати підозрюваному певну «підказку»

щодо неповноліття опонента. За таких обставин, у разі найменших сумнівів щодо розсекречення неповнолітнього свідка, слідчому варто утриматись від проведення одночасного допиту у будь-якому форматі, віддаючи пріоритет саме забезпеченню безпеки такого свідка.

Окремо слід враховувати особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, передбачені КПК України. Такі положення спрямовані на забезпечення безперервності кримінального провадження, оперативного отримання доказової інформації та належного захисту учасників процесу в умовах збройної агресії. У сучасних умовах застосування дистанційних технологій дедалі частіше розглядається не як виняток, а як один із дієвих механізмів забезпечення безпеки свідків і належного виконання завдань кримінального провадження.

Отже, вирішуючи питання про доцільність проведення допиту свідка, зокрема й одночасного допиту, уповноваженій особі варто пам’ятати, що в жодному разі немає необхідності наражати свідка, його рідних та близьких на небезпеку, ризикувати доказом, наявність якого багато в чому залежить від почуття власної безпеки особи, яка дає показання, що викривають підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. З тактичних міркувань доцільним є допит свідка в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України), або у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України).

2.2. Проведення інших слідчих (розшукових) дій зі свідком, до якого застосовано заходи безпеки

В аспекті гарантування безпеки свідка важливого значення набуває належне дотримання процесуальних вимог, організаційно-тактичних правил і технічних умов не лише під час допиту, а й при здійсненні інших слідчих (розшукових) дій.

Особливої уваги потребує організація пред’явлення особи для впізнання.

З тактичної точки зору, якщо щодо свідка реалізуються заходи захисту, доцільно проводити цю процесуальну дію у спосіб, який унеможливлює безпосереднє візуальне та аудіальне сприйняття свідка особою, що пред'являється для впізнання. Такий формат мінімізує ризик протиправного впливу на свідка, зменшує його психологічне напруження та створює сприятливіші умови для того, щоб він упевнено вказав на впізнану особу і повідомив ознаки, за якими здійснив її ідентифікацію (ч. ч. 4, 5 ст. 228 КПК).

Науковцями виділяються випадки, коли таке пред'явлення для впізнання може мати місце: для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні; свідок не бажає зустрічатися віч-на-віч зі злочинцем (його прибічниками); запобігання психологічного впливу на свідків [162, с. 52]. Безсумнівним є те, що встановити такі обставини слідчий має заздалегідь, щоб пред'явлення для впізнання особи закінчилось результативно. Після початку повномасштабної збройної агресії рф особливого значення набуло проведення впізнання осіб у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, колабораційної діяльності та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройним конфліктом. У таких провадженнях свідки нерідко перебувають за межами України або в регіонах із підвищеним рівнем небезпеки, що зумовлює необхідність ширшого використання технічних засобів дистанційної комунікації та додаткових механізмів захисту персональних даних осіб, які здійснюють впізнання.

Відповідно до п. б ст. 15 профільного Закону, до забезпечення конфіденційних даних про особу, крім інших заходів, відноситься здійснення пред'явлення для впізнання в умовах, що виключають можливість візуального та аудіального сприйняття особи, яка проводить впізнання, з обов'язковим дотриманням установленої КПК України процедури. Таке пред'явлення для впізнання як один з напрямів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження має проводитися у комплексі з іншими – використання щодо особи умовного імені (псевдоніма); забезпечення конфіденційності її справжніх анкетних відомостей та недопущення їх поширення; здійснення судового

виклику виключно через орган, відповідальний за реалізацію заходів захисту; тимчасове обмеження доступу до інформації про особу, взяту під захист, що міститься в адресних, паспортних, телекомунікаційних та інших державних інформаційно-довідкових системах [221].

Доводиться констатувати, що процедура проведення пред'явлення для впізнання в умовах, що виключають візуальний та аудіальний контакт між особою, яка впізнає, і особою, яку пред'являють для впізнання, у КПК України детально не врегульована. Стаття 228 КПК України фактично встановлює лише основні умови застосування такого формату. Зокрема, з метою гарантування безпеки особи, яка здійснює впізнання, допускається організація цієї процесуальної дії таким чином, щоб особа, яку пред'являють, не мала можливості бачити або чути того, хто її впізнає. Відомості про особливості проведення такої дії та її результати підлягають фіксації у протоколі, а особа, яку пред'являли для впізнання, має бути поінформована про його результати. Якщо ж впізнання здійснюється особою, щодо якої застосовано заходи безпеки, її персональні дані до протоколу не вносяться, а зберігаються окремо у встановленому законом порядку [147; 221]. В сучасних умовах забезпечення конфіденційності не може обмежуватися лише нерозголошенням анкетних даних особи. Додаткової уваги потребує захист цифрової інформації про свідка, зокрема даних про його місцеперебування, електронні комунікації, облікові записи в інформаційних системах та інші відомості, які можуть бути використані для його ідентифікації або встановлення контактів із ним.

В умовах відсутності детального унормування пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи, слідчому важливо дотримуватися загальних правил проведення пред'явлення для впізнання з урахуванням того, що цей його вид належить до заходів забезпечення безпеки. Тож з метою забезпечення безпеки свідка, який здійснюватиме впізнання особи в такому особливому режимі, обов'язковим є дотримання таких вимог: відсутність у протоколі пред'явлення для впізнання справжніх анкетних відомостей про особу свідка, який впізнає; відсутність будь-якого зорового

контакту зі свідком не лише особи, яка пред'являється для впізнання, а й її захисника, статистів та ін.; перебування вказаних осіб у різних кімнатах з дзеркальним склом; фіксація під час безперервної відеозйомки виключно голосу свідка, який впізнає, без його зображення.

Якісне та результативне проведення цієї слідчої (розшукової) дії передбачає організацію чіткої взаємодії служб і підрозділів, які здійснюють оперативний супровід. Зокрема, науковцями зазначається, що дільничний офіцер поліції може сприяти у підборі статистів на етапі підготовки до проведення пред'явлення для впізнання [63, с. 136], допомога співробітника оперативного підрозділу може знадобитись для забезпечення належного порядку проведення слідчої (розшукової) дії й припинення будь-яких спроб його порушення; інспектора-криміналіста – для безперервної відеофіксації перебігу та результатів пред'явлення для впізнання; співробітника конвойної служби – для охорони особи й попередження її втечі, якщо вона затримана чи щодо неї обрано запобіжний захід – тримання під вартою [45, с. 192].

До організації пред'явлення для впізнання в обов'язковому порядку залучаються працівники підрозділу, на який покладено реалізацію заходів безпеки; у разі їх безпосередньої участі цей факт підлягає відображенню у протоколі [322, с. 159]. До таких підрозділів, відповідно до ч. 3 ст. 3 профільного Закону, належать за підслідністю спеціальні підрозділи органів служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органів Національної поліції або НАБУ [221].

Проведенню пред'явлення для впізнання має передувати самостійний допит особи, яка здійснюватиме впізнання. У його межах необхідно встановити, які риси зовнішності, прикмети чи індивідуальні ознаки об'єкта вона запам'ятала, за яких обставин раніше його сприймала, а також чи здатна вона впізнати відповідний об'єкт за сукупністю певних характеристик. Якщо впізнання можливе саме за комплексом ознак, у протоколі допиту слід конкретизувати, які саме ознаки мають для цього значення. Крім того, під час допиту з'ясовується можливість і готовність особи взяти участь у подальшому

впізнанні [120, с. 167].

Безпосереднє пред’явлення до впізнання також передбачає дотримання певних організаційних заходів. Зокрема, зі змісту профільного Закону вбачається, що проведення впізнання без безпосереднього візуального контакту доцільно застосовувати насамперед для захисту свідків, які ідентифікують підозрюваних. Для цього процесуальну дію організовують у спеціально облаштованому приміщенні, розділеному перегородкою з односторонньо прозорого скла та обладнаному окремими входами. Участь понятих забезпечується з обох боків перегородки: по дві особи перебувають разом із тим, хто впізнає, і ще дві - з особою, яку пред’являють для впізнання [221].

Проведення пред’явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи передбачає наявність двох груп учасників, автономно розташованих у різних кімнатах, перегороджених дзеркальним склом. У одній кімнаті знаходяться слідчий, особа, яка буде впізнавати та поняті. В іншій кімнаті перебувають: особа, яка буде пред’являтися для впізнання; її захисник, не менше трьох статистів; поняті (якщо не здійснюється безперервний відеозапис з першої кімнати); співробітник конвойної служби. Решта процедурних питань проведення такого виду впізнання є загальними для усіх учасників кримінального провадження, досить детально описані у криміналістичній літературі [45; 138, с. 78; 322, с. 156-160], та з огляду на предмет дослідження інтерес не представляють.

Окремого аналізу потребують тактичні аспекти проведення пред’явлення для впізнання за участю особи, щодо якої застосовано заходи безпеки. У такому випадку відповідна слідча (розшукова) дія може бути організована таким чином, щоб особа, яку пред’являють для впізнання, не мала можливості бачити або чути того, хто здійснює впізнання, тобто за відсутності безпосереднього візуального та аудіального контакту між ними (ч. 4, 5 ст. 228 КПК України). При цьому слідчий і прокурор мають забезпечити додержання режиму конфіденційності: персональні відомості про особу, взяту під захист, не повинні відображатися у протоколі, а мають зберігатися окремо відповідно до вимог ст.

15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [221].

Заслуговує на підтримку позиція О. В. Панчук щодо необхідності удосконалення ч. 5 ст. 228 КПК України та ст. 15 зазначеного Закону шляхом поширення механізму використання псевдоніма також на адвоката, який надає правничу допомогу захищеному свідку. Доцільність такої пропозиції обумовлюється тим, що зазначення справжніх даних адвоката у протоколі впізнання може створити можливість для встановлення його особи підозрюваним після ознайомлення з матеріалами відповідної слідчої (розшукової) дії, а відтак - спричинити ризик подальшого незаконного впливу як на самого адвоката, так і опосередковано на свідка [190, с. 143].

Водночас проведення впізнання у спосіб, що виключає візуальний контакт із захищеним свідком, неминуче зумовлює певні обмеження процесуальних можливостей підозрюваного. Такі обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними з огляду на необхідність одночасного забезпечення інтересів усіх учасників відповідної процесуальної дії. У судовій практиці траплялися випадки, коли сторона захисту ставила під сумнів допустимість або належність результатів впізнання, посилаючись, зокрема, на те, що захисник перебував разом із підозрюваним і фактично не мав можливості безпосередньо спостерігати за діями слідчого та перебігом впізнання, здійснюваного свідком.

Необхідність пошуку належного балансу між безпекою свідка та реалізацією права на захист послідовно підкреслюється і в практиці Європейського суду з прав людини. Підхід ЄСПЛ полягає в тому, що інтереси обвинуваченого мають узгоджуватися з необхідністю захисту свідків і потерпілих, які надають показання, а будь-яке звуження процесуальних можливостей сторони захисту повинно мати об’єктивне виправдання та бути зумовлене реальною необхідністю. Відповідні підходи сформульовано, зокрема, у справах «Доорсон проти Нідерландів» та «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» [251; 260]. Отже, перебування захисника підозрюваного в

одній кімнаті з особами, котрі впізнають, а не в одному приміщенні з підзахисним, зводить нанівець концептуальні завдання, які виконує інститут забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Що стосується доказового значення результатів пред'явлення особи для впізнання, то незважаючи на безсумнівну цінність зазначеної слідчої (розшукової) дії, вкотре слід звернутись до вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ підходів (стандартів) оцінки доказів, отриманих за участі свідка, взятого під захист. Так, у справі «Саїді проти Франції» заявника було звинувачено у торгівлі наркотиками на підставі показань, отриманих під час упізнання обвинуваченого, від трьох анонімних свідків. ЄСПЛ у Рішенні від 20 вересня 1993 р. у цій справі дійшов висновку: Європейський суд з прав людини визнає складність протидії незаконному обігу наркотичних засобів, зокрема труднощі, пов'язані зі збиранням і поданням доказів, а також значну суспільну небезпеку таких кримінальних правопорушень. Водночас ці обставини самі по собі не можуть слугувати достатнім обґрунтуванням для надмірного обмеження процесуальних можливостей обвинуваченого та суттєвого звуження його права на захист [123, с. 120].

Отже, ЄСПЛ у своїй практиці виходить насамперед із того, що обвинувальний вирок не повинен ґрунтуватися єдино чи вирішальною мірою на анонімних твердженнях, у тому числі, отриманих під час пред'явлення особи для пізнання, а труднощі захисту мають бути достатньою мірою врівноважені судовою процедурою, що забезпечує обвинуваченому право на захист та справедливий судовий розгляд. Цими положеннями має керуватись й вітчизняна слідча та судова практика.

Наступна слідча (розшукова) дія, науковий аналіз якої вважаємо доцільним здійснити, є слідчий експеримент (ст. 240 КПК України). Зазначена слідча (розшукова) дія є однією з найбільш складних в організаційному, тактичному та психологічному плані, що зумовлюється застосуванням різноманітних технічних і демонстраційних засобів, участю кількох осіб, а також необхідністю виконання експериментальних та дослідницьких дій. Проте

у разі професійного проведення слідчого експерименту, він є потужним і важливим наочним джерелом доказів у кримінальному провадженні. Практика розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану засвідчила необхідність гнучкого підходу до проведення слідчих експериментів. У випадках, коли безпосередній виїзд на місце події є неможливим через проведення бойових дій, мінування території або інші безпекові ризики, допускається використання цифрових моделей місцевості, фото- та відеоматеріалів, тривимірної візуалізації та інших сучасних технічних засобів реконструкції обстановки події. Такий підхід дозволяє досягати пізнавальної мети слідчого експерименту без створення додаткових ризиків для учасників кримінального провадження.

Приймаючи рішення про проведення слідчого експерименту за участю свідка, слідчий має дотримуватися низки обов'язкових умов. Насамперед відповідна процесуальна дія не повинна створювати загрозу життю чи здоров'ю її учасників та інших осіб, принижувати їх честь і гідність або спричиняти будь-яку шкоду, що узгоджується з вимогами ст. 240 КПК України. Залучення свідка до проведення слідчого експерименту має ґрунтуватися на його добровільній згоді, а уповноважена особа повинна попередньо забезпечити достатній рівень його безпеки.

У науковій літературі додатково виокремлюються й інші загальні вимоги до такої слідчої (розшукової) дії. Зокрема, її проведення є недопустимим, якщо воно здатне спричинити порушення громадського порядку, істотну шкоду інтересам держави чи окремих осіб, дестабілізувати діяльність підприємств, установ, організацій або роботу транспорту. Водночас для забезпечення достовірності отриманих результатів необхідно максимально точно відтворити умови й обстановку, в яких відбувалася досліджувана подія [323, с. 249].

У ситуаціях, коли проведення слідчого експерименту є неможливим через наявність реальної небезпеки для життя або здоров'я його учасників, слідчому необхідно ухвалити рішення про доцільність та результативність проведення слідчого експерименту в таких умовах.

Однією з обов'язкових умов проведення слідчого експерименту за участю свідка є добровільність участі в ньому. Незважаючи на те, що в законі така вимога не сформульована, необхідно виходити з того, що забезпечити примусову участь свідка в слідчому експерименті неможливо з об'єктивних причин, навіть у разі, коли він залучається до нього епізодично, і не є основним суб'єктом дії, навики, фізичні та інші можливості якого перевіряються експериментальним шляхом. Неможливо в такому випадку й застосовувати норму про кримінальну відповідальність свідка за відмову від участі у слідчому експерименті, оскільки дана слідча (розшукова) дія хоча й містить вербальний компонент, тобто деякі елементи дачі показань, в цілому її зміст не можна прирівнювати до такого джерела доказів, як показання.

Особи, дії яких перевіряються, є свого роду основними учасниками слідчого експерименту. Проблемним є питання необхідності наявності в таких осіб процесуального статусу учасника кримінального процесу. Хоча КПК України відповідних вказівок з цього приводу не містить, уважаємо, що якщо дії конкретної особи перевіряються експериментальним шляхом, вона повинна мати відповідний процесуальний статус, оскільки слідчий експеримент у переважній більшості випадків включає до своєї пізнавальної структури елементи показань, які фіксуються на відповідному процесуальному носії, відтак повідомляти ці відомості може лише особа, наділена одним із визначених у КПК України процесуальних статусів.

Виходячи з таких міркувань, можемо зробити висновок, що особа, яка залучалася як понятий для засвідчення ходу та результатів тих чи інших дій, у слідчому експерименті, в подальшому може бути допитана у кримінальному провадженні як свідок (ч. 7 ст. 223 КПК України) у зв'язку з виконанням нею функції засвідчення, а слідча ситуація може вимагати оцінити достовірність виконаних дій, зокрема й засвідчення її ходу та результатів. У кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом затримання службової особи безпосередньо під час одержання неправомірної вигоди, першочерговому допиту, як правило, підлягають поняті, які були присутні при огляді заздалегідь

підготовленого предмета неправомірної вигоди, а також під час його вилучення та подальшого дослідження. Такі особи хоча й не володіють відомостями про обставини вчинення кримінального правопорушення, а про проведення певної процесуальної дії, їх показання мають суттєве значення у кримінальному провадженні.

Як зазначалося, свідок, як один з можливих основних учасників слідчого експерименту, може брати участь у його проведенні лише добровільно. При цьому порядок фіксації факту відмови таких осіб від участі у провадженні слідчої (розшукової) дії законодавчо не регламентовано. В практичній діяльності в подібних ситуаціях буває незрозуміло, чи вживав слідчий взагалі будь-які заходи до проведення слідчого експерименту. Одна справа, коли це обґрунтовується заходами безпеки, вжитими щодо такої особи, чи загрозою її розсекречення. Проте як бути, коли таке упущення з боку уповноваженої особи негативно відображається на повноті доказів, зібраних у кримінальному провадженні?

На наше переконання, а також на думку 86 % опитаних адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів (Додаток А), Статтю 240 КПК України доцільно доповнити частиною 7 такого змісту: «У разі відмови особи від участі у проведенні слідчого експерименту, а також за наявності загрози її життю, здоров'ю чи майну або ризику розкриття відомостей про особу свідка, щодо якого застосовано заходи безпеки, уповноважена особа складає відповідний протокол». Наявність такого протоколу може бути підставою залучення у разі необхідності до проведення слідчого експерименту дублера. Особливого значення зазначена пропозиція набуває під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, коли проведення слідчого експерименту може створювати додаткові ризики для свідків, потерпілих та інших осіб, які співпрацюють із правосуддям.

Дублер – це особа, яка замінює основного учасника слідчого експерименту, якщо його особиста участь у слідчій (розшуковій) дії неможлива. Участь дублера допустима лише у межах слідчого експерименту. Дублер може

бути залучений замість основного учасника слідчого експерименту лише у випадках, коли слідча (розшукова) дія проводиться для перевірки принципової можливості будь-яких подій. Якщо потрібно з'ясувати індивідуальні можливості конкретної особи, слідчий експеримент має проводитися лише з нею, а не зі статистом, максимально подібним за своїми фізичними та анатомічними характеристиками з особою, що перевіряється. Саме такий підхід має бути застосований у подібних випадках. Звісно, із забезпеченням необхідних заходів безпеки, які уповноважена особа вважатиме достатніми у відповідній ситуації.

У разі, коли слідчий експеримент проводять за участю свідка, до якого застосовано заходи безпеки, зусилля слідчого мають бути спрямовані на дотримання умов такої охорони залежно від того, чи обрано фізичний захист такого свідка, чи інший захід забезпечення безпеки (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [221]. Відповідно, дії уповноважених співробітників правоохоронного органу спрямовуються на те, щоб відомості про зовнішність та персонографічні ознаки особи не були розголошені. З цією метою до проведення слідчого експерименту М.В. Борисенко рекомендує залучити дільничного офіцера поліції, співробітників патрульної служби (для охорони місця проведення слідчої (розшукової) дії та недопущення до нього сторонніх осіб), співробітників оперативного підрозділу (для оперативного супроводження) та інспектора-криміналіста (для технічної фіксації за допомогою відеозйомки) [45, с. 198-199]. При цьому кожен із залучених суб'єктів повинен усвідомити, що неправомірне поширення інформації про застосовані заходи захисту може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, а якщо таке розголошення призвело до тяжких наслідків - для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності у порядку, встановленому законом (ст. 25 профільного Закону) [221].

Інших учасників кримінального провадження до проведення слідчого експерименту залучати не варто, адже уповноважена особа, яка проводить

слідчий експеримент, визначаючись з кількісним складом його учасників, має враховувати, що чим більша кількість осіб залучається до слідчої (розшукової) дії, тим більшим є ризик витоку інформації про особисті дані свідка, до якого вжито заходи безпеки.

Варто також пам'ятати, що слідчий експеримент одночасно може бути як корисним для встановлення обставин кримінального правопорушення, так і шкідливим у разі неналежного чи помилкового проведення відповідної дії, що може створити перешкоди для подальшого перебігу досудового розслідування. Не варто виключати ситуації, коли з метою уникнути відповідальності підозрюваний використовує слідчий експеримент як спосіб протидії розслідуванню. Завдання слідчого до проведення слідчої (розшукової) дії – з'ясувати чи не зашкодить участь у ній безпеці свідка, взятого під захист, інших осіб, які залучаються до проведення слідчого експерименту.

Під час підготовки до проведення слідчого експерименту слідчому настійно рекомендується проаналізувати необхідність проведення слідчого експерименту не лише в безпосередньому місці вчинення кримінального правопорушення, а й за участю інших учасників, життю та здоров'ю яких може загрожувати небезпека. Якщо такої необхідності немає, допускається проведення слідчого експерименту без виїзду на місце події, наприклад, у кабінеті слідчого із забезпеченням реконструкції місця кримінального правопорушення, максимально наближеного до дійсності та створює умови, схожі на ті, в яких було його вчинено. Крім того, не варто забувати, що вибір для проведення слідчого експерименту більш спокійного і менш небезпечного місця знижує проблематичність проведення такої слідчої (розшукової) дії.

На нашу думку, комплекс підготовчих дій слідчого на етапі планування слідчого експерименту складають: процесуальні (спрямовані на створення умов, відповідних вимог КПК України та інших нормативних правових актів, що регламентують діяльність уповноважених суб'єктів кримінального процесу), психологічні (спрямовані на встановлення психологічного контакту з учасниками слідчого експерименту й підготовку їх до майбутнього

експериментального процесу, створення сприятливої тактичної ситуації) та організаційно-тактичні (спрямовані на створення безпечних умов для учасників слідчого експерименту та досягнення його криміналістичних цілей) заходи.

Під час безпосереднього проведення експерименту має бути чітко сплановано послідовність організаційно-тактичних дій, необхідних для належного проведення відповідної слідчої (розшукової) дії та забезпечення достатнього рівня захисту не лише підозрюваного (з метою унеможливлення його втечі, спричинення фізичної шкоди свідкам тощо), а й контролю ситуації на місцевості, забезпечення безпеки інших учасників.

Важливим чинником успішної реалізації мети (завдань) кримінального провадження є забезпечення безпеки осіб, які залучаються до НСРД [116, с. 159], особливого виду слідчих (розшукових) дій, інформація про сам факт їх проведення та застосовані способи здійснення яких зберігається в таємниці, крім прямо передбачених КПК України випадків (ст. 246 КПК України) [147]. Належне проведення НСРД сприяє виконанню важливих завдань, пов’язаних зі збиранням первинної інформації, документуванням злочинної діяльності. Після 2022 року значно зросла роль негласних слідчих (розшукових) дій у документуванні злочинів, пов’язаних із збройною агресією проти України, діяльністю диверсійно-розвідувальних груп, колабораційною діяльністю, пособництвом державі-агресору та іншими кримінально караними посяганнями на основи національної безпеки України. У таких обставинах пріоритетного значення набуває належний захист осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, викривачів та інших осіб, які сприяють отриманню доказової інформації, оскільки ризик їх викриття та подальшого протиправного впливу істотно зростає.

Аналіз змісту положень КПК України та законодавства про оперативно-розшукову діяльність дозволяє зробити висновок про можливість проведення окремих НСРД за участю свідка, зокрема й потенційного, що передбачає забезпечення безпеки такої особи, або належне поводження з нею як з такою, до якої застосовано заходи безпеки. До відповідної групи можна

віднести такі негласні слідчі (розшукові) дії, як здійснення аудіо- та відеоконтролю особи або певного місця, спостереження за особою чи визначеною територією, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку, отримання інформації з телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, проникнення й обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння, а також визначення місцезнаходження радіоелектронного засобу та інші передбачені законом заходи (ст. ст. 258, 267–270 КПК України).

Особливостями окремих НСРД є те, що вони: проводяться пасивно, без активного втручання сторони обвинувачення, яка займає позицію спостерігача; проводяться виключно силами слідчого (за наявності необхідних навичок) чи оперативного працівника, обізнаних зі специфічними засобами і методами їх проведення; більшість із них потребує залучення співробітників оперативно-технічних підрозділів, які уповноважені використовувати спеціальні технічні засоби [286, с. 161]. Важливо підкреслити, що залучення таких осіб до проведення НСРД має супроводжуватись не лише використанням негласних методів, а й створенням умов для забезпечення безпеки осіб, які згодом набудуть статусу свідка у кримінальному провадженні.

Залучення особи до конфіденційної співпраці та забезпечення її належного захисту доцільно розглядати як взаємопов’язані складові кримінального провадження, оскільки ефективність такого співробітництва безпосередньо залежить від рівня гарантованої безпеки конфідента. Відповідно до п. 3.9 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні слідчий або уповноважений оперативний підрозділ, який діє на виконання доручення слідчого чи прокурора, може використовувати відомості, одержані в межах конфіденційної співпраці з іншими особами, а у передбачених КПК України випадках - безпосередньо залучати таких осіб до проведення НСРД [225]. Водночас п. 3.9.1 зазначеної Інструкції пов’язує можливість використання отриманої таким шляхом інформації з обов’язковим

забезпеченням належного рівня захисту особи, яка її надала [225]. Додатковим орієнтиром для розвитку національних механізмів захисту таких осіб виступають міжнародні стандарти, сформовані практикою Міжнародного кримінального суду та діяльністю спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams). Вони передбачають необхідність комплексного захисту джерел доказової інформації, включаючи фізичну безпеку особи, захист її персональних даних, цифрової ідентичності та комунікацій.

Результативність проведення таких поширених негласних слідчих (розшукових) дій, як контроль за вчиненням кримінального правопорушення у формі спеціального слідчого експерименту, аудіо- та відеоконтроль особи чи місця, зняття інформації з телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, а також спостереження за особою, річчю або певною територією [31; 49, с. 142–145], залежить від якості організації підготовки до їх проведення – достовірності вихідних даних, обізнаності правоохоронців із деталями життя особи, відносно якої ці НСРД будуть проводитись, особливостями її поведінки, способами спілкування, шляхами та засобами переміщення тощо [288, с. 161-162]. При цьому варто наголосити на важливості забезпечення безпеки для життя і здоров’я усіх осіб, які залучаються до проведення будь-якої НСРД.

Загалом, на наше переконання, ефективне проведення таких слідчих (розшукових) дій, як пред’явлення особи для впізнання та слідчий експеримент зі свідком, в т. ч. взятим під захист, а також НСРД за участю свідків (викривачів та конфідентів як потенційних свідків), досягається виваженим підходом до пріоритету безпеки таких учасників кримінального провадження, а також шляхом застосування комплексу відповідних дій процесуального, психологічного та організаційно-тактичного характеру.

2.3. Організація здійснення судового розгляду за участю свідка, щодо якого вжито заходи безпеки

Закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні не є автоматичною підставою для скасування вже застосованих до свідка заходів безпеки. Підхід до забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не може обмежуватися виключно етапом досудового розслідування. Це підтверджується, зокрема, змістом ст. 42, 56, 64-1 та 68 КПК України, положення яких передбачають можливість застосування заходів захисту впродовж усього кримінального провадження не лише щодо самого учасника, а й стосовно його близьких родичів, членів сім'ї, житла та майна [147]. Результати окремих наукових досліджень також свідчать, що найбільш небезпечним для свідків, щодо яких реалізуються заходи безпеки, може бути саме проміжок часу після завершення досудового розслідування і до закінчення судового розгляду. Після початку повномасштабної збройної агресії рф проти України значно зросла кількість кримінальних проваджень, у яких свідки піддаються підвищеним ризикам незаконного впливу, залякування або переслідування. Це стосується насамперед кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, колабораційної діяльності, державної зради та інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. За таких умов забезпечення безпеки свідків під час судового розгляду набуває не лише процесуального, а й безпекового значення. Саме тому в багатьох кримінальних провадженнях показання свідків змінюються на користь підозрюваних (обвинувачених) [38, с. 9; 47, с. 107; 74, с. 16].

Після переходу кримінального провадження до стадії судового розгляду ризики для життя, здоров'я, житла чи майна свідка, щодо якого застосовано заходи захисту, не припиняються автоматично. За таких умов особливого значення набуває поєднання вимог безпеки з принципом безпосередності дослідження доказів, закріпленим у ст. 23 КПК України, відповідно до якого

суд має безпосередньо сприймати показання учасників кримінального провадження, у тому числі осіб, взятих під захист [286, с. 139; 147].

Одним із процесуальних механізмів, спрямованих на мінімізацію відповідних ризиків, є можливість проведення судового розгляду повністю або частково у закритому режимі. Зокрема, п. 5 ч. 2 ст. 27 КПК України дозволяє суду обмежити відкритість судового засідання, якщо цього потребує захист осіб, залучених до кримінального провадження [147; 298, с. 103]. Необхідність гарантування безпеки може також обумовлювати застосування дистанційного формату окремих процесуальних дій, зокрема допиту, одночасного допиту кількох раніше допитаних осіб або пред'явлення для впізнання. Крім того, допускається проведення допиту свідка із застосуванням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі розташованого поза межами суду, із забезпеченням нерозголошення відомостей про його особу. Залежно від характеру та рівня загрози зазначені процесуальні механізми можуть поєднуватися з іншими передбаченими законом процесуальними й позапроцесуальними заходами захисту.

Як свідчить аналіз судової практики та результати емпіричних даних, організація судового розгляду за участю свідка, щодо якого вжито заходи безпеки, викликає численні труднощі, пов'язані насамперед з процедурою допиту, пред'явлення особи для впізнання, інших процесуальних дій [286, с. 139-140]. Викладене спонукає до наукового аналізу вказаних проблем у межах підрозділу.

У кримінальній процесуальній доктрині судовий розгляд традиційно розглядається як ключова стадія кримінального провадження, у межах якої суд першої інстанції за умов змагальності та активної участі сторін безпосередньо досліджує обставини кримінального правопорушення, перевіряє й оцінює докази та за результатами такого розгляду ухвалює відповідне судове рішення. Саме на цій стадії відбувається остаточне вирішення питань, необхідних для реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України [145, с. 528–529]. І. І. Шепітько обґрунтовано акцентує увагу на тому,

що судовий розгляд не є механічним продовженням досудового розслідування, а становить самостійне дослідження обставин кримінального провадження у принципово інших процесуальних умовах - за рівності сторін та реалізації засади змагальності [330, с. 14].

Необхідність одночасного гарантування безпеки свідка та збереження для інших учасників кримінального провадження реальної можливості ставити йому запитання і брати участь у дослідженні його показань вимагає належної організації судової процедури. У цьому контексті доцільно виокремлювати два взаємопов'язані етапи: попередню підготовку до судового засідання та безпосереднє проведення допиту захищеного свідка.

Організаційна підготовка судового засідання, у якому планується проведення процесуальних дій за участю свідка, щодо якого застосовано заходи безпеки, має здійснюватися завчасно. Як правило, вона розпочинається з подання прокурором відповідного клопотання про проведення допиту в порядку, передбаченому ч. 9 ст. 352 КПК України. У такому клопотанні повинні бути наведені конкретні обставини, що обґрунтовують необхідність використання спеціальної форми допиту, зокрема із застосуванням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі розташованого поза межами будівлі суду, або іншого способу, який унеможливлює встановлення особи свідка. Водночас обраний формат має забезпечувати сторонам кримінального провадження можливість безпосередньо ставити свідку запитання та сприймати його відповіді [147]. Так, під час судового розгляду Калинівським районним судом Вінницької області прокурор заявив клопотання про допит свідка – залегендованої особи А. в порядку ч. 9 ст. 352 КПК України. Суд, заслухавши думку учасників судового процесу, керуючись ч. 2 ст. 256 КПК України, відповідно до якої особи, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки, оголосив перерву у судовому розгляді та ухвалив рішення про допит свідка із забезпеченням конфіденційності інформації про цю особу та одночасним застосуванням передбачених законодавством заходів її захисту [310]. Як свідчить практика,

більшість таких клопотань прокурора є обґрунтованими, та незважаючи на реалізацією у зв'язку з цим права обвинуваченого на заперечення проти них, зазвичай судом задовольняються [314].

Радше винятком з правила є випадки в судовій практиці часткового задоволення клопотань про застосування заходів безпеки. Зокрема, до Заставнівського районного суду Чернівецької області надійшла заява від представника свідка щодо забезпечення щодо нього заходів безпеки у виді охорони житла і майна через наявність обставини, які дають підстави вважати, що існує загроза його життю та здоров`ю. Оскільки в судовому засіданні не знайшла підтвердження належними доказами наявність загрози житлу і майну свідка, то в цій частині застосування заходів безпеки у виді охорони житла і майна останнього суд відмовив, натомість ухвалив застосування заходів безпеки у виді видачі спеціальних засобів особистого захисту та технічних засобів оперативного попередження про виникнення загрози [309].

Вимога про проведення допиту свідка в порядку, визначеному ч. 9 ст. 352 КПК України спеціального порядку поводження з відомостями про свідка зумовлюється насамперед потребою гарантувати його безпеку. У разі застосування відповідних заходів справжні персональні та анкетні дані особи можуть бути замінені, а інформація, за допомогою якої можлива її ідентифікація, підлягає спеціальному режиму зберігання та доступу. Так, якщо свідок виконував спеціальне завдання, пов'язане з викриттям діяльності організованої групи чи злочинної організації, для вирішення відповідного клопотання прокурор забезпечує направлення органом, відповідальним за захист такої особи, оригіналу постанови про застосування заходів безпеки до режимно-секретного підрозділу Вищого антикорупційного суду України [285].

Особливості правового режиму такої інформації відображено і в положеннях п. 9, 10 ч. 2 ст. 65 КПК України. Згідно з ними особа, щодо якої застосовуються заходи безпеки, не підлягає допиту як свідок стосовно її справжніх персональних даних. Аналогічне обмеження поширюється на інших осіб, яким відомі дійсні відомості про особу, взяту під захист, - у частині

повідомлення саме такої інформації [147]. Разом із тим відповідна заборона не усуває необхідності встановлення судом особи свідка у передбаченому законом порядку. На практиці це може спричиняти певні труднощі, оскільки сторона обвинувачення інколи обґрунтовує неможливість надання суду відповідної інформації спеціальним режимом доступу до секретних відомостей та обмеженим колом осіб, уповноважених із ними працювати.

Закон України «Про державну таємницю» відносить до інформації у сфері державної безпеки та охорони правопорядку, зокрема, відомості про персональний склад та конкретних осіб, які є негласними штатними працівниками органів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову, розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність (абз. 2 п. 4 ст. 8) [220]. Отже, відомості, пов’язані з реальною ідентифікацією окремих категорій захищених осіб, за наявності визначених законодавством підстав можуть підпадати під спеціальний режим охорони державної таємниці.

Конкретизація кола такої інформації здійснюється у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженому наказом Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383 [224]. До цього нормативного акта відсилає також Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 [225]. Відповідно до п. 4.1.6 Зводу відомості, які дозволяють установити зв’язок між попередніми індивідуальними ознаками особи, взятої під захист у зв’язку із загрозою її життю чи здоров’ю, та новими персональними даними, зовнішністю або місцем проживання після реалізації відповідних заходів безпеки, віднесені до інформації зі ступенем секретності «Цілком таємно». До суб’єктів режимно-секретної діяльності, державні експерти яких приймали рішення щодо віднесення такої інформації до державної таємниці, належать, зокрема, Державне бюро розслідувань, Державна прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Національне антикорупційне бюро України, Національна поліція України, Служба безпеки України та Служба

зовнішньої розвідки України [224].

Окремий порядок установлено щодо матеріалів досудового розслідування, які містять інформацію з обмеженим доступом. Зі змісту п. 4.12.1–4.12.3 Зводу випливає, що питання про необхідність засекречування або подальшого розсекречування відповідних відомостей вирішується компетентним керівником самостійно або на підставі належним чином поданого звернення заінтересованого суб'єкта. Залежно від характеру інформації їй може надаватися ступінь секретності «Особливої важливості», «Цілком таємно» або «Таємно». До суб'єктів режимно-секретної діяльності, державні експерти яких приймали відповідні рішення, Звід відносить, серед інших, Державне бюро розслідувань, Державну кримінально-виконавчу службу України, Державну прикордонну службу України, Національну поліцію України та Службу безпеки України [224].

Водночас слід враховувати, що внаслідок інституційних реформ у сфері фінансової безпеки функції протидії економічним правопорушенням були передані Бюро економічної безпеки України. Тому при аналізі сучасної системи суб'єктів забезпечення режиму секретності та кримінального провадження необхідно враховувати актуальну структуру правоохоронних органів станом на час проведення дослідження.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 25.04.2018 у справі № 802/74/15-а сформулював правову позицію щодо необхідності оформлення допуску до державної таємниці у випадках, коли характер службових повноважень об'єктивно передбачає роботу із засекреченою інформацією. Суд виходив із того, що якщо виконання посадових функцій у державному органі пов'язане або потенційно може бути пов'язане з ознайомленням із документами чи іншими матеріальними носіями відомостей, віднесених у встановленому порядку до державної таємниці, працівник повинен мати належно оформлений допуск відповідної форми. Конкретна форма такого допуску визначається з урахуванням ступеня секретності інформації відповідно до ст. 22 Закону України «Про державну

таємницю». За відсутності необхідного допуску посадова особа фактично позбавлена правових підстав для виконання тих службових обов’язків, реалізація яких потребує доступу до секретної інформації [224].

Відсутність у судді належно оформленого допуску до відомостей, що становлять державну таємницю, фактично унеможливлює повноцінне дослідження тих матеріалів кримінального провадження, які містять засекречену інформацію, а отже, може створювати перешкоди для своєчасного переходу до розгляду справи по суті. Водночас оформлення такого допуску за загальною процедурою потребує значних часових і організаційних витрат. З огляду на це доцільним видається ще на стадії автоматизованого розподілу кримінального провадження, матеріали якого містять державну таємницю, враховувати наявність у судді відповідної форми допуску та не включати до розподілу тих суддів, які такого допуску не мають. Інакше виникає ризик невиправданого затягування судового розгляду, що особливо критично у провадженнях, де до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Водночас на практиці суди використовують й альтернативні способи встановлення особи захищеного свідка у випадках, коли головуючий не має доступу до відповідної секретної інформації, а прокурор відмовляється розкривати такі відомості. Керуючись вимогою ч. 2 ст. 19 Конституції України щодо здійснення повноважень виключно на підставі та у спосіб, визначені законом [131], судді можуть, зокрема, організовувати перевірку особи свідка за допомогою відеоконференцзв’язку із судом, судді якого мають необхідний допуск, або допитувати оперативного працівника, здатного підтвердити особу свідка, щодо якого застосовано заходи безпеки [29]. Такі способи самі по собі не суперечать закону, однак істотно ускладнюють процедуру з організаційного та технічного погляду.

На нашу думку, суддя будь-якої інстанції, який здійснює розгляд конкретного кримінального провадження, повинен мати передбачену законом можливість ознайомлюватися з відомостями, що становлять державну

таємницю, якщо без такого доступу неможливе належне здійснення правосуддя. Цю позицію підтримали 66 % опитаних адвокатів, суддів, слідчих і прокурорів (Додаток А). До відповідної інформації можуть належати, зокрема, справжні дані про особу свідка, щодо якого реалізуються заходи захисту. Необхідність такого доступу безпосередньо пов'язана з обов'язком головуючого встановити особу свідка перед початком його допиту незалежно від того, чи перебуває він під захистом. За відсутності можливості перевірити особу допитуваного суд фактично позбавляється належних засобів переконатися, що показання надає саме той суб'єкт, який володіє відомостями про обставини конкретного кримінального провадження. У подальшому це може поставити під сумнів належність процесуальної процедури отримання таких показань та їх допустимість як доказу.

З урахуванням наведених аргументів вважаємо обґрунтованим удосконалення положень Закону України «Про державну таємницю» в частині визначення спеціального порядку доступу суддів до секретної інформації, яка міститься у матеріалах кримінальних проваджень, переданих їм для розгляду. Такий механізм має забезпечувати можливість ознайомлення судді з відомостями незалежно від установленого ступеня їх секретності, якщо дослідження відповідної інформації є необхідним для належного здійснення правосуддя у конкретному кримінальному провадженні. Доцільність такого підходу узгоджується і з принципом єдності статусу суддів в Україні, який не залежить від місця суду в системі судоустрою чи виконання суддею певних адміністративних функцій. Законодавче врегулювання цього питання, на нашу думку, дозволить мінімізувати організаційні та процесуальні складнощі, що виникають під час судового розгляду кримінальних проваджень, матеріали яких містять державну таємницю.

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ч. 6 ст. 27 Закону України «Про державну таємницю», передбачивши її в такій редакції: «Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим членам Кабінету Міністрів України, Голові Верховного Суду, Голові

Конституційного Суду України, Генеральному прокурору, Голові Служби безпеки України, Голові та іншим членам Рахункової палати, народним депутатам України, Директору Бюро економічної безпеки України, а також суддям під час здійснення ними розгляду кримінальних проваджень, матеріали яких містять інформацію, віднесену до державної таємниці, доступ до таких відомостей незалежно від ступеня їх секретності надається за посадою після прийняття письмового зобов'язання щодо нерозголошення та збереження державної таємниці».

Змушені констатувати, що відсутність доступу суддів до державної таємниці не є єдиною проблемою організації та проведення процесуальних дій у суді з учасником кримінального провадження, щодо якого застосовано зміну персональних (анкетних) відомостей. Дискусійним залишається порядок встановлення судом особи свідка, щодо якого застосовано заходи захисту, а також процедура приведення такого свідка до присяги. Відповідно до процесуальних повноважень секретаря судового засідання, на нього покладаються, зокрема, обов'язки повідомити головуючого про явку викликаної для допиту особи, перевірити її дані та забезпечити технічну фіксацію перебігу судового засідання [294].

Водночас положення Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом СБУ від 23.12.2020 № 383, встановлюють спеціальний режим охорони інформації, яка дає змогу співвіднести змінені персональні дані, зовнішність чи місце проживання захищеної особи з її попередніми індивідуальними ознаками. Такі відомості віднесено до інформації зі ступенем секретності «цілком таємно» [224]. З огляду на це при визначенні суду, який забезпечуватиме дистанційне проведення відповідної процесуальної дії, необхідно враховувати не лише наявність належного технічного оснащення, а й кадрові можливості суду, зокрема наявність секретаря судового засідання, який має допуск до державної таємниці відповідної форми, що дозволяє працювати з інформацією зі ступенем секретності «цілком таємно» (п. 4.1.6 ЗВДТ) [224]. Сучасні умови функціонування судової системи вимагають не

лише наявності в уповноважених працівників відповідного допуску до державної таємниці, а й використання захищених інформаційно-комунікаційних систем, сертифікованих засобів відеозв'язку та технічних рішень, здатних забезпечити захист інформації під час дистанційного судового провадження. На практиці у місцевих загальних судах секретарі судових засідань і судові розпорядники здебільшого не мають оформленого допуску до державної таємниці, а тому не можуть правомірно ознайомлюватися з документами, яким надано гриф «цілком таємно».

Проблемним є і питання передачі справжніх персональних даних свідка, щодо якого у кримінальному провадженні застосовано зміну анкетних відомостей, суддям, які не мають необхідного допуску та права доступу до відповідних секретних матеріалів. Така практика потенційно послаблює ефективність заходів захисту, оскільки розширює коло осіб, яким стають відомими дані з обмеженим доступом. Додаткові труднощі пов'язані з тим, що працівники органу, відповідального за реалізацію заходів безпеки, а також слідчий, який у певних випадках забезпечує доставлення захищеної особи до суду, не наділені повноваженнями самостійно встановлювати для судді, секретаря судового засідання чи судового розпорядника спеціальний порядок попередження про кримінальну відповідальність за можливе розголошення таких відомостей [286, с. 211-212].

З цього приводу поділяємо точку зору, висловлену Я.О. Тализіною стосовно необхідності розроблення єдиного нормативного документа, узгодженого з положеннями чинного законодавства, який би комплексно визначав організаційні, процедурні та процесуальні особливості участі у судових діях осіб, щодо яких у встановленому законом порядку застосовуються заходи безпеки [286, с. 212].

Низку організаційно-тактичних та психологічних особливостей мають процесуальні дії, які проводяться за участю свідка із застосуванням заходів безпеки. Насамперед йдеться про таку найбільш розповсюджену слідчу (розшукову) дію, як допит свідка, проведення якої вимагає одночасного

дотримання засади змагальності сторін (ст. 22 КПК України) та дотримання прав учасників кримінального провадження, і не лише свідка, адже відомо, що анонімний свідок у переважній більшості кримінальних проваджень є свідком обвинувачення. Тому приховування відомостей про його особу, поза сумнівом, у певному сенсі порушує право обвинуваченого знати, в чому і ким він обвинувачується.

Необхідно підкреслити організуючу та керівну роль суду в проведенні допиту свідка із застосуванням заходів безпеки, адже в разі недотримання усіх процедурних аспектів отримання показань у такому специфічному режимі, відповідна доказова інформація може бути виключена з числа допустимих доказів у разі її отримання з недотриманням установленої КПК України процесуальної процедури (ч. 1 ст. 86 КПК України) або за умов порушення гарантованого права сторони на проведення перехресного допиту (п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК) [147].

Участь свідка у кримінальному провадженні за наявності реальної загрози його безпеці потребує застосування спеціальних процесуальних механізмів, однак їх реалізація може впливати на обсяг інших процесуальних гарантій. Насамперед це стосується права на захист, передбаченого ст. 20 КПК України [147], оскільки збереження конфіденційності відомостей про свідка істотно звужує інформаційні можливості сторони захисту. Захисник у такій ситуації не завжди володіє достатніми даними для перевірки особи свідка, оцінки його надійності, можливих мотивів чи обставин, здатних впливати на достовірність показань. Крім того, як слушно зауважує Н. С. Алексашина, дистанційний формат проведення допиту сам по собі обмежує можливості використання окремих тактичних прийомів, характерних для безпосереднього спілкування з допитуваною особою [29].

Аналіз проблем допиту свідків в умовах, що виключають візуальне спостереження, пов’язаний з розробкою рекомендацій, спрямованих на вирішення завдань та проблем при застосуванні заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства. Однак характер заходів безпеки на

судових стадіях має свої особливості, викликані цілями та завданнями судового розгляду, що проводиться в умовах дії засади змагальності сторін та безпосереднього дослідження доказів, а також процесуальним статусом свідка, взятого під захист. З цього випливають два завдання, що мають бути паралельно вирішені судом: 1) забезпечення ефективності та реальності вжитих заходів безпеки щодо учасників кримінального провадження; 2) відсутність негативного впливу зазначених заходів на ступінь дослідження та результати оцінки доказів у суді.

Зазначене вказує на потребу комплексного аналізу національного законодавства, судової практики та прецедентної практики ЄСПЛ з означених питань. Додаткового значення досліджувана проблематика набула після завершення Україною процедури ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та набуття статусу держави-учасниці МКС. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають міжнародні стандарти захисту свідків і потерпілих, які застосовуються під час розслідування та судового розгляду справ щодо міжнародних злочинів, а також механізми забезпечення конфіденційності даних осіб, які співпрацюють із правосуддям.

Як уже зазначалось, процедура допиту свідка зі збереженням у таємниці даних про його особу значною мірою торкається прав сторін кримінального провадження. Зокрема, логічно припустити, що чим більший обсяг прихованої інформації про свідка, взятого під захист, тим більше відбувається обмеження прав обвинуваченого. Водночас, відповідно до п. п. 1 та 3 ст. 6 ЄКПЛ, обвинувачений наділений правом ставити запитання свідкам сторони обвинувачення або ініціювати їх допит, а також вимагати виклику й допиту свідків сторони захисту на рівних процесуальних умовах [124].

Розглядаючи питання про проведення допиту свідка із приховуванням відомостей про його особу, суд має здійснювати не формальну, а всебічну оцінку відповідних обставин. Насамперед необхідно встановити реальність і достатність підстав для збереження конфіденційності даних свідка, а також з'ясувати, чи виправдовує потреба в його захисті обмеження процесуальних

можливостей інших учасників провадження. При цьому суд повинен співвіднести інтерес у нерозголошенні персональних відомостей із вимогами змагальності та належного здійснення права на захист. Тому рішення про допит свідка в режимі відеоконференції із застосуванням засобів, що унеможливлюють його ідентифікацію, має бути належно мотивованим. Якщо необхідного рівня безпеки можна досягти за допомогою менш інтенсивного втручання у права сторін, перевага має надаватися саме такому, менш обмежувальному способу. Так, колегією суддів Деснянського районного суду м. Чернігова, судді якої не мали відповідного доступу до інформації, повідомленої прокурором про застосування заходів безпеки до свідків (оперативних працівників) А. та Б., та були позбавлені можливості переконатися в особах заявлених свідків, відмовлено в задоволенні клопотання прокурора про допит зазначених осіб із застосуванням заходів безпеки в умовах, що унеможливлюють ідентифікацію вказаних свідків. Суд керувався тим, що прокурором в судовому засіданні не було надано докази про застосування заходів безпеки щодо осіб, стосовно яких він заявив клопотання про їх допит [305].

Важливою складовою права на захист є також можливість обвинуваченого брати участь у процедурі вирішення питання про необхідність збереження конфіденційності відомостей щодо особи свідка. Відповідні орієнтири сформульовано Європейським судом з прав людини у справі «Міралішвілі проти Росії». Оцінюючи правомірність обмеження доступу сторони захисту до інформації про свідка, ЄСПЛ звернув увагу на низку критеріїв. Зокрема, необхідно встановити, чи були підстави для приховування відповідних відомостей переконливими та достатньо обґрунтованими (п. 196); яке доказове значення мали матеріали, доступ до яких було обмежено (п. 199); чи супроводжувалася процедура нерозголошення належними процесуальними гарантіями. Важливим є й те, чи приймалося відповідне рішення саме судом, чи мав він можливість ознайомитися з конфіденційними матеріалами та здійснити реальне зіставлення інтересу сторони захисту в їх розкритті із суспільною

потребою у збереженні такої інформації в таємниці (п. 197). Окремо Суд враховував, чи була обвинуваченому надана можливість висловити власну позицію щодо доцільності обмеження доступу до відповідних відомостей (п. 198). У цій справі ЄСПЛ констатував, що національний суд фактично не здійснив належного балансування між інтересами обвинуваченого та суспільним інтересом у нерозголошенні інформації (п. 206–209) [253].

Особливості проведення допиту захищеного свідка із застосуванням відеоконференцзв'язку на стадії судового провадження визначаються взаємопов'язаними положеннями ч. 8 ст. 336 та ч. 9 ст. 352 КПК України. При цьому ч. 8 ст. 336 КПК України встановлює загальну нормативну основу для дистанційного здійснення процесуальних дій за участю особи, безпека якої потребує додаткових гарантій, тоді як ч. 9 ст. 352 КПК України конкретизує спеціальний порядок проведення саме допиту свідка, щодо якого виникла необхідність забезпечення захисту [147]. Після введення в Україні правового режиму воєнного стану сфера застосування дистанційного судового провадження істотно розширилася. Станом на 2026 рік використання відеоконференції обумовлюється не лише необхідністю забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, а й перебуванням осіб за межами України, неможливістю їх особистої участі в судовому засіданні через воєнні дії, тимчасову окупацію окремих територій або інші обставини безпекового характеру.

Застосування спеціального порядку допиту, спрямованого на приховування особи та гарантування її безпеки, можливе не щодо кожного учасника кримінального провадження лише на підставі його суб'єктивного переконання в існуванні загрози. Такий механізм може використовуватися стосовно особи, щодо якої у встановленому Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» порядку прийнято рішення про застосування заходів захисту. Відповідний підхід узгоджується зі змістом ч. 2 ст. 16 зазначеного Закону, якою передбачено можливість проведення допиту із застосуванням відеоконференцзв'язку в

умовах, що виключають ідентифікацію захищеної особи [221], та знаходить підтвердження у судовій практиці, зокрема в ухвалі Апеляційного суду міста Києва від 07.06.2016 р. [302].

Водночас самого факту формального надання свідку статусу особи, взятої під захист, недостатньо для автоматичного застосування спеціального порядку його допиту. Зміст ст. 20 профільного Закону, яка пов'язує застосування заходів безпеки з реальною загрозою, у сукупності з положеннями ч. 9 ст. 352 КПК України про винятковий характер допиту свідка із приховуванням його особи зумовлює необхідність перевірки судом фактичних підстав такого захисту. Отже, суд має оцінити не лише наявність рішення про застосування заходів безпеки, а й конкретні відомості, які підтверджують існування небезпеки для життя, здоров'я, житла чи майнових інтересів свідка.

Юридичне оформлення рішення про застосування заходів захисту здійснюється шляхом постановлення вмотивованого процесуального акта - постанови або ухвали залежно від суб'єкта, уповноваженого його приймати. Відповідно до ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», такі повноваження належать органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді або суду [221]. Тому ознайомлення суду зі змістом відповідного рішення та перевірка наведених у ньому підстав мають становити необхідну передумову для обґрунтованого вирішення питання про застосування спеціального порядку допиту захищеного свідка.

Проте часто суди обмежуються лише дослідженням відповідної інформації про застосування заходів захисту, наданої органами досудового розслідування, або ж досліджують такі матеріали разом з постановою про застосування заходів безпеки (див. Ухвалу Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 07.05.2019) [307]. На наше переконання, в таких ситуаціях суди мають виходити з тих позицій, що ознайомлення зі змістом постанови про застосування заходів безпеки та перевірка наведених у ній підстав є необхідною передумовою для ухвалення законного й обґрунтованого

процесуального рішення у кримінальному провадженні. Адже, листи органу досудового розслідування та інші носії інформації про застосовані заходи безпеки зазвичай не містять фактичних даних, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну свідка.

Законодавство (п. 2 ч. 5 та ч. 6 ст. 99 КПК України, п. «а» ч. 1 ст. 15 профільного Закону) містить достатній інструментарій для збереження конфіденційності даних щодо свідка та забезпечення його безпеки – суду має бути надано копію відповідної постанови із обмеженням відомостей про особу свідка в них [147; 221].

Аналіз судових рішень засвідчив численні помилки у інтерпретації положень законодавства про захист учасників кримінального процесу стороною захисту. Так, слідчий суддя Херсонського міського суду Херсонської області прийшов до висновку, що при прийнятті оскаржуваної захисником обвинуваченого постанови, слідчим не було порушено вимоги ст. 110 КПК України щодо наведення обґрунтованих мотивів стосовно відмови у задоволенні клопотання про застосування заходів безпеки до А., та що підстави для задоволення скарги його захисника відсутні. В задоволенні скарги було відмовлено [209]. Аналіз змісту клопотань і скарг, що подаються свідками з питань застосування заходів безпеки, свідчить, що однією з поширених причин відмови в їх задоволенні є відсутність належного обґрунтування реальності загрози. Зокрема, заявники нерідко не наводять конкретних фактичних обставин, які б підтверджували існування небезпеки для їх життя, здоров'я, житла чи майна та, відповідно, обумовлювали необхідність застосування спеціальних заходів захисту [306].

Проблеми належного обґрунтування потреби у захисті простежуються й у діяльності сторони обвинувачення. Так, Володимир-Волинський міський суд Волинської області, розглядаючи клопотання прокурора про проведення допиту свідка із застосуванням заходів безпеки, звернув увагу на відсутність доказів, які б підтверджували винятковий характер наведених обставин. Додатково суд установив, що на момент вирішення відповідного питання обвинуваченим уже

були відомі дані про особу свідка [303]. В іншому випадку Голосіївський районний суд м. Києва врахував, що сам свідок не звертався ані до прокурора, ані до суду із заявою про необхідність застосування щодо нього заходів захисту [296].

Наведені приклади демонструють недостатню активність сторони обвинувачення у формуванні належної доказової основи для застосування спеціального порядку допиту захищеного свідка. Матеріали, подані суду, повинні давати можливість установити не лише факт прийняття процесуального рішення про застосування до особи заходів безпеки, а й наявність конкретних обставин, які підтверджують реальність загрози її життю, здоров'ю, житлу чи майновим інтересам. Саме сукупність цих даних має створювати достатнє підґрунтя для прийняття судом обґрунтованого рішення.

Необхідність перевірки реальності загрози узгоджується і з підходами, сформованими у практиці Європейського суду з прав людини. Показовою у цьому контексті є справа «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів». Під час допиту анонімні свідки перебували разом зі слідчим в окремому приміщенні, до якого обвинувачені та їхні захисники доступу не мали, а запитання ставилися за допомогою аудіозв'язку. Унаслідок цього сторона захисту не лише не володіла інформацією про особу свідків, а й була позбавлена можливості безпосередньо спостерігати за їх поведінкою під час надання показань і таким чином оцінювати їх надійність. ЄСПЛ визнав, що за таких умов гарантії, передбачені п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, не були забезпечені належним чином [251].

З урахуванням наведеного положення ст. 336 та ст. 352 КПК України слід тлумачити таким чином, щоб спеціальна процедура допиту захищеного свідка не позбавляла сторону захисту реальної можливості ставити йому запитання та здійснювати перехресний допит. Наскільки це сумісно із застосованими заходами безпеки, повинна також забезпечуватися можливість спостерігати за поведінкою допитуваної особи під час надання нею показань. Рішення про дистанційний формат судового провадження може бути прийняте судом як з

власної ініціативи, так і за відповідним зверненням сторони чи іншого учасника кримінального провадження (ч. 1, 2 ст. 336 КПК України) [147].

Одним із передбачених законом способів захисту є збереження конфіденційності відомостей про особу, що прямо передбачено п. «ж» ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [221]. Водночас застосування такого механізму не може здійснюватися автоматично. До постановлення ухвали про проведення допиту в умовах, що унеможливлюють ідентифікацію свідка, суд має з'ясувати позиції сторін та оцінити обґрунтованість можливих заперечень. Якщо наведені доводи свідчать про відсутність необхідності у відповідному обмеженні або про його непропорційність, у застосуванні спеціального порядку допиту має бути відмовлено.

Можливість перегляду раніше застосованих заходів підтверджується і судовою практикою. Так, у одному з кримінальних проваджень свідок А. подав до Шевченківського районного суду м. Києва письмове та мотивоване клопотання про припинення заходів безпеки, застосованих до нього на стадії досудового розслідування. Перевіривши наявність фактичних і правових підстав для подальшого збереження відповідного режиму захисту та врахувавши волевиявлення самого свідка, суд дійшов висновку про можливість задоволення його клопотання і скасував раніше застосовані заходи [315].

Під час вирішення питання про визначення суду, на базі якого здійснюватиметься дистанційне судове провадження за участю захищеного свідка, необхідно враховувати не лише технічну можливість проведення відеоконференції, а й наявність відповідного режимно-секретного забезпечення. Зокрема, у штаті такого суду мають бути секретарі судового засідання, які володіють допуском до державної таємниці відповідної форми, достатньої для роботи з інформацією зі ступенем секретності «цілком таємно». Така вимога обумовлена тим, що відомості, які дають змогу встановити зв'язок між зміненими та попередніми персональними даними захищеного учасника кримінального провадження, охоплюються п. 4.1.6 Зводу відомостей, що

становлять державну таємницю, затвердженого наказом Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383 [224]. Важливою є також наявність належним чином обладнаного приміщення, яке відповідає вимогам режиму секретності. Таким місцем може бути як відповідний місцевий суд, так і суд апеляційної інстанції, який у такій ситуації фактично забезпечує проведення окремої процесуальної дії.

Показовим у цьому аспекті є випадок із практики Пустомитівського районного суду Львівської області. Під час судового розгляду прокурор звернувся з клопотанням про проведення в порядку ч. 9 ст. 352 КПК України допиту свідка А., анкетні відомості якого були попередньо змінені та відображені у реєстрі матеріалів досудового розслідування. Після з'ясування позицій учасників судового провадження суд дійшов висновку про необхідність збереження конфіденційності справжніх даних свідка та недопущення його візуальної ідентифікації під час надання показань. Допит було організовано дистанційно з іншого приміщення - Галицького районного суду м. Львова - із застосуванням технічних засобів, які унеможливлювали розпізнавання як зовнішності, так і голосу захищеної особи [313]. Подібний спосіб організації допиту із залученням приміщення іншого суду використовується і в інших кримінальних провадженнях [308].

Спеціальний порядок стосується також виклику захищеного свідка до суду. Відповідно до п. «г» ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» такий виклик здійснюється виключно через орган, відповідальний за реалізацію заходів захисту [221]. Залежно від конкретного кримінального провадження відповідні функції можуть виконувати уповноважені працівники СБУ, ДБР, Національної поліції, НАБУ, БЕБ, органів чи установ виконання покарань, слідчого ізолятора, військової частини або інших компетентних суб'єктів, на яких покладено забезпечення безпеки особи.

При цьому ч. 3 ст. 23 КПК України покладає на сторону обвинувачення обов'язок забезпечити прибуття до суду свідків обвинувачення, а перелік осіб,

яких необхідно викликати для допиту, визначається на стадії підготовки до судового розгляду відповідно до ст. 315 КПК України [147]. Тому організація участі у судовому засіданні свідків обвинувачення, щодо яких застосовуються заходи захисту, забезпечується стороною обвинувачення з урахуванням спеціального порядку взаємодії з відповідним органом безпеки. Щодо захищених свідків сторони захисту, потерпілих чи інших учасників провадження їх виклик також здійснюється через орган, який безпосередньо реалізує заходи захисту.

Доставлення захищеного свідка до суду або іншого приміщення, з якого він братиме участь у процесуальній дії дистанційно, має організовуватися уповноваженим працівником органу, відповідального за його безпеку. При цьому необхідно забезпечити конфіденційність маршруту, місця перебування та інших відомостей, розкриття яких може створити ризик ідентифікації особи. Якщо допит проводитиметься не з приміщення суду, організаційні деталі прибуття та перебування свідка повинні бути попередньо погоджені між представником органу захисту та відповідними працівниками суду, який здійснює дистанційне провадження. За необхідності така взаємодія має охоплювати й суд, у межах територіальної юрисдикції якого розташоване приміщення, звідки свідок братиме участь у процесуальній дії.

Перед початком судового засідання, у якому передбачається допит свідка зі зміненими анкетними даними, головуючий має повідомити учасникам провадження про особливий порядок проведення такої процесуальної дії. Зокрема, необхідно роз’яснити, що свідок надаватиме показання дистанційно з іншого приміщення із застосуванням технічних засобів; перевірка його справжньої особи здійснюватиметься уповноваженим працівником суду, який має необхідний допуск до державної таємниці та доступ до матеріальних носіїв секретної інформації; приведення свідка до присяги відбуватиметься у встановленому КПК України порядку. Технічна фіксація процесуальної дії у приміщенні, де перебуває захищена особа, має здійснюватися з дотриманням спеціального режиму зберігання відповідної інформації, а матеріали такої

фіксації разом із документами, що містять конфіденційні відомості про свідка, підлягають зберіганню у режимно-секретному підрозділі відповідного суду.

У цьому контексті заслуговує на підтримку позиція Я. О. Тализіної, відповідно до якої відмова від технічної фіксації того, що відбувається у приміщенні, де перебуває захищений учасник кримінального провадження, не узгоджується з приписами ч. 5 ст. 27 КПК України [285]. На нашу думку, здійснення аудіо- та відеозапису процесуальної дії за участю свідка, щодо якого реалізуються заходи захисту, виконує одразу декілька гарантійних функцій. Така фіксація дає можливість переконатися у добровільності надання показань, проведення впізнання чи вчинення інших процесуальних дій, а також забезпечує подальшу перевірку обставин їх проведення під час апеляційного чи іншого передбаченого законом перегляду судового рішення у разі виникнення відповідних сумнівів. Водночас підписаний свідком текст присяги із зазначенням його справжніх персональних відомостей дозволяє підтвердити, що до присяги було приведено саме ту особу, яка фактично брала участь у судовому провадженні, та усуває сумніви щодо безпосереднього сприйняття судом показань належного свідка [285].

Аналіз положень Типової посадової інструкції секретаря судового засідання місцевого загального суду, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.07.2005 № 86, у взаємозв’язку зі ст. 73 КПК України дає підстави визначити комплекс дій, які мають передувати дистанційній участі захищеного свідка у судовому провадженні. Секретар судового засідання, який перебуває разом із такою особою в іншому приміщенні, повинен ознайомитися з процесуальним рішенням про зміну її анкетних відомостей та перевірити відповідність справжніх даних особі, доставленій для участі у процесуальній дії. Крім того, свідкові має бути вручено пам’ятку про його процесуальні права та обов’язки, а у передбачених законом випадках - забезпечено приведення до присяги. Особі також необхідно повідомити про можливість утриматися від відповіді на запитання, якщо її зміст здатний створити загрозу розкриття відомостей, пов’язаних із

забезпеченням її безпеки. До початку допиту секретар інформує суд про виконання зазначених процедур та про технічні засоби, за допомогою яких забезпечуватиметься дистанційний зв'язок. З метою недопущення розкриття особи свідка доступ до приміщення, з якого здійснюється його участь у судовому засіданні, має бути обмежений: у ньому можуть перебувати лише захищений учасник провадження та уповноважений секретар судового засідання [294; 147].

Організація дистанційної процесуальної дії із приховуванням справжніх відомостей про свідка потребує від секретаря судового засідання особливо ретельного дотримання режиму конфіденційності. Усі організаційні та технічні заходи повинні бути спрямовані на недопущення встановлення особи захищеного свідка сторонніми особами, розкриття місця його перебування або поширення будь-яких інших даних, здатних поставити під загрозу ефективність застосованого захисту. Якщо дистанційне судове провадження здійснюється із збереженням у таємниці відомостей про особу, працівники суду, які в силу своїх функціональних обов'язків отримують доступ до відповідної інформації, мають бути належним чином попереджені про встановлену законом відповідальність за неправомірне поширення відомостей щодо заходів безпеки, застосованих до захищеної особи, зокрема передбачену ст. 381 КК України.

Безпосередньо перед початком дистанційної процесуальної дії головуючий суддя повинен забезпечити захищеному учаснику можливість повною мірою усвідомлювати порядок та умови своєї участі. З цією метою йому роз'яснюються процесуальні права, особливості проведення відповідної дії та порядок реагування на запитання інших учасників судового розгляду. Особливу увагу слід звернути на необхідність недопущення випадкового розкриття конфіденційної інформації: якщо поставлене запитання або відповідь на нього можуть спричинити ідентифікацію свідка чи розголошення інших захищених відомостей, особа повинна повідомити про такий ризик головуючого, який і вирішує питання щодо можливості надання відповідної відповіді [147; 221].

Порядок допиту свідка в судовому засіданні детально визначений положеннями ст. 352 КПК України та становить багатокомпонентну процесуальну діяльність. Її специфіка обумовлюється не лише встановленою законом процедурою і юридичними наслідками отриманих показань, а й вираженим психологічним складником. У процесі судового пізнання показання свідка сприймаються та оцінюються в умовах змагальності сторін, відмінності їх процесуальних інтересів і можливого неоднакового тлумачення одних і тих самих фактичних обставин [166, с. 162].

Проведення допиту свідка із застосуванням відеоконференцзв'язку допускається за наявності передбачених ст. 336 КПК України підстав і з дотриманням установленої цією нормою процедури. Приймаючи мотивоване рішення про такий формат допиту, суд має попередньо з'ясувати позицію сторін щодо можливості його проведення в умовах, які виключають встановлення особи свідка. Якщо заперечення учасників провадження є належно обґрунтованими, застосування відповідного порядку допиту не допускається. Водночас навіть за умов приховування особи свідка суд повинен забезпечити сторонам реальну можливість ставити йому запитання та безпосередньо сприймати надані відповіді. Якщо існує ризик розпізнавання свідка за голосом, можуть застосовуватися технічні засоби його акустичного маскування [147].

Особливе значення під час такого допиту має недопущення випадкового розкриття конфіденційних відомостей про захищену особу. Головуючий суддя повинен організувати перебіг процесуальної дії таким чином, щоб учасники кримінального провадження, від яких приховуються справжні дані свідка, не могли встановити його особу ані безпосередньо, ані опосередковано. Тому при з'ясуванні анкетних відомостей використовуються лише псевдонім або інші змінені дані, визначені відповідним рішенням органу, що здійснює заходи безпеки. Крім того, під час допиту суду слід уникати запитань, відповіді на які здатні прямо чи побічно розкрити справжню особу свідка, а аналогічні запитання інших учасників судового розгляду мають бути відхилені

головуючим.

Слід наголосити, на дотриманні під час процесуальної дії не лише прав свідка, щодо якого застосовано заходи безпеки, а й прав інших учасників судового розгляду, насамперед сторін кримінального провадження. Зокрема, відповідно до п. «d» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, обвинувачуваний повинен мати змогу бути присутнім при проведенні процесуальної дії і спостерігати за поведінкою свідка [125]. Після завершення прямого допиту свідка сторона захисту повинна отримати реальну можливість провести перехресний допит. Його межі визначаються предметом обставин, які вже були з'ясовані під час прямого допиту, а також питаннями, спрямованими на перевірку правдивості, послідовності та надійності наданих показань. Право на проведення такого допиту належить тим учасникам судового провадження, які відповідно до закону можуть ініціювати допит і процесуальний інтерес яких не збігається з інтересом особи, що здійснювала прямий допит [34, с. 325]. За участю захищеного свідка суд має одночасно забезпечити ефективність перехресного допиту та збереження конфіденційності відомостей, здатних призвести до встановлення його справжньої особи.

Належний перебіг судового розгляду передбачає дотримання встановлених правил поведінки всіма його учасниками та присутніми особами. Відповідно до ч. 2 ст. 329 КПК України вони зобов'язані підтримувати порядок у судовому засіданні та виконувати законні розпорядження головуючого [147].

Одним із найбільш відчутних процесуальних наслідків порушення встановленого порядку є видалення особи із зали судового засідання. Такий захід має примусовий характер і застосовується для забезпечення безперешкодного здійснення судового розгляду, належного дослідження доказів та недопущення впливу на поведінку і показання учасників провадження. Водночас його застосуванню має передувати попередження головуючого про неприпустимість подальшого порушення порядку. Лише у випадку, коли особа не реагує на таке застереження та продовжує неналежну поведінку, виникають підстави для її видалення із зали суду.

У випадку дачі показань свідком, взятим під захист, зі спеціально обладнаного приміщення, або шляхом трансляції з приміщення іншого суду, гіпотетично може виникнути ситуація, коли свідок порушуватиме порядок судового засідання. Наразі КПК України не містить норми, яка б визначала дії суду у таких ситуаціях. За таких умов суд зобов'язаний вплинути на анонімного свідка з метою створення умов для реалізації учасниками судового розгляду своїх прав з одночасним забезпеченням безпеки такого свідка.

На нашу думку, відповідного унормування потребують положення, пов'язані з необхідністю наділення суду процесуальними правами на застосування до «анонімних» учасників судового засідання такого заходу впливу за порушення порядку у судовому засіданні, як відключення аудіовідеотрансляції (за аналогією з видаленням особи із зали судового засідання).

З урахуванням наведеного вважаємо доцільним доповнити механізм реагування на порушення порядку під час дистанційної участі захищеного свідка та викласти ч. 3 ст. 330 КПК України в такій редакції: «У разі невиконання розпоряджень головуючого іншими особами, присутніми у судовому засіданні, головуючий попереджає їх про відповідальність за прояв неповаги до суду. Якщо порушення порядку вчиняється повторно, за ухвалою суду відповідна особа може бути видалена із зали судового засідання, а у випадку, коли порушником є свідок, щодо якого застосовуються заходи безпеки та який бере участь у засіданні дистанційно, його участь шляхом аудіо- та відеозв'язку може бути припинена. Особа також підлягає відповідальності, передбаченій законом».

Після завершення процесуальної дії, що проводилася дистанційно за участю захищеного свідка, доцільним є оголошення головуючим перерви у судовому засіданні. Це необхідно для безпечного припинення участі такої особи та здійснення організаційних заходів, спрямованих на недопущення її ідентифікації. Під час прибуття свідка до спеціально визначеного приміщення та його подальшого залишення мають бути забезпечені конфіденційність

маршруту, відсутність сторонніх осіб і нерозголошення будь-яких відомостей, здатних розкрити місцезнаходження чи справжню особу учасника, щодо якого реалізуються заходи захисту.

Запропонований порядок не слід обмежувати виключно випадками допиту свідка зі зміненими або засекреченими персональними даними. Аналогічні організаційні й процесуальні гарантії можуть використовуватися під час пред'явлення такої особи для впізнання, проведення інших процесуальних дій у межах судового розгляду, а також при перегляді судових рішень в апеляційному чи іншому передбаченому законом порядку.

При оцінюванні доказового значення показань захищеного свідка необхідно враховувати приписи ч. 1 ст. 373 КПК України, відповідно до яких обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і допускається лише за умови доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення під час судового розгляду [147]. Звідси випливає, що навіть належне дотримання спеціальної процедури допиту не надає показанням анонімного чи захищеного свідка наперед визначальної доказової сили. Такі відомості мають оцінюватися у сукупності з іншими доказами, проходити особливо ретельну перевірку та, як правило, не повинні становити єдину або вирішальну основу обвинувального висновку суду.

Такий підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини щодо доказів, отриманих або досліджених за умов обмеженої змагальності. У п. 216 рішення у справі «Міралішвілі проти Росії» ЄСПЛ звернув увагу на необхідність особливо обережного ставлення до матеріалів, які не стали предметом повноцінного змагального дослідження. Якщо саме такі показання набувають визначального значення для обвинувального вироку, обмеження процесуальних можливостей захисту може досягти рівня, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, передбаченими ст. 6 ЄКПЛ. Аналогічний підхід простежується і в п. 51 рішення у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» [253; 251].

З окреслених питань напрацьована й вітчизняна судова практика.

Верховний Суд колегією суддів Касаційного кримінального суду розглянув у відкритому судовому засіданні касаційні скарги прокурора, який брав участь у розгляді кримінального провадження судом апеляційної інстанції, та потерпілого на вирок суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду щодо незаконності визнання недопустимим доказом протоколу слідчого експерименту за участю «залегендованого» свідка А., та відповідно належними, допустимими та достатніми докази для доведення винуватості виправданого В. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 289 КК України. Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, «залегендований» свідок Б. окрім слідчого експерименту, в жодній слідчій (розшуковій) дії участі не брав, ні на досудовому розслідуванні, ні під час розгляду кримінального провадження у суді показання не надавав і питання про допит такого свідка у судовому засіданні стороною обвинувачення не ініціювалось. При цьому ототожнення стороною обвинувачення «залегендованого» свідка А. зі свідком Б. колегія суддів визнала ні чим іншим, як нівелюванням вимогами Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» щодо процедури застосування заходів безпеки до осіб у кримінальному провадженні. За таких обставин апеляційний суд обґрунтовано підтримав позицію суду першої інстанції щодо визнання недопустимими доказами як протоколу слідчого експерименту, так і показань свідка В., між яким та виправданим існували неприязні відносини. Перевіривши доводи сторін і сукупність зібраних матеріалів, колегія суддів дійшла висновку, що сторона обвинувачення не забезпечила достатньої доказової бази, сформованої з належних і допустимих доказів, яка б переконливо підтверджувала винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 289 КК України. У зв’язку із цим, керуючись ст. 433, 434, 436, 441, 442 КПК України, суд касаційної інстанції залишив без змін вирок суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду, а касаційні скарги прокурора і потерпілого - без задоволення [208].

Застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом»

передбачає такий рівень переконливості сукупності встановлених у судовому провадженні обставин, за якого відсутня обґрунтована альтернативна версія події, крім тієї, що підтверджує факт учинення інкримінованого кримінального правопорушення саме обвинуваченим. Отже, відповідно до принципу змагальності та обов'язку доказування, закріпленого у ст. 92 КПК України, сторона обвинувачення повинна за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів сформувати перед судом переконливу та внутрішньо узгоджену систему фактичних даних, яка підтверджує винуватість особи. Особливої ваги така вимога набуває у тих провадженнях, де обвинувальний висновок значною мірою ґрунтується на показаннях свідків, щодо яких застосовано заходи безпеки.

Повноцінна оцінка показань захищеного свідка має здійснюватися не ізольовано, а з урахуванням комплексу взаємопов'язаних критеріїв. До них, зокрема, належать походження отриманої інформації, дані про особу свідка в межах, доступних для оцінки судом, зміст і характер наданих ним показань, а також ступінь їх узгодженості з іншими доказами та матеріалами кримінального провадження.

Таким чином, положення КПК України, що регулюють механізм реалізації права особи, у т. ч. свідка, на безпеку в судових стадіях кримінального судочинства, потребують удосконалення з метою підвищення її ефективності, а також посилення гарантій захисту їх прав. Вектор процесу надання додаткових гарантій прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи безпеки повинен розвиватися в напрямку подальшої диференціації та деталізації вже визначених у КПК України та у профільному Законі заходів безпеки.

Крім того, з метою реалізації державних гарантій застосування заходів безпеки до свідків, потребують додаткового правового регулювання процесуальні правила, за якими в суді проводиться допит такого свідка. Зокрема, відповідні положення Типової інструкції, на доцільності створення якої йшлось вище, повинні містити перелік умов, що підлягають дотриманню

судом під час проведення допиту свідка під псевдонімом для виключення можливості його ідентифікації іншими учасниками кримінального провадження. Правової конкретики потребує процесуальне визначення такого поняття, як місце знаходження свідка, взятого під захист, закріплення найменування способу трансляції в зал судового засідання його показань. Унормування вимагають питання, пов'язані із забезпеченням початку трансляції допиту та її закінчення, створенням умов для суду спостерігати в залі судового засідання за процесом давання показань в режимі відеоконференції за таких умов проведення процесуальної дії, за яких інші учасники судового провадження позбавлені можливості безпосередньо бачити свідка. Відкритими залишаються питання, де саме під час допиту свідків, взятих під захист, повинні перебувати їхні законні представники, представники, адвокати та педагог – у залі судового засідання або у місці, з якого така особа дає показання, яким чином, перебуваючи поза залом судового засідання, законні представники, представники, адвокати та педагог зможуть реально реалізувати свої процесуальні права тощо.

Наведена судова практика лише підтверджує наявність у кримінальному законодавстві колізії процесуального, організаційного та морального характеру у сфері забезпечення безпеки свідків під час судового розгляду, а також вказує на нагальність урахування висловлених пропозицій, спрямованих на удосконалення досліджуваного інституту.

Висновки до 2 розділу

Слідча ситуація у конкретному кримінальному провадженні, наявність реальних та потенційних загроз свідкам, їх рідним та близьким, визначають вибір уповноваженою особою виду, формату і тактики допиту свідка залежно від типової програми допиту особи, яка перебуває цьому статусі (очевидця, понятого, експерта, викривача, конфідента та ін.), її віку.

Допит свідка під час проведення досудового розслідування з метою

забезпечення безпеки свідка з тактичних міркувань може бути проведений за правилами ст. ст. 225 або 232 КПК України в режимі відеоконференції (із застосуванням засобів дистанційного зв'язку з приміщення, відокремленого від зали судового засідання, у тому числі розташованого поза будівлею суду, для забезпеченням конфіденційності відомостей про особу), що покладає на уповноважену особу обов'язку забезпечення не лише організаційно-тактичних, а й належних технічних умов.

Задля посилення процесуальних гарантій свідка та розширення повноважень його законного представника, передусім у ситуаціях, коли участь у кримінальному провадженні створює ризики для життя чи здоров'я свідка, доцільно передбачити їх право самостійно ініціювати перед слідчим суддею проведення допиту в судовому засіданні за процедурою, встановленою ст. 225 КПК України. Таке право має охоплювати й можливість порушення питання про одночасний допит двох або більше осіб, які раніше вже були допитані.

Ефективне проведення таких слідчих (розшукових) дій, як пред'явлення особи для впізнання та слідчий експеримент зі свідком, взятим під захист, та у разі, коли існує реальна загроза його життю, здоров'ю, житлу і майну, досягається виваженим підходом до пріоритету безпеки зазначеного учасника кримінального провадження, а також шляхом застосування комплексу відповідних дій процесуального, психологічного та організаційно-тактичного характеру. Визначаючись з кількісним складом учасників відповідної слідчої (розшукової) дії, має бути залучена така їх оптимальна кількість, щоб досягти її мети та забезпечити безпеку свідка та інших учасників.

Концепція судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю осіб, взятих під захист, має ґрунтуватись на тому, що при доведенні винуватості підозрюваного сторона обвинувачення не повинна керуватись виключно анонімними твердженнями. Обвинувачення має ґрунтуватись на сукупності доказів, які в подальшому досліджуються, перевіряються та оцінюються в ході судового розгляду.

Відсутність у судді допуску до державної таємниці, визначеної Законом

України «Про державну таємницю» в окремих випадках позбавляє його можливості безпосередньо дослідити матеріали кримінального провадження, які її містять, пересвідчитися, що він допитує особу, щодо якої вжито заходів безпеки та яка володіє відомостями про обставини кримінального провадження, та перейти до судового розгляду, що не сприяє дотриманню розумних строків слухання справ та може слугувати підставою для визнання показань недопустимим доказом. За таких обставин доцільним є внесення змін до ст. 27 Закону України «Про державну таємницю», які б визначали право та порядок надання суддям, які здійснюють розгляд кримінальних проваджень, що містять відомості, віднесені до державної таємниці всіх ступенів секретності після взяття ними письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці.

З метою створення умов та нормативно-правових підстав для забезпечення безпеки учасників судового розгляду доцільним виступає підготовка єдиного нормативно узгодженого порядку, який комплексно визначатиме організаційні, процедурні та процесуальні особливості участі в судових процесуальних діях осіб, щодо яких у встановленому законом порядку застосовано заходи безпеки.

.

РОЗДІЛ 3
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Міжнародні стандарти забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі

Сучасний етап розвитку української держави, позначений євроінтеграційними процесами та трансформацією суспільно-політичних відносин, обумовлює необхідність подальшого наближення національного кримінального процесу до міжнародно визнаних стандартів здійснення правосуддя. Йдеться не лише про загальні засади кримінального судочинства, а й про спеціальні процедури, від ефективності яких залежить належне функціонування всієї системи кримінальної юстиції. Рекомендовані міжнародною спільнотою підходи, що сприймаються як складова сучасних стандартів кримінального провадження, слугують орієнтиром для вдосконалення національної правової системи, стимулюють її модернізацію та запровадження нових правових механізмів [243, с. 50]. Унаслідок такого впливу трансформації зазнають різні складові кримінального процесу — від основоположних принципів провадження до змісту повноважень його учасників і компетенції державних органів, залучених, зокрема, до забезпечення захисту свідків.

У юридичній доктрині поняття міжнародних стандартів переважно пов’язується з мінімально необхідним рівнем правових вимог, який держави мають ураховувати при формуванні та вдосконаленні національного законодавства [258, с. 263]. До їх змісту відносять міжнародно-правові принципи й норми, положення міжнародних договорів, а також приписи актів рекомендаційного характеру, реалізація яких здійснюється з урахуванням особливостей внутрішньодержавного правового регулювання.

О. В. Бігняк визначає міжнародні стандарти у сфері прав і свобод людини через сукупність загальновизнаних положень міжнародних документів як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, а також основоположних принципів міжнародного права. Їх призначення полягає у закріпленні базових прав особи, створенні гарантій від неправомірного чи необґрунтованого втручання держави, її посадових або інших осіб та формуванні універсальних орієнтирів для національного законодавця у сфері визнання, регламентації й забезпечення прав людини [188, с. 13]. Специфіка міжнародно-правових стандартів кримінального судочинства полягає в тому, що вони формуються на основі узгоджених підходів держав, концентрують найбільш прогресивні напрацювання світової правової практики та виконують роль модельного орієнтира для національних систем. Їх ключове функціональне призначення полягає у створенні належних умов для реального дотримання, гарантування та ефективного захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні [134, с. 42; 185, с. 90].

Екстраполяція теоретичних положень на питання сутності міжнародних стандартів кримінального судочинства, правової природи забезпечення захисту учасників кримінального провадження, зокрема особи, що перебуває у статусі свідка, дає можливість сформулювати визначення міжнародних стандартів забезпечення безпеки свідка в кримінальному судочинстві, під якими слід розуміти відображені в положеннях міжнародного права та/або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ (прецедентній практиці ЄСПЛ), мінімальні стандартизовані правила поведінки та вимоги імперативного або рекомендаційного характеру (програми, настанови, принципи, норми, рекомендації тощо) щодо обсягу правової регламентації діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших уповноважених осіб щодо забезпечення безпечної реалізації свідком своїх прав та обов'язків у кримінальному провадженні на національному рівні.

Систематизація міжнародних стандартів у сфері прав людини може здійснюватися за різними підставами, зокрема з урахуванням їх онтичної та

деонтичної природи, за простором (територією) дії, за колом адресатів, за суб’єктом їх встановлення тощо [242, с. 24] тощо. Наведений перелік міжнародно-правових стандартів прав людини не вичерпується зазначеними критеріями, що, однак, не має жодного значення у аспекті проблеми заходів забезпечення захисту свідка.

Важливою подією для розвитку національної системи забезпечення безпеки свідків стала ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та набуття статусу держави-учасниці МКС з 1 січня 2025 року. У зв'язку з цим особливого значення набувають положення ст. 68 Римського статуту, відповідно до яких Суд зобов'язаний вживати належних заходів з метою захисту потерпілих і свідків, збереження їх фізичної та психологічної недоторканності, поваги до гідності та забезпечення конфіденційності приватного життя. Сучасна практика МКС свідчить про необхідність комплексного підходу до захисту свідків, який включає фізичну охорону, заходи конфіденційності, психологічну підтримку, зміну місця проживання, використання технологій дистанційної участі та міжнародні механізми релокації осіб, щодо яких існує підвищений ризик протиправного впливу.

В умовах триваючої збройної агресії рф проти України особливого значення набуває співробітництво між національними правоохоронними органами та Міжнародним кримінальним судом у сфері захисту свідків, потерпілих і викривачів міжнародних злочинів. Практика документування злочинів агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду засвідчила необхідність використання комплексних механізмів безпеки, які включають міжнародну релокацію осіб, застосування засобів цифрової анонімізації, захист персональних даних, психологічний супровід та довгострокові програми підтримки осіб, які співпрацюють із правосуддям. Зазначені підходи поступово формують новий міжнародний стандарт захисту свідків у справах про найтяжчі міжнародні злочини.

Положення міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана

Верховною Радою України, мають враховуватися під час формування та застосування національного законодавства, у тому числі в частині регулювання механізмів захисту свідків у кримінальному провадженні. Відповідно, закріплені в таких актах принципи, вимоги та рекомендації повинні знаходити належне відображення у вітчизняному правовому регулюванні. Водночас формальне визнання пріоритету міжнародно-правових зобов'язань та їх імплементація у внутрішнє право ще не свідчать про повне й ефективне дотримання міжнародних стандартів у сфері безпеки свідків. Існуючі недоліки нормативного регулювання та проблеми правозастосування обумовлюють потребу в ґрунтовному дослідженні найбільш важливих міжнародних підходів у цій сфері. Результатом такого аналізу має стати формування науково обґрунтованих пропозицій щодо подальшого вдосконалення механізму захисту свідків у кримінальному судочинстві.

Проблематика безпеки осіб, залучених до кримінального провадження, давно вийшла за межі внутрішньодержавного регулювання та набула міжнародного характеру. Належний захист осіб, які сприяють встановленню обставин кримінального правопорушення і здійсненню правосуддя, розглядається як один із важливих напрямів глобальної протидії злочинності. Саме тому Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні інституції послідовно розвивають нормативні й організаційні підходи до захисту учасників кримінального провадження, удосконалюють відповідні стандарти та формують базові принципи здійснення такої діяльності [261, с. 307].

При цьому, особлива увага останнім часом приділяється особам, які не мають власного інтересу у кримінальному провадженні, та перебувають у статусі свідка. У зв'язку з цим міжнародною спільнотою було розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, присвячених забезпеченню безпеки вказаних осіб. Зокрема, Конференція Учасників Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності на своїй другій сесії, проведена у Відні 10-21 жовтня 2005 року, включила захист свідків у перелік сфер, щодо яких буде здійснюватися моніторинг та періодичний розгляд ходу реалізації

Конвенції та пов’язаних з нею протоколів (CTOC / COP / 2005/8, пункт 1, рішення 2/1, 2/3, 2/4) [249].

Важливо підкреслити, що міжнародно-правові стандарти охоплюють не лише закріплення переліку та змісту прав людини, а й установлення дієвих гарантій їх практичної реалізації та захисту. Особливого значення такий підхід набуває у тих сферах суспільних відносин, де ймовірність неправомірного обмеження або порушення прав особи є підвищеною [240, с. 67]. Для мети цього підрозділу доцільно навести міжнародні стандарти і документи загального характеру у сфері прав людини, а також галузеві нормативно-правові акти та стандарти у сфері захисту осіб, які перебувають у статусі свідка у кримінальному процесі. Здійснимо науковий аналіз міжнародних стандартів захисту свідка в кримінальному процесі з метою вироблення шляхів їх реалізації та забезпечення у вітчизняній правозастосовній практиці. Для зручності, вважаємо доцільним здійснити їх умовний поділ на: стандарти, відображені у нормативно-правових документах загального характеру у сфері прав людини, які регламентують підходи держав до реалізації програм захисту свідків; та стандарти забезпечення безпеки свідка, вироблені прецедентною практикою ЄСПЛ та відображені у положеннях чинного КПК України.

Загальна декларація прав людини ухвалена 10.12.1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН у формі резолюції є першим міжнародним актом загального характеру, у якому були викладені та систематизовані громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права людини. Відповідно до ч. 3 ст. 12 Декларації кожній особі гарантується право на дієвий захист, у тому числі від актів насильства [88].

Вагомий вплив на формування міжнародних засад захисту осіб, які беруть участь у здійсненні кримінального правосуддя або сприяють йому, мали Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. та Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від

29.11.1985 р. Зміст цих міжнародних документів спрямований, серед іншого, на гарантування прав та законних інтересів осіб, залучених до кримінального судочинства, включаючи забезпечення їх належного захисту [124; 78]. Зокрема, у підп. (d) п. 6 Декларації передбачено необхідність організації судових та адміністративних процедур таким чином, щоб максимально враховувалися потреби потерпілих, мінімізувалися пов'язані з участю у провадженні незручності, забезпечувалася охорона приватного життя, а за наявності відповідної необхідності - безпека самих потерпілих, членів їхніх сімей і свідків, а також їх захист від залякування чи помсти [172].

Важливе методологічне значення для визначення сутності та змісту міжнародних стандартів у сфері прав людини має Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини», прийнята 04.12.1966 р. У ній сформульовано основні орієнтири, які повинні братися до уваги при підготовці міжнародно-правових актів, у тому числі документів, пов'язаних із формуванням механізмів захисту свідків [61].

Міжнародно-правова основа забезпечення безпеки свідків у кримінальному судочинстві охоплює значне коло спеціалізованих актів. Зокрема, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікована Україною 26.01.1987 р., передбачає необхідність захисту осіб, які подали відповідні скарги, та свідків від неправомірного поводження чи залякування, пов'язаного з їх зверненням [125]. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. [85] та Другий додатковий протокол до неї, ратифікований Україною 01.06.2011 р., створюють нормативні підстави для співпраці держав, зокрема у ситуаціях, коли виникає необхідність забезпечення захисту свідка, стосовно якого існує небезпека залякування [84].

Окремі міжнародні договори встановлюють спеціальні гарантії залежно від виду кримінального правопорушення. Так, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ратифікована Україною 21.09.2010 р., передбачає механізми охорони та захисту свідків і членів їхніх сімей у

провадженнях, пов’язаних із торгівлею людьми [127]. У свою чергу, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Україною 18.10.2006 р., покладає на держави-учасниці обов’язок запроваджувати необхідні заходи для належного та ефективного захисту осіб, які повідомляють про корупційні кримінальні правопорушення, співпрацюють із компетентними органами у процесі їх розслідування та переслідування винних, а також свідків, які надають відповідні показання (ст. 22) [263].

Крім того, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ратифікована Україною 02.04.2004 р., передбачає окремий комплекс гарантій щодо захисту свідків, а також механізми стимулювання осіб, які є або раніше були учасниками організованих злочинних угруповань, до співпраці з компетентними органами, зокрема шляхом надання інформації, що може мати значення для розслідування відповідних кримінальних правопорушень (ст. 24–26 Конвенції) [121]. Особливе значення у цьому контексті має ст. 24, відповідно до якої держави-учасниці повинні, у межах наявних можливостей, запроваджувати належні засоби захисту свідків від імовірної помсти чи залякування у зв’язку з їх участю у кримінальному провадженні та наданням показань щодо злочинів, охоплених Конвенцією. За потреби такі гарантії поширюються також на членів їх сімей та інших близьких осіб. До можливих заходів належать процедури фізичного захисту, у тому числі зміна місця проживання, обмеження доступу до відомостей про особу та її місцезнаходження, а також використання спеціальних способів отримання показань, які мінімізують ризики для свідка, зокрема дистанційного допиту за допомогою відеозв’язку або інших належних технічних засобів. [121]. Станом на 2026 рік зазначені положення набули нового практичного змісту у зв'язку з активним використанням дистанційних форм участі свідків у кримінальному провадженні. Після 2022 року органи кримінальної юстиції України широко застосовують технології відеоконференцзв'язку для проведення процесуальних дій із особами, які перебувають за кордоном, на тимчасово окупованих територіях або в регіонах, де існує підвищений рівень безпекових ризиків. Це

свідчить про поступову трансформацію інституту захисту свідків від переважно фізичних форм охорони до комплексної моделі безпеки, яка включає цифровий компонент. Отже, держави зобов'язані не лише забезпечувати належний захист осіб від проявів транснаціональної злочинності, а й надавати необхідну допомогу потерпілим та гарантувати дотримання прав осіб, залучених до судового провадження у справах про такі кримінальні правопорушення [3, с. 21].

Питання захисту свідків знайшло відображення й у протоколах, що доповнюють Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Так, відповідні гарантії передбачені Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, прийнятим як додаток II до резолюції 55/25 Генеральної Асамблеї ООН (ст. 6, 7), а також Протоколом проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітрю, що є додатком III до тієї самої резолюції (ст. 5, 16).

Особливого значення ефективні механізми захисту потерпілих і свідків набувають у державах, які пережили збройні конфлікти, а також у провадженнях щодо злочинів проти людяності та інших тяжких порушень прав людини. Наявність реальних гарантій безпеки в таких випадках безпосередньо впливає на готовність осіб співпрацювати з органами правосуддя та надавати необхідні показання. Відповідні підходи закріплено, зокрема, у ст. 68–69 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Правилах процедури і доказування МКС. Спеціальне значення в цьому аспекті має Правило 87, яким регламентовано застосування заходів захисту потерпілих, свідків та інших осіб, безпека яких може опинитися під загрозою у зв'язку з їх участю у провадженні [250; 210].

Для належного визначення у національному законодавстві передумов і критеріїв застосування заходів безпеки до свідка важливим є з'ясування змісту категорій, що характеризують загрозу його захищеності, зокрема понять «небезпека» та «переслідування». Показовим у цьому контексті є підхід,

закріплений у ст. 34 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Переслідування (stalking) пов'язується з умисною повторюваною поведінкою щодо іншої особи, яка викликає у неї обґрунтоване побоювання за власну безпеку. Така поведінка може проявлятися у систематичному фізичному стеженні, нав'язуванні небажаного контакту, демонстративному повідомленні особі про спостереження за нею, а також в інших діях, спрямованих на формування відчуття небезпеки. До відповідних проявів можуть належати пошкодження майна, протиправні дії щодо членів сім'ї, друзів чи домашніх тварин потерпілої особи, а також поширення неправдивої або компрометуючої інформації за допомогою мережі Інтернет [126].

У Резолюції 1784 (2011) 1 Генеральної Асамблеї Ради Європи «Захист свідків як наріжний камінь правосуддя і примирення на Балканах» зазначається, що свідки мають право на фізичний захист з тим, щоб мати можливість безпечно і без страху дати свої свідчення. Також наголошено, що свідкам слід надавати підтримку, в тому числі юридичну та психологічну, до, під час і після судового розгляду…, а компетентні органи мають надавати підтримку свідкам або через державні програми, або у співпраці з кваліфікованими співробітниками національних правоохоронних органів (п. 7) [94].

Ефективне провадження у справах, де виникає потреба у застосуванні спеціальних заходів або програм захисту свідків, потребує належної професійної підготовки працівників органів кримінальної юстиції та забезпечення їх відповідними методичними й організаційними рекомендаціями. Під час формування системи протидії тяжким кримінальним правопорушенням, зокрема проявам організованої злочинності, тероризму та серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, обов'язковою складовою має бути запровадження дієвих механізмів убезпечення свідків та інших осіб, які сприяють правосуддю, від погроз, тиску й залякування. Жоден злочин, пов'язаний з тероризмом, не повинен виключатися зі списку злочинів, у зв'язку з якими передбачені спеціальні заходи / програми по захисту свідків [265, с.

30].

Відповідно до ст. 32 Конвенції ООН проти корупції держави-учасниці зобов'язані, з урахуванням особливостей власної правової системи та наявних ресурсів, створювати дієві механізми захисту свідків і експертів, які надають показання у провадженнях щодо передбачених Конвенцією кримінальних правопорушень, від можливої помсти, тиску чи залякування. За наявності відповідної потреби такі заходи можуть поширюватися також на членів їхніх сімей та інших близьких осіб [105].

Подібний підхід закріплено й у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятій резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 р. Передбачені нею гарантії мають застосовуватися без необґрунтованого обмеження процесуальних прав інших учасників кримінального провадження, зокрема права на справедливий судовий розгляд. До можливих способів забезпечення безпеки належать організація фізичної охорони особи, її переміщення до іншого місця проживання, якщо це є необхідним і практично здійсненним, обмеження доступу до відомостей про особу та місце її перебування, а також запровадження таких процесуальних форм надання показань, які мінімізують ризики для свідка чи експерта. Одним із таких способів є дистанційне отримання показань за допомогою відеозв'язку або інших належних технічних засобів [105]. Окремим напрямом міжнародного співробітництва у цій сфері є можливість укладення між державами відповідних угод або домовленостей щодо переселення осіб, безпека яких потребує додаткових гарантій [105].

Вирішуючи питання про доцільність застосування спеціальних заходів або включення свідка чи іншої особи, яка співпрацює з органами правосуддя, до програми захисту, необхідно оцінювати сукупність конкретних обставин. Серед них доцільно враховувати характер участі такої особи у кримінальному провадженні, зокрема її статус потерпілого, свідка чи іншого учасника; значення наданої нею інформації або сприяння для розслідування та судового розгляду; ступінь реальності й серйозності наявних загроз; а також готовність

самої особи дотримуватися встановлених умов захисту та можливість ефективного застосування щодо неї відповідних заходів чи спеціальної програми [245].

Прийняття рішення про застосування заходів захисту слід також враховувати, на додаток до критеріїв перерахованих у параграфі 12, чи є інші достатні докази для того, щоб порушити справу за фактом тяжких правопорушень. При цьому необхідно дотримуватись пропорційності між характером заходів щодо захисту і серйозністю загроз свідкові / особі, що співпрацює з правосуддям, а свідки / особи, які співпрацюють з правосуддям, та піддаються одному й тому ж виду залякування, повинні мати право на такий захист. Однак при прийнятті будь-яких заходів / програм із захисту необхідно враховувати конкретні обставини справи і персональні потреби осіб, що захищаються.

Наголошується, що по можливості, необхідно розробляти програми захисту свідків і надавати особам, які потребують захисту: свідкам і особам, які співпрацюють з правосуддям, можливість скористатися цими програмами. Основною метою даних програм має бути охорона життя та особистої безпеки свідків / осіб, які співпрацюють з правосуддям, та їх близьких, особливо забезпечення фізичного, психологічного, соціального та фінансового захисту і підтримки.

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 66/164 від 19.12.2011 р. окрему увагу приділено спеціальним програмам захисту, реалізація яких істотно змінює звичний спосіб життя особи, зокрема передбачає її переселення або зміну ідентифікаційних даних. Застосування таких програм визнається доцільним насамперед у випадках, коли необхідність у забезпеченні безпеки зберігається і після завершення кримінального провадження, у межах якого особа надавала показання. Залежно від конкретних обставин відповідний режим захисту може мати як тимчасовий, так і фактично безстроковий характер. Водночас використання настільки інтенсивних заходів має розглядатися як винятковий засіб, допустимий лише тоді, коли менш

обмежувальні способи не спроможні забезпечити належний рівень безпеки свідка, особи, яка співпрацює з правосуддям, або їхніх близьких [238].

Необхідною передумовою залучення особи до такої програми є отримання її усвідомленої та добровільної згоди. Крім того, функціонування відповідних механізмів повинно спиратися на належне нормативно-правове регулювання, яке чітко визначає порядок їх застосування та передбачає достатні гарантії дотримання прав свідків і інших осіб, які сприяють здійсненню правосуддя, відповідно до вимог національного законодавства [238].

На цьому тлі положення ст. 20 профільного Закону видаються недостатньо деталізованими для забезпечення однозначного та послідовного правозастосування. На відміну від наведених міжнародних підходів, національна норма не встановлює розгорнутих критеріїв оцінювання характеру, інтенсивності та тривалості загрози, а також співвідношення між рівнем небезпеки й видом необхідного заходу захисту. Частина 1 ст. 20 Закону фактично обмежується визначенням загальної підстави для застосування заходів безпеки до осіб, зазначених у ст. 2 цього Закону, - наявністю даних, які підтверджують реальну загрозу їх життю, здоров'ю, житлу чи майну [221].

Аналіз правозастосовної практики засвідчив, що відсутність у ст. 20 профільного Закону чіткого тлумачення змісту «реальної загрози», яке є надто загальним, призводить до необґрунтованих відмов відповідного органу (уповноваженої особи) призначити заходи захисту, або, навпаки, призначення заходів захисту будь-кому, хто звернеться з відповідною заявою. А це, в свою чергу, не у всіх випадках сприяє досягненню цілей, які поставлені перед профільним законом.

З цього приводу В.В. Касько та А.М. Орлеан зазначають, що у кримінальних провадженнях окремих категорій, передусім щодо діяльності організованих злочинних угруповань, небезпека протиправного впливу на учасників може існувати ще до появи конкретних погроз або інших фактично зафіксованих проявів тиску. Йдеться про підвищений, потенційно

прогнозований ризик, який виникає, зокрема, тоді, коли учасник провадження погоджується надати відомості, здатні мати істотне чи вирішальне значення для викриття тяжкого кримінального правопорушення та встановлення осіб, причетних до його вчинення [108, с. 17].

Чинне законодавство України не бере до уваги критерій важливості свідка для кримінального провадження, як, приміром, схожий за своєю суттю американський аналог «пріоритету свідка», та не містить реальної оцінки рівня небезпеки, що загрожує особі (континентальний підхід). Таким чином, маємо справу з кількісним, а не якісним підходом до визначення найбільш оптимального заходу безпеки до конкретного учасника кримінального провадження. Тому не дивно, що за таких обставин, найбільш часто застосовуваним, проте не найбільш ефективним та надійним заходом, залишається особиста охорона. Так, за даними вивчених нами кримінальних проваджень, особиста охорона застосовувалась у 32 % випадків (Додаток Б).

Висновок про існування реальної небезпеки для особи може ґрунтуватися не лише на зафіксованих погрозах або вже вчинених посяганнях на її життя, здоров’я, житло чи майно. Під час оцінювання рівня ризику доцільно враховувати також специфіку та ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення, у зв’язку з яким здійснюється провадження, доказове значення відомостей, якими володіє свідок, особливості особи, від якої може виходити протиправний вплив, а також характер її соціальних, кримінальних чи інших зв’язків.

Водночас чинне правове регулювання фактично не встановлює чіткого алгоритму індивідуального добору заходів захисту залежно від характеру та інтенсивності встановленої загрози. Частина 3 ст. 22 профільного Закону лише наділяє орган, відповідальний за реалізацію заходів безпеки, повноваженням самостійно визначати їх необхідний перелік і способи здійснення з огляду на фактичні обставини конкретного провадження та потребу в нейтралізації наявної небезпеки [221]. За такого підходу відсутні нормативно визначені орієнтири, які забезпечували б послідовність і пропорційність вибору

відповідного способу захисту. Тому, враховуючи положення Рекомендації Rec (2005) 9, доцільно законодавчо закріпити критерії, за якими визначатиметься оптимальний захід безпеки або їх сукупність, найбільш придатна для нейтралізації конкретного ризику.

Разом із тим сучасний розвиток міжнародних стандартів захисту свідків не обмежується положеннями Рекомендації Rec(2005)9. Практика Міжнародного кримінального суду, діяльність Євроюсту, реалізація механізмів спільних слідчих груп та цифровізація кримінального судочинства зумовили формування нових підходів до забезпечення безпеки осіб, які співпрацюють із правосуддям, насамперед у справах щодо міжнародних злочинів та організованої злочинності.

Вважаємо, що наявність у ст. 7 профільного Закону такого заходу забезпечення безпеки, як особиста охорона, охорона житла і майна, потребує належного унормування процедури компенсації особі витрат на застосування такого заходу забезпечення безпеки за рахунок держави чи засудженого.

Безперечно, що за таких умов відповідних змін потребуватиме Закон України «Про охоронну діяльність», який визначає правові та організаційні засади здійснення охоронної діяльності, її суб'єктів, а також загальні засади взаємодії суб'єктів охоронної діяльності з державними органами в галузі охорони правопорядку та боротьби із злочинністю [230].

Ключовою умовою забезпечення компенсації особі витрат на особисту охорону та охорону майна, на нашу думку та на думку 69 % опитаних (Додаток А), має стати бажання особи укласти угоду саме з приватною охоронною організацією, а не з правоохоронними органами. Такі ситуації цілком реальні з огляду на невпевненість свідка у забезпеченні його безпеки, безпеки його рідних та близьких відповідними державними структурними підрозділами правоохоронних органів, зокрема, у випадках свідчення проти колишніх / діючих працівників правоохоронних структур, політичних діячів, високопосадовців та ін.

Отже, з огляду на викладене, логічним було б включити таке

відшкодування суб'єктам охоронної діяльності до переліку процесуальних витрат, доповнивши ч. 1 у ст. 118 КПК України п. 5 «Процесуальні витрати складаються із:…. *5) витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження»*. Натомість умови та процесуальний порядок таких витрат слід визначити у ст. 123^1.

У правозастосовній практиці розрізняють короткострокові заходи забезпечення безпеки, тобто ті, які застосовуються у разі необхідності негайного усунення загрози (особиста фізична охорона, охорона житла і майна тощо), та довгострокові – для тривалого захисту особи (заміна документів, що посвідчують особу, коригування зовнішніх ознак, переведення на інше місце роботи чи навчання, а також зміна місця проживання та інші заходи). Проте на відміну від більшості провідних європейських країн, механізми їх застосування в Україні ідентичні. Підхід законодавця до регламентації таких процедур має бути переглянуто. Довгострокові заходи безпеки значно витратніші, доцільність їх застосування та процедурні особливості (тривалість, вид, характер тощо) потребують індивідуального підходу у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження, його важливості, особи підозрюваного, особи, особистим благам якої загрожує небезпека тощо. Застосування конкретного заходу, або їх комплексу має ретельно плануватись уповноваженими суб'єктами, основна роль серед яких має належати прокурору, який на етапі досудового розслідування реалізує наглядові повноваження шляхом здійснення процесуального керівництва.

Іще однією суттєвою та неврегульованою проблемою сучасної вітчизняної практики застосування заходів безпеки є відсутність алгоритму дій суб'єктів, які їх здійснюють (інструкції, регламенти, протоколи тощо), що породжує численні труднощі у налагодженні комунікації та належної взаємодії між різними підрозділами у забезпеченні безпеки осіб.

Рекомендація Rec (2005) 9 виходить із необхідності функціонального розмежування діяльності з розслідування кримінального правопорушення та реалізації заходів захисту. З урахуванням особливостей адміністративної

організації кожної держави працівники, на яких покладено забезпечення безпеки свідків чи інших осіб, що сприяють правосуддю, повинні мати достатній рівень оперативної автономії та не залучатися безпосередньо до розслідування або підготовки кримінальної справи, у межах якої захищена особа надаватиме показання. Для цього доцільно забезпечити організаційне відокремлення зазначених функцій. Водночас така автономність не виключає необхідності належної координації: для своєчасного прийняття рішень і результативного виконання заходів чи програм захисту має бути налагоджена ефективна взаємодія між відповідними правоохоронними органами та іншими компетентними структурами (п. 28) [245].

Аналізуючи нормативно-правові положення у сфері забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві, слід зазначити, що ні профільний Закон, ні інші нормативно-правові акти не містять положень, які передбачають взаємодію органів, що приймають рішення про застосування заходів безпеки та органів, які здійснюють такі заходи між собою та з іншими органами державної влади та місцевого самоврядування.

Сучасний стан справ нормативно-правової регламентації інституту захисту свідків свідчить про необхідність адаптації вітчизняної законодавчої бази у напрямі запровадження диференційованого порядку застосування заходів захисту: спрощеної процедури для оперативного використання короткострокових заходів та окремого, детально регламентованого механізму реалізації довготривалого захисту відповідно до підходів, закріплених у Рекомендації Rec (2005) 9. Водночас законодавство має передбачати чіткі критерії оцінювання характеру, рівня та тривалості загрози, що дозволятимуть визначати індивідуальні потреби конкретної особи й обирати пропорційний їм комплекс заходів безпеки, або комбінації найбільш ефективних заходів безпеки в кримінальному провадженні. Перегляду потребують й підходи до тривалості заходів безпеки, виходячи з інтересів правосуддя та існування загроз особі, в тому числі після завершення судового розгляду.

У Резолюції 1784 (2011) 1 ГА Ради Європи «Захист свідків як наріжний

камінь правосуддя і примирення на Балканах» закликає компетентні органи відповідних держав і територій: в повному обсязі виконувати відповідні рекомендації про захист свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям [94]; збільшити обсяг ресурсів, що виділяються на фінансування програм захисту свідків, належним чином оснащувати суди необхідними засобами і технічним обладнанням (п. 16.1.1., 16.1.3.) [230]. Водночас у ст. 14 Типового закону УНП ООН про захист свідків підкреслюється, що держави мають передбачати в національному бюджеті необхідні кошти для фінансування зазначеної діяльності [205].

В Україні фінансове та матеріально-технічне забезпечення реалізації передбачених профільним Законом заходів захисту здійснюється відповідно до вимог національного законодавства та в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Водночас ст. 27 цього Закону допускає можливість покриття відповідних витрат самою особою, щодо якої застосовуються заходи безпеки, за умови надання нею письмової згоди [221]. Практика фінансування заходів безпеки учасників кримінального провадження свідчить про наявність системних проблем матеріально-технічного та фінансового забезпечення відповідних програм, що потребує подальшого вдосконалення механізмів бюджетного планування та цільового фінансування заходів захисту свідків.

З цього приводу слушною вважаємо пропозицію, висловлену О. Семьоркіною та М. Міхеєвим, урегулювати питання фінансового і матеріально-технічне забезпечення заходів безпеки в рамках розроблення та запровадження, на основі міжнародних стандартів та кращих світових практик, програми захисту. До впровадження реформи системи захисту осіб доцільно на основі аналізу кількості рішень про застосування заходів безпеки, їх видів та тривалості та також ефективності, передбачити у кошторисах витрат органів, які забезпечують безпеку, відповідні кошти. При цьому, на найбільш запитувані послуги (наприклад, особиста охорона, охорона майна) затвердити економічно обґрунтовані тарифи, для забезпечення можливості забезпечення заходів безпеки за рахунок осіб, взятих під захист, за умови їх письмової згоди [265,

с. 17].

Відповідно до ч. 4 ст. 22 профільного Закону, орган, який здійснює заходи безпеки, і особа, яка береться під захист, можуть укласти договір про умови застосування цих заходів та відповідальність сторін. При цьому, зміст угоди та її правові наслідки для сторін законодавством не визначені. Права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки та органів, які забезпечують безпеку визначені відповідно ст. ст. 5 і 6 зазначеного Закону [221].

Міжнародні стандарти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства передбачають існування відповідних процедур внутрішнього контролю за діями чи бездіяльністю органів, які призначають та органів, які забезпечують заходи безпеки. Зокрема, Генеральна Асамблея Ради Європи у Резолюції 1784 (2011) 1 закликає компетентні органи відповідних держав і територій: створити незалежний орган, окремий від поліції і слідчих органів, для нагляду за програмами захисту свідків і розподілом коштів (п. 16.1.1., 16.1.3.) [94]. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету міністрів державам – членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики, ухвалена 19.09.2001 р. наголошує, що: державні органи мають забезпечити функціонування дієвого, незалежного та об'єктивного механізму розгляду скарг на дії працівників поліції. Скарги на поліцію повинні ставати предметом неупередженого розслідування. «Поліція, яка розглядає справи поліції», – це операція, яка зазвичай викликає сумніви щодо її неупередженості. Тому держава повинна створювати системи не просто неупереджені, але очевидно неупереджені, щоб завоювати довіру громадськості. В останній інстанції має бути можливим передавати ці скарги до суду (п. 61) [248]. Відповідно до ст. 15 Типового закону УНП ООН про захист свідків, порядок подання та розгляду скарг осіб, взятих під захист та співробітників, які забезпечують захист, носить конфіденційний характер [205].

З цього приводу А.М. Орлеан зазначає, що в системі забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, процедур

внутрішнього неупередженого контролю не створено. Передбачено лише судовий контроль. Впровадження процедур внутрішнього контролю за діями чи бездіяльністю органів, які призначають та органів, які забезпечують заходи безпеки має бути врегульовано в рамках розроблення та запровадження, на основі міжнародних стандартів та кращих світових практик, програми захисту [186, с. 90].

Частини 1 та 2 ст. 306 КПК України передбачають можливість судового контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю слідчого або прокурора, пов'язаними із застосуванням заходів безпеки на стадії досудового розслідування. Правом звернення зі скаргою до слідчого судді наділені особи, щодо яких законом допускається застосування відповідних заходів захисту, а строк її розгляду не повинен перевищувати 72 годин із моменту надходження [147].

Припинення раніше застосованих заходів безпеки також потребує належного процесуального оформлення. За наявності передбачених законом підстав уповноважений орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд приймає мотивовану постанову чи ухвалу про їх скасування. Інформація про таке рішення повинна бути письмово доведена до відома особи, яка перебувала під захистом. Водночас заінтересованій особі гарантується можливість оскаржити його прокурору, до вищого органу, компетентного у сфері забезпечення безпеки, або в судовому порядку відповідно до вимог КПК України. Зокрема, процесуальні рішення слідчого та прокурора можуть бути предметом перевірки слідчим суддею за процедурою, встановленою ст. 303 та ст. 306 КПК України [147].

В чинному законодавстві не врегульованим залишається питання взаємодії органів, які забезпечують безпеку та осіб, взятих під захист. З цього приводу у ст. 10 Типового закону УНП ООН про захист свідків зазначається, що: 1) особи, що захищаються, включаються до Програми після підписання з Органом щодо захисту Меморандуму про домовленість; 2) Меморандум про домовленості не є юридично обов'язковим договором і не може бути

оскаржений в судовому порядку; 3) У меморандумі викладаються добровільні умови, які будуть застосовуватися в рамках Програми, і містяться щонайменше такі відомості: умови включення в Програму; дозволені загальні категорії заходів захисту, викладені в ст. 9 (1); фінансова та інша матеріальна допомога; згода свідка на виконання всіх вказівок органу захисту, включаючи проходження медичного обстеження та психологічної експертизи; згода особи, захист якої здійснюється, не ставити під загрозу цілісність Програми і безпеку її учасників; згода особи, яка захищається, на надання відомостей про всі свої юридичні і фінансові зобов'язання, та щодо способу виконання цих зобов'язань; згода особи на надання Органу захисту відомостей про всі кримінальні і цивільні справи і справи про банкрутство, у яких вона була та є фігурантом; умови, що дають Органу захисту право на виключення особи з Програми [205].

Після ратифікації Верховною Радою України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод стала складовою національної правової системи України, а її положення з урахуванням тлумачення, що дається Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), є орієнтиром при винесенні не лише підсумкових, а й початкових та проміжних процесуальних рішень у кримінальному провадженні. До того ж це не суперечить положенням ч. 5 ст. 9 КПК України, згідно з якою кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [147], що є точним відображенням принципу класичного римського права сприяння свободі певної особи (favor libertatis), яким обґрунтована відповідна норма [62, с. 96].

Значну кількість стандартів та рекомендацій розробив Комітет Міністрів Рада Європи, рішення якого які хоч і не мають обов'язкового характеру, але є цінним орієнтиром для держав, які прагнуть впроваджувати європейські стандарти в національне законодавство [286, с. 64].

Ухвалена 28.06.1985 р. Рекомендація № R (85) 11 Ради Європи державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, застерігає від розголошення особистих даних таких

осіб, наголошує на важливості забезпечення потерпілому та членам його сім'ї ефективного захисту від залякувань і можливої помсти злочинця [246]. Аналогічні положення містяться й в ухваленій 14.06.2006 р. Рекомендації № Rec (2006) 8 Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів [247].

Важливе місце у формуванні міжнародних підходів до захисту свідків посідають Рекомендація Ради Європи № R (97) 13 щодо залякування свідків і прав сторони захисту, ухвалена 10.09.1997 р., а також Рекомендація Rec (2005) 9 щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, від 20.04.2005 р. У цих документах сформульовано базові засади, які мають враховуватися державами під час визначення та реалізації відповідних заходів захисту [244; 245].

Для цілей застосування Рекомендації Rec (2005) 9 запропоновано самостійне розуміння низки понять, що мають принципове значення для досліджуваної проблематики. Під «свідком» розуміється особа, якій відомі відомості, важливі для кримінального провадження, і яка вже надала або потенційно може надати такі відомості незалежно від того, як її процесуальне становище та форма повідомлення інформації визначаються внутрішнім правом держави. Це можуть бути усні чи письмові, прямі або опосередковані свідчення, за винятком випадків, коли відповідна особа належить до категорії тих, хто співпрацює з правосуддям. Натомість «особою, яка співпрацює з правосуддям», визнається, зокрема, учасник злочинного об'єднання чи організації або особа, яка переслідується чи вже засуджена за кримінальні правопорушення, пов'язані з організованою злочинністю, але погоджується сприяти компетентним органам, у тому числі шляхом надання викривальних показань щодо злочинної структури, її учасників або конкретних тяжких кримінальних правопорушень [245]. У цьому ж документі анонімність пов'язується з нерозголошенням відомостей, за якими можна встановити справжню особу свідка, як стороні, що протистоїть йому у процесі, так і широкому загалу [245].

Важливе значення мають і положення п. 18–21 Рекомендації Rec (2005) 9, у яких сформульовано орієнтири для прийняття рішення щодо анонімізації свідка та одночасно визначено гарантії, необхідні для збереження справедливості судового провадження. Надання свідкові анонімного статусу повинно відповідати як внутрішньодержавному праву, так і європейським стандартам захисту прав людини, а сам цей механізм має застосовуватися винятково. Якщо конфіденційність особи свідка запроваджується за його зверненням або тимчасово забезпечується компетентним органом, процедура кримінального провадження повинна містити належні засоби контролю за обґрунтованістю такого рішення. Їх призначення полягає у збереженні балансу між інтересами правосуддя та процесуальними правами сторін. Зокрема, сторонам має бути забезпечена можливість поставити під сумнів необхідність анонімізації, перевірити надійність свідка та оцінити походження повідомленої ним інформації [245].

Окремого значення міжнародні стандарти набувають у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх. Вікові особливості, фізична та психоемоційна незрілість дітей, а також їх підвищена вразливість об’єктивно обмежують здатність самостійно та повною мірою користуватися передбаченими законом засобами захисту. Саме тому забезпечення безпеки неповнолітнього учасника має розглядатися як складова посилених процесуальних гарантій його прав.

У Керівних принципах, що стосуються правосуддя у справах за участю дітей - жертв і свідків злочинів, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН 22.07.2005 р., дитина розглядається як самостійна та унікальна особистість, гідність, індивідуальні потреби, інтереси та приватне життя якої потребують особливої поваги й охорони [111]. Узагальнення міжнародних конвенцій, декларацій та резолюцій дає підстави говорити про сформований універсальний принцип пріоритетності найкращих інтересів дитини. Його зміст передбачає покладення на державу позитивного обов’язку забезпечувати першочерговий захист прав та законних інтересів неповнолітніх під час формування і реалізації

соціальної, кримінальної та кримінальної процесуальної політики.

Відповідно, нормативне регулювання кримінального провадження за участю дітей має здійснюватися з обов'язковим урахуванням міжнародних гарантій їх прав і безпеки. Так, Керівні принципи щодо дій на користь дітей у системі кримінального судочинства, затверджені Резолюцією 1997/30 Економічної і Соціальної Ради від 21.07.1997 р., орієнтують держави на забезпечення належної підтримки дітей, які виступають свідками кримінальних правопорушень, протягом судових та адміністративних процедур. Одночасно державам рекомендується переглядати й оцінювати чинні норми доказового та процесуального права і, за необхідності, удосконалювати їх таким чином, щоб вони створювали повноцінний механізм захисту цієї особливо вразливої категорії свідків [112].

У резолюції йдеться про сприяння врахуванню потреб дітей-жертв та дітей-свідків злочинів у рамках судових та адміністративних процесів за допомогою таких методів, як: інформування дітей-жертв про їх роль та предмет, терміни та хід розгляду їх справ, насамперед при розслідуванні серйозних злочинів; створення можливостей для викладення та розгляду думок та турбот таких осіб на різних етапах провадження, коли зачіпаються їхні особисті інтереси, без шкоди для них та з урахуванням вимог відповідної національної кримінально-процесуальної системи; вжиття заходів, спрямованих на мінімізацію затримок у кримінальному процесі при забезпеченні захисту приватного життя дітей-жертв та дітей-свідків і, якщо це необхідно, забезпеченні їх безпеки від залякування та помсти [112]. Враховуючи різні правові традиції, практику та законодавчі рамки, у разі необхідності захисту приватного життя дітей, державам слід розглянути питання про внесення змін, якщо в цьому є необхідність, до своїх кримінально-процесуальних кодексів, щоб дозволити, зокрема, зняття свідчень дитини на відеоплівку та подання знятих на відеоплівку свідчень до суду як офіційно визнаний доказ [112].

Пункт 8 Мінімальних стандартних правил ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінських правил) закріплює

необхідність збереження конфіденційності відомостей про неповнолітню особу на всіх стадіях провадження. Такий підхід покликаний запобігти негативним наслідкам надмірної публічності, у тому числі можливому завданню шкоди репутації дитини. З огляду на це інформація, яка прямо чи опосередковано дає змогу ідентифікувати неповнолітнього правопорушника, за загальним правилом не повинна оприлюднюватися [172].

Водночас, деякі заходи безпеки України, а зокрема щодо неповнолітніх, привертають увагу розумної законодавчої регламентації. Так, наприклад, неврегульованими залишаються питання індивідуалізації заходів безпеки до такої специфічної категорії осіб, доступу до конфіденційної інформації про неповнолітніх свідків законних представників, представників, адвоката та педагога тощо.

У контексті міжнародної взаємодії у сфері захисту свідків та інших учасників кримінального провадження важливе значення мають положення Другого додаткового протоколу 2001 р. до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. Зокрема, ст. 23 Протоколу передбачає, що у випадку звернення однієї держави до іншої із запитом про надання допомоги щодо свідка, який зазнає залякування або потребує спеціальних заходів захисту, компетентні органи обох держав повинні узгодити можливі способи забезпечення його безпеки відповідно до вимог свого національного законодавства. Окремо ст. 9 і 10 цього міжнародного акта допускають проведення за запитом процесуальних дій за участю свідків та інших осіб дистанційно, із використанням відеоконференцзв’язку або телефонної конференції [84].

Важливою тенденцією розвитку міжнародного співробітництва після 2022 року стало активне використання механізмів спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams, JIT), створених за участю України, держав-членів Європейського Союзу та Євроюсту. У межах діяльності таких груп забезпечується не лише координація збору доказів та проведення процесуальних дій, а й виробляються спільні підходи до захисту свідків,

потерпілих та інших осіб, які надають інформацію щодо міжнародних злочинів. Участь України в роботі ЛІТ дозволяє використовувати механізми міжнародної релокації свідків, обмін інформацією про загрози їх безпеці та застосовувати узгоджені стандарти захисту осіб, які співпрацюють із правосуддям.

Небезпека для свідка або спроби неправомірного впливу на нього можуть не припинитися навіть після зміни ним місця перебування та виїзду до іншої держави - члена Європейського Союзу. Саме необхідність забезпечення безперервності захисту особи у межах ЄС стала однією з передумов прийняття 13.12.2011 р. Директиви Європейського Парламенту та Ради 2011/99/ЄС про європейський охоронний ордер, яка належить до важливих інструментів транскордонної взаємодії держав у кримінально-правовій сфері [17, с. 2–18]. Передбачений нею механізм дає можливість зберегти дію встановлених обмежень після переміщення захищеної особи до іншої держави-члена. До таких обмежень, зокрема, належать заборона перебувати у визначених місцях, обмеження або повна заборона контактів із захищеною особою, а також встановлення мінімальної дистанції, на яку забороняється до неї наближатися [17, с. 2–18].

Специфіка європейського охоронного ордера полягає в тому, що його призначенням є не запровадження принципово нового способу захисту, а забезпечення продовження дії заходу, який уже було встановлено компетентним органом однієї держави-члена, після переміщення особи до іншої держави ЄС. Водночас, попри стандартизовану форму такого ордера та нормативне визначення підстав для відмови у його виконанні, відповідний механізм не позбавлений дискусійних аспектів. Одним із них називається недостатня визначеність часових меж його реалізації. У зв’язку із цим Р. А. Климкевич пропонує конкретизувати критерії, за якими має оцінюватися потреба особи у подальшому захисті. До них автор відносить систематичність погроз, фактичну небезпеку для життя, здоров’я, житла чи майна, належність особи до особливо вразливої категорії, зокрема неповнолітніх, а також характер кримінального правопорушення, наприклад торгівлю людьми чи домашнє

насильство [114, с. 194].

Для України особливого значення набуває також розвиток механізмів транскордонного захисту свідків у межах співробітництва з державами Європейського Союзу. Значна кількість свідків кримінальних правопорушень, пов'язаних із воєнною агресією проти України, перебуває за межами держави. За таких умов питання взаємного визнання рішень про захист осіб, обміну інформацією про ризики та координації заходів безпеки між компетентними органами різних держав поступово стає одним із ключових напрямів розвитку міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції.

Підбиваючи підсумки цього блоку виокремлених міжнародних стандартів захисту свідків, які містяться у нормативно-правових документах загального характеру у сфері прав людини, зазначимо, що вони загалом якісно вплинули на розвиток національного законодавства, що захищає право на безпеку свідків та запроваджує механізми реалізації цього права насамперед для осіб, які активно сприяють розкриттю кримінальних правопорушень, співпрацюють зі слідством.

Аналіз досліджених нормативно-правових актів засвідчив, що вітчизняна правозастосовна практика боротьби зі злочинністю потребує розробки відповідних ефективних правових та інших інструментів захисту свідків, як то: створення спеціальної служби із захисту учасників кримінального провадження, відокремленої на відомчому рівні від органів розслідування з належним фінансовим та організаційним забезпеченням; належне єдине державне фінансування заходів державного захисту та забезпечення безпеки осіб, що захищаються, сприяють кримінальному правосуддю; розробка багаторівневого механізму реалізації окремих заходів безпеки, що дозволяє належним чином забезпечити посилення конфіденційності відомостей про осіб, взятих під захист, сприяють кримінальному правосуддю; забезпечення організаційних та правових заходів секретності кримінального діловодства, пов’язаного із збереженням відомостей про осіб, взятих під захист, та їх подальшим зберіганням після закінчення кримінальної процесуальної

діяльності.

Перейдемо до характеристики міжнародних стандартів забезпечення безпеки свідка, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ та відображених у положеннях чинного КПК України.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у ст. ст. 17 та 19 визначає, що, відповідно, суди й органи виконавчої влади застосовують (і керуються) у своїй діяльності ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ [214]. В результаті здійснення тлумачення норм ЄКПЛ самі норми набувають нового розуміння, що вказує на потребу застосування державами-учасницями ЄКПЛ її правових норм відповідно до змісту, що їм наданий ЄСПЛ як аутентичним інтерпретатором [130, с. 15].

ЄСПЛ напрацьовано низку рішень, які містять ефективні механізми співпраці громадян з правоохоронними та судовими органами, одночасно враховуючи й право свідків на безпеку, і право обвинуваченого на справедливий суд. Важливою частиною законодавства, що регулює питання забезпечення безпеки учасника кримінального провадження, безумовно, є норми КПК. Стандарти забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі, хоча й згадуються у главі 2 КПК України «Засади кримінального провадження», лише двічі – у ч. 4 ст. 15 та у п. 5 ч. 2 ст. 27, перебувають у тісному зв’язку з основними загальновизнаними засадами кримінального провадження, як то: верховенство права; законність; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; забезпечення права на захист; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; розумність строків тощо [147].

Стандарт «невтручання у приватне життя» (ст. 8 ЄКПЛ) напряму пов’язаний з можливістю застосування заходів безпеки до свідків та інших учасників кримінального судочинства у разі наявності підстав для цього (ч. 1 ст. 20) профільного Закону) [221]. У вітчизняному законодавстві у ст. 15 КПК

України зазначається, що під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК, а отримана інформація не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження [147].

Право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора чи слідчого, закріплене у ст. 24 КПК України, п. 4 ст. 5 та ст. 13 ЄКПЛ, є однією з ключових процесуальних гарантій охорони прав і свобод особи. Його реалізація створює можливість належного реагування як на можливі порушення з боку органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, так і на неправомірні дії інших його учасників [147]. У практиці ЄСПЛ також наголошується, що кримінальне процесуальне законодавство України безпосередньо передбачає для сторін та інших учасників провадження можливість користуватися встановленими законом засобами юридичного захисту для перевірки та оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності компетентних суб'єктів [59]. Використання зазначеного права учасниками кримінального провадження у випадках, коли до свідків застосовуються заходи безпеки – досить буденне явище. Приміром до Херсонського міського суду Херсонської області звернувся захисник щодо порушення слідчим вимог КПК при відмові у задоволенні клопотання про застосування заходів безпеки стосовно його клієнта. У даному конкретному випадку слідчий суддя у задоволенні скарги відмовив [209].

Однією з істотних умов дотримання гарантій ст. 6 ЄКПЛ у випадках використання показань відсутніх або анонімних свідків є наявність переконливого обґрунтування необхідності приховування їх особи. Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що анонімність не може застосовуватися автоматично та повинна бути виправдана конкретними й достатньо вагомими обставинами. Так, у справі «Люді проти Швейцарії» Суд встановив порушення ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку із приховуванням особи поліцейського, який діяв під

прикриттям і неодноразово особисто зустрічався з обвинуваченим під час контрольованого придбання наркотичних засобів, а тому був йому візуально відомий [7]. У справі «Васильєв та інші проти Росії» порушення було пов'язане з тим, що національний суд не навів достатнього обґрунтування необхідності маскування голосів свідків, показання яких використовувалися для підтвердження причетності п'ятьох обвинувачених до діяльності «Хізб ут-Тахрір» та поширення ідеології забороненої організації [9]. Аналогічний підхід простежується у справі «Корнєв і Карпенко проти України», де ЄСПЛ врахував, що обвинувачений знав свідка-покупця ще зі школи, а національні органи не продемонстрували існування достатніх підстав для такого обмеження та не забезпечили належного співвідношення між інтересами захисту і потребою у збереженні конфіденційності особи свідка [279].

Зміст права на справедливий судовий розгляд найбільш ґрунтовно розкривається у ст. 6 ЄКПЛ та сформованій на її основі практиці ЄСПЛ. Дотримання цих стандартів слідчим, прокурором, судом та іншими професійними учасниками кримінального провадження під час застосування заходів безпеки є необхідною передумовою забезпечення належного балансу між потребою у захисті свідка та процесуальними гарантіями інших учасників [124]. Зокрема, на стадії підготовчого судового провадження адвокат вправі ініціювати питання про застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України, брати участь у розгляді такого клопотання, викладати узгоджену з клієнтом позицію та наводити аргументи на її підтримку.

Частина 1 ст. 6 ЄКПЛ закріплює право кожної особи на справедливий і публічний розгляд справи незалежним та безстороннім судом, створеним відповідно до закону, протягом розумного строку. У кримінальному провадженні ця загальна гарантія доповнюється спеціальними правами обвинуваченого. Зокрема, п. «d» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ гарантує йому можливість допитувати свідків сторони обвинувачення або вимагати проведення їх допиту, а також домагатися виклику й допиту свідків захисту за рівнозначних

процесуальних умов [124].

У практиці ЄСПЛ послідовно проводиться підхід, відповідно до якого докази, як правило, мають досліджуватися безпосередньо у відкритому судовому засіданні за участю обвинуваченого та з наданням йому можливості реагувати на них. Відступи від цього правила допускаються, однак вони не повинні позбавляти сторону захисту сутнісного змісту її процесуальних прав. Саме тому п. 1 і п. «d» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ вимагають, щоб обвинувачений мав реальну й достатню можливість поставити під сумнів показання свідка обвинувачення та поставити йому запитання або безпосередньо під час надання показань, або на іншому етапі провадження. Такий підхід відображено, зокрема, у рішеннях ЄСПЛ у справах «Люді проти Швейцарії» [7], «Леас проти Естонії» [6], «Карпюк проти України» [278].

У справі «Костовськи проти Нідерландів» ЄСПЛ також наголосив на тому, що принцип змагальності передбачає дослідження доказового матеріалу, як правило, у присутності обвинуваченого під час відкритого судового розгляду. Водночас ця вимога не означає абсолютної необхідності особистого допиту кожного свідка безпосередньо у відкритому засіданні як обов'язкової умови використання його показань. Визначальним є інше: сторона захисту повинна мати ефективну та рівноцінну можливість оспорити достовірність показань свідка обвинувачення і поставити йому запитання на певному етапі кримінального провадження [5]. Зазначені положення, відображені в рішеннях ЄСПЛ, є важливим критерієм допустимості показань анонімних свідків.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Ваньян проти Росії» від 15.12.2005 р. наголошено, що положення ЄКПЛ самі по собі не виключають можливості використання на стадії досудового розслідування інформації, отриманої від анонімних джерел, особливо якщо специфіка кримінального правопорушення об'єктивно зумовлює необхідність застосування таких методів [8]. Водночас зовсім інші вимоги висуваються до випадків, коли відомості, одержані від конфіденційних інформаторів, надалі використовуються у судовому провадженні як доказова основа для визнання особи винуватою. Отже,

допустимість використання анонімних джерел на початкових етапах розслідування не означає автоматичної можливості покладення отриманої від них інформації в основу обвинувального вироку. Таке використання може визнаватися прийнятним лише за умови існування належних процесуальних гарантій, спроможних мінімізувати ризик зловживань, зокрема чітко визначеної та передбачуваної процедури санкціонування відповідних заходів, встановленого порядку їх проведення і дієвого контролю за законністю їх здійснення [287].

Варто підкреслити, що ЄСПЛ допускає відсутність свідка у судовому засіданні, у виключних випадках, надаючи оцінку таким критеріям: чи був свідок ключовим у справі; причини неможливості допиту; достовірність показань та узгодження з іншими доказами; наявність рівних процесуальних можливостей у дослідженні та оспорюванні показань [177, с. 70].

Вище ми підкреслювали, що вітчизняна правова система тлумачить прийняття судом показань свідка, які він не сприймав безпосередньо, як порушення ст. 23 (Безпосередність дослідження показань, речей і документів) КПК України. Водночас, законодавець визначає отримання показань в порядку ст. 225 КПК з метою убезпечення загрози життю та здоров'ю свідка. Таким чином, посилаючись на прецедентну практику ЄСПЛ, сторона обвинувачення може наполягати на дослідженні судом показань свідка, взятого під захист, отриманих під час досудового розслідування.

З викладеного вбачається, що законодавство багатьох країн допускає проведення розслідування за допомогою показань свідків, узятих під захист, агентів, тобто конфідентів у тлумаченні КПК України. Водночас практика прецедентних рішень ЄСПЛ дозволяє констатувати наявність окремих «типових» порушень у частині застосування заходів безпеки свідків, зокрема до осіб, які здійснюють конфіденційне співробітництво у кримінальному процесі. Це, у свою чергу, спонукає до пошуку дієвих механізмів забезпечення безпеки свідків на національних рівнях, чітких і послідовних критеріїв допустимості показань осіб, які залучаються до кримінального провадження у статусі свідків,

створюють гарантії дотримання національними судами права на їх безпеку та на справедливий судовий розгляд.

Реалізація зазначених вище міжнародних стандартів, відображених у відповідних нормативно-правових документах, покладає на державу обов’язок щодо запровадження та реалізації відповідних заходів організаційного та законодавчого характеру (прийняття відповідних програм, внесення змін у законодавство тощо) з метою унеможливлення, попередження повторення будь-яких випадків впливу на свідків у кримінальному провадженні.

В даному аспекті вбачаємо певну активність законодавця, що обумовлюється недосконалістю базового закону, який містить лише 28 статей, у положення якого, за майже тридцятирічне його існування не було внесено жодної «революційної» зміни або доповнення [67, с. 67]. Останнім часом на розгляді Верховної Ради України знаходилось чимало законопроектів, які з тих чи інших причин були відхилені.

Важливим етапом розвитку законодавства у сфері захисту свідків став законопроєкт № 5751. Водночас станом на 2026 рік відповідний законопроєкт не набув статусу закону та потребує подальшого доопрацювання з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із воєнним станом, документуванням міжнародних злочинів та необхідністю впровадження сучасних механізмів захисту свідків [222].

У попередні роки одним із напрямів реформування інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства був законопроєкт № 8457, яким пропонувалося створення спеціалізованої служби захисту свідків і потерпілих. Незважаючи на те, що відповідні законодавчі зміни не були реалізовані, окремі положення законопроєкту й надалі зберігають наукову цінність для вдосконалення національної системи захисту свідків. [236]. Зазначений законопроект було відкликано з розгляду Верховної Ради.

Проведений аналіз міжнародно-правових стандартів, закріплених у відповідних нормативних актах та сформованих у практиці ЄСПЛ, дає підстави вважати, що їх послідовне впровадження у національне кримінальне

процесуальне законодавство може істотно підвищити ефективність механізму захисту свідків і посилити гарантії їх убезпечення від незаконного впливу. Водночас саме по собі нормативне закріплення відповідних положень не забезпечує належного результату. Для повноцінної реалізації міжнародних стандартів необхідне функціонування дієвого внутрішньодержавного механізму їх імплементації, який охоплював би не лише законодавче врегулювання, а й належну організацію правозастосування, координацію діяльності компетентних органів та своєчасне виконання міжнародних зобов'язань України у сфері захисту осіб, залучених до кримінального провадження.

На наше переконання, ефективне забезпечення безпеки свідків потребує: 1) розробки спеціального закону у сфері захисту, що відповідатиме вимогам сучасної кримінальної процесуальної діяльності, міжнародним договорам та європейській практиці; 2) запровадження та удосконалення конкретних програм захисту свідків з метою врахування умов та особливостей національного законодавства; 3) створення спеціальної, відокремленої на відомчому рівні від органів розслідування служби із захисту учасників кримінального провадження; 4) унормування положень КПК України в частині визначення процесуального порядку забезпечення безпеки окремих категорій осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (конфідентів, викривачів, неповнолітніх та ін.).

При цьому, необхідною умовою розробки і вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування інституту забезпечення безпеки свідків є врахування вітчизняних традицій, менталітету, етичних засад, економічної ситуації в країні.

Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України суттєво трансформувалися механізми міжнародного співробітництва у сфері захисту свідків. Особливу роль відіграють спільні слідчі групи (Joint Investigation Teams), створені за участю України, держав-членів Європейського Союзу та Євроюсту. Такі механізми дозволяють не лише здійснювати обмін доказовою інформацією, а й координувати заходи безпеки

щодо свідків, які перебувають на території різних держав. У сучасних умовах захист свідків дедалі частіше реалізується шляхом міжнародної релокації, використання захищених каналів електронної комунікації та проведення процесуальних дій у дистанційному форматі.

3.2. Зарубіжний досвід застосування заходів безпеки до свідків у кримінальному провадженні

Належне залучення свідків та інших учасників до кримінального провадження становить одну з важливих передумов ефективної діяльності органів досудового розслідування і суду. Водночас практика іноземних держав свідчить, що проблеми забезпечення такої участі мають універсальний характер. Непоодинокими є ситуації, коли особи відмовляються від надання показань, уникають участі у процесуальних діях, змінюють раніше повідомлені відомості або надають їх фрагментарно й недостатньо конкретно. Причиною такої поведінки нерідко виступає існуючий або очікуваний ризик неправомірного впливу на самого свідка, його близьких родичів чи членів сім'ї, зокрема у формі фізичного насильства, погроз, психологічного тиску, залякування або інших протиправних дій.

Насамперед зазначимо, що безвідносно до країни вчинення посткримінального впливу на особу: 1) насильство та погрози щодо свідків, котрі сприяють органам розслідування та суду належать до найпоширеніших способів підриву системи кримінального правосуддя; 2) покладення державою на свідка обов'язку належно виконувати процесуальні приписи без одночасного забезпечення достатнього рівня захисту, а також застосування до нього санкцій за їх невиконання у випадках, коли така поведінка зумовлена обґрунтованим побоюванням помсти чи іншого протиправного впливу, суперечить конституційному принципу взаємної відповідальності держави та особи; 3) незахищеність свідків від подальшого протиправного впливу після вчинення кримінального правопорушення істотно ускладнює досягнення завдань

правосуддя та негативно позначається на результативності кримінального провадження в багатьох державах, у тому числі в Україні.

Удосконалення будь-якого правового інституту зазвичай супроводжується зверненням законодавця до зарубіжного досвіду, оскільки порівняння різних моделей правового регулювання дає змогу виявити найбільш дієві підходи та оцінити можливість їх адаптації до конкретних суспільних умов. Цінність такого досвіду полягає насамперед у його безпосередньому зв'язку з практикою, на основі якої він формується та перевіряється [74, с. 22].

У загальномовному значенні досвід розуміється як накопичена в процесі практичної діяльності сукупність знань, навичок і вмінь, набутих людиною протягом життя [50, с. 242]. В умовах європейської інтеграції Україна продовжує імплементувати кращі норми західних систем гарантування прав та свобод учасників кримінального провадження, а збільшення правозастосовного досвіду в цей час дозволяє використовувати найефективніші зарубіжні алгоритми застосування окремих процедур вже з урахуванням вітчизняних особливостей кримінального процесу [286, с. 62].

Інститут забезпечення безпеки учасників кримінального провадження відомий багатьом країнам. У багатьох зарубіжних державах особам, які володіють відомостями, що мають значення для кримінального провадження, надається широкий комплекс передбачених і гарантованих державою засобів захисту. Такі заходи спрямовані не лише на забезпечення можливості належного виконання свідком своїх процесуальних функцій, а й на збереження його безпеки після завершення участі у провадженні. Потреба у формуванні ефективного механізму такого захисту є актуальною і для України. Тому всебічне дослідження цієї проблематики передбачає звернення до найбільш результативних зарубіжних моделей нормативного регулювання та практики застосування заходів безпеки щодо свідків з метою визначення можливостей їх адаптації до національної системи кримінальної юстиції.

Станом на 2026 рік розвиток інституту захисту свідків у світі характеризується переходом від традиційних моделей фізичної охорони до

комплексних систем безпеки, які поєднують організаційні, правові, психологічні та цифрові механізми захисту. Особливої актуальності такі підходи набули після початку повномасштабної агресії рф проти України, коли значна кількість свідків міжнародних злочинів, злочинів проти людяності та злочинів проти основ національної безпеки була вимушена залишити територію держави або брати участь у кримінальному провадженні дистанційно. За цих умов особливого значення набувають механізми міжнародної релокації, захисту цифрових даних, використання захищених каналів комунікації та проведення процесуальних дій у дистанційному форматі.

У низці зарубіжних держав механізми захисту свідків не обмежуються лише заходами фізичної безпеки. Їх зміст охоплює також психологічну підтримку, матеріальне забезпечення та інші форми допомоги потерпілим, свідкам і особам, залученим до кримінального провадження. Подібні комплексні моделі функціонують, зокрема, у Сполучених Штатах Америки (далі – США), Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН), Австрії, Франції та інших державах.

В Україні правові засади застосування заходів безпеки визначаються Законом України від 23.12.1993 р. № 3782-XII «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Водночас окремої комплексної програми захисту учасників кримінального провадження, побудованої за зразком відповідних зарубіжних систем, тривалий час сформовано не було. Необхідність удосконалення цієї сфери була відображена, зокрема, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р «Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року», де передбачалося спільно з іншими державними органами виробити та запровадити оптимальну модель захисту свідків в Україні [233]. Саме недостатня комплексність національного правового й організаційного механізму у цій сфері зумовлює необхідність окремого дослідження зарубіжного досвіду та можливостей його використання для посилення гарантій безпеки свідків. Водночас після 2022 року питання

реформування системи захисту свідків набуло нового змісту. Зростання кількості кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, колабораційної діяльності, державної зради та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією проти України, актуалізувало потребу створення сучасної державної системи захисту свідків, здатної забезпечити не лише фізичну охорону особи, а й комплексний захист її персональних даних, цифрової ідентичності, місця перебування та членів сім'ї.

Порівняльно-правовий аналіз питання забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі зарубіжних країн та України дозволить вивчити та використати напрацьовану практику країн, які займаються цією проблемою протягом тривалого часу, підвищити ефективність вжитих заходів у рамках національного законодавства через дослідження проблем забезпечення безпеки суб’єктів кримінального процесу, з якими стикалися окремі країни на етапі формування законодавства про охорону прав людини та громадянина у кримінальному судочинстві.

Найбільш успішний досвід у реалізації принципу охорони права і свободи учасників кримінального судочинства на сьогоднішній день склався в тих країнах, які мають давні правові традиції та великий позитивний досвід у цій справі. Насамперед, до таких країн можна віднести країни англо-американської системи права, які визнають джерелом права судовий прецедент, – США, Канаду, Великобританію, Австралію та Нову Зеландію та ін.

У Сполучених Штатах Америки з 1971 р. функціонує спеціалізована Програма захисту свідків, яка стала складовою ширшої системи державної підтримки потерпілих від кримінальних правопорушень та осіб, що добровільно співпрацюють із правоохоронними органами і внаслідок цього можуть зазнавати протиправного впливу чи помсти з боку злочинців [72, с. 89-92]. Запровадження такого механізму було безпосередньо пов’язане з активізацією боротьби федеральної влади США проти американсько-італійських мафіозних угруповань у 1960-х роках. На сучасному етапі американська програма WITSEC вважається однією з найбільш ефективних

систем захисту свідків у світі. Її функціонування вже давно вийшло за межі протидії організованій злочинності та активно використовується у провадженнях щодо терористичних злочинів, міжнародної злочинності, кіберзлочинності та інших суспільно небезпечних діянь. Важливою особливістю сучасної моделі є застосування заходів цифрової безпеки, спрямованих на запобігання встановленню місця перебування осіб через електронні ресурси, соціальні мережі та відкриті бази даних.

Основні положення здійснюваної фінансованої державою спеціальної федеральної програми захисту свідків, які свідчать у судах проти небезпечних злочинців (WITSEK), пов'язані із Законом про контроль за організованою злочинністю року, і надають правоохоронним органам досить широкі повноваження щодо запровадження для свідка спеціального режиму захисту та належних умов його безпечної участі у кримінальному провадженні та встановлює строки виконання цих умов [156]. Участь у відповідній програмі захисту допускається не щодо будь-якого свідка, а лише у випадках, коли надані ним відомості мають істотне значення для результативності розслідування та подальшого судового розгляду, а сама співпраця з правоохоронними органами породжує реальну небезпеку для нього чи членів його сім'ї. Окремо оцінюється готовність особи послідовно співпрацювати з органами правосуддя. До включення у програму свідок має підтвердити намір брати участь у відповідних процесуальних діях і надавати показання протягом усього необхідного періоду, що покликано мінімізувати ризик подальшої відмови від співпраці [103, с. 58].

Більшість теоретиків та практиків сходяться на думці, що зазначена програма є досить вдалим дієвим засобом запобігання різних видів протиправного тиску на свідка у зв'язку з наданням ним показань у кримінальному провадженні, а також визначає порядок компенсації завданої особам шкоди, які її зазнали в результаті дачі показань, які викривають злочинця. Водночас, окремі науковці небезпідставно зазначають, що попри тривалий період функціонування та підтверджену практикою результативність,

механізм реалізації програми захисту свідків та інших учасників кримінального провадження й надалі містить окремі спірні та проблемні аспекти – це коштовність; переховування свідків від боргів, органів опіки й соціальних служб та ін. [204, с. 243]. Разом із тим сучасна міжнародна практика свідчить, що головним викликом для програм захисту свідків стає не лише фізичне забезпечення безпеки особи, а й захист її цифрової присутності. Використання відкритих електронних реєстрів, соціальних мереж, сервісів геолокації та систем розпізнавання облич значно ускладнює реалізацію заходів зміни особистості та релокації свідків, що зумовлює необхідність постійного вдосконалення механізмів захисту.

Крім того, в США діє так званий імунітет «використання» та імунітет «угоди». Показання, дані свідком, не можуть бути надалі використані проти нього у будь-яких процесуальних діях, вони також не можуть бути використані для початку кримінального провадження. Імунітет правочину надає такій особі повне звільнення від судового переслідування у зв’язку з конкретним злочином.

В цілому законодавство США забезпечує реальний правовий та соціальний захист не лише «звичайних» свідків, але й «конфідентів» – свідків та потерпілих, які готові співпрацювати із владою. Тут однак слід відмітити, що аналогічні гарантії для негласних співробітників в Україні наразі забезпечити неможливо насамперед через їх коштовність. Поділяємо точку зору Я.О. Тализіної, що створення та належне фінансування програм захисту конфідентів в Україні – важлива передумова розвитку інституту конфіденційного співробітництва у кримінальному процесі, яка реально може підвищити ефективність боротьби зі злочинністю та покращити рівень розкриття злочинів [286, с. 67].

Одним із способів використання показань осіб, які є очевидцями злочинів та мають статус свідка у кримінальному процесі США – відеозапис їх показань. Наявність такої процедури позбавляє практичного сенсу усунення свідка, оскільки навіть після смерті свідка надані ним відомості можуть зберігати доказове значення у кримінальному провадженні [119, с. 52].

На сьогодні в Україні такий спосіб щодо показань свідка застосовувати неможливо, оскільки він суперечить визначеній у ст. 23 КПК України засаді безпосередності дослідження доказів судом [147]. У виняткових ситуаціях, коли виникає потреба у завчасному отриманні показань свідка ще на стадії досудового розслідування, зокрема через реальну загрозу його життю чи здоров'ю або інші обставини, що можуть унеможливити подальший допит, сторона кримінального провадження чи представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вправі ініціювати перед слідчим суддею проведення такого допиту. У такому разі показання свідка або потерпілого отримуються у судовому засіданні за участю сторін кримінального провадження із застосуванням правил, установлених для допиту під час судового розгляду (ст. 225 КПК) [147].

Проте, в сучасній українській правозастосовній діяльності така процедура не є розповсюдженою через обов'язкову присутність в судовому засіданні сторони захисту, що може загрожувати безпеці свідка, який свідчитиме в суді, а також через обмежену кількість слідчих суддів у штаті судів першої інстанції з допуском до державної таємниці, які б могли допитати свідка, щодо якого застосовано забезпечення конфіденційності даних про особу.

Поліцейські США можуть виступати свідками щодо відкритого або прихованого застосування засобів відеофіксації, фотографування та аудіозапису. Суди, в свою чергу, вважають їх показання «авторитетними доказами». Під час допиту поліцейських з проблем розшукової діяльності допускається «свідчення зі слів або на слух». Так, відповідно до законодавства США, у судовому засіданні допускається допит працівника поліції щодо інформації, одержаної ним від агента [199, с. 133].

Стаття 256 КПК України також допускає отримання показань у статусі свідків від осіб, які безпосередньо здійснювали НСРД або брали участь у їх проведенні (йдеться не лише про конфідентів, а й про спеціалістів, перекладачів та ін.) [147]. Проте на практиці показання співробітників поліції без показань незалежних свідків (конфідентів) не будуть сприйняті судом як беззаперечний

доказ. В Україні слідчий будь-якого органу досудового розслідування вважається особою, яка має інтерес у кримінальному провадженні і його показання не будуть прийняті як цілком правдиві та неупереджені. Відповідно до ч. 7 ст. 97 КПК України, відомості, передані з чужих слів, не набувають статусу допустимого доказу у випадку, коли слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу чи інша особа відтворюють у своїх показаннях зміст пояснень, які були повідомлені їм іншими особами під час здійснення кримінального провадження [147].

У Великій Британії підтримка потерпілих від кримінальних правопорушень і свідків розглядається як один із напрямів державної кримінальної політики, що знайшло відображення, зокрема, у прийнятті «Хартії прав жертв». Положення окремих нормативних актів цієї держави імплементують відповідні міжнародні підходи та передбачають для потерпілих і свідків можливість звертатися з клопотанням про збереження конфіденційності їхніх персональних даних під час судового розгляду [156, с. 177].

Сфера дії британських механізмів захисту охоплює також осіб, які конфіденційно співпрацюють із правоохоронними органами або залучаються до негласних оперативних заходів. За наявності ризику помсти чи іншого протиправного впливу такі особи також можуть потребувати застосування спеціальних засобів безпеки. Законодавство країни містить норми, що гарантують анонімність особи, яка повідомляє правоохоронним органам інформацію про злочин. Якщо інформація є корисною – передбачено виплату винагороди, як власне й в окремих штатах США.

Розглянувши законодавчі акти країн англо-американської правової системи (США, Австралія, Канада, Великобританія, Північна Ірландія) з питань захисту свідків, доцільно зазначити, що вони захищають й агентів, які дають показання у кримінальному провадженні у статусі свідка. Це суттєва можливість справедливого покарання осіб, які вчинили злочин у механізмі реалізації завдань кримінального судочинства.

Континентальна або романо-германська система права (до якої відноситься й Україна) характеризується нормативною упорядкованістю, структурованістю джерел, усталеними демократичними правовими принципами, наявністю чіткої юридичної техніки [75, с. 88]. У таких країнах романо-германської правової сім'ї, як ФРН, Франція, Австрія, Іспанія, Італія, Бельгія та ін., проблемам захисту прав свідків у кримінальному процесі також приділяється достатня увага.

Перелік кримінальних правопорушень, у зв'язку з розслідуванням яких застосовується захист свідків, у законодавствах відповідних держав різне [1]. Зокрема, законодавство Бельгії та Італії передбачає можливість застосування відповідних заходів захисту у разі вчинення конкретних злочинів (справи, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, діяльністю організованих злочинних груп, навмисних вбивств або інших злочинів, санкції яких передбачають позбавлення волі на строк від 5 до 20 років) [2; 20]; у законодавстві Румунії передбачено чітко визначений перелік таких злочинів [14]; у законодавстві Литва мова йде лише про «тяжкі» чи «серйозні» злочини [13]; в окремих національних правових системах, зокрема у вітчизняній, коло таких злочинів не визначається, що дає право участі у програмі свідкам будь-яких з них (Словакія та Словенія) [15; 11].

Залежно від особливостей національного законодавства та наявного фінансового забезпечення заходи безпеки можуть мати спрощений характер і полягати, зокрема, у наданні фізичної охорони, тимчасовому поміщенні особи під захист або її розміщенні у безпечному місці. Загалом кримінальне процесуальне законодавство більшості держав романо-германської правової системи передбачає збереження конфіденційності відомостей про особу та місце перебування свідка, а також запровадження процесуальних правил доказування, які надають можливість отримувати показання свідків із одночасним забезпеченням їх безпеки, зокрема за допомогою засобів відеоконференцзв'язку чи інших сучасних комунікаційних технологій.

Викладене свідчить про те, що для зазначених країн суттєвою гарантією

забезпечення участі у кримінальному провадженні одним із ключових гарантійних механізмів є покладення на суд або інший уповноважений державний орган обов'язку забезпечити викликаному свідкові та членам його сім'ї належний захист від переслідування, погроз, залякування, посягань на життя, здоров'я чи інші права, а також від будь-яких форм неправомірного обмеження свободи, а також створення умов для його публічного виступу. Проаналізуємо детальніше окремі зарубіжні практики застосування досліджуваного інституту.

Відповідно до законодавства ФРН, під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів (кримінальні правопорушення терористичного характеру, насильницькі посягання, а також діяння, учинені у складі організованої групи) застосування заходів захисту свідків є обов'язковим. Реалізація програм захисту свідків ґрунтується на дотриманні низки обов'язкових умов. Зокрема, залучення особи до відповідної програми має відбуватися виключно за її добровільною згодою; виконання взаємних зобов'язань сторін потребує систематичного контролю; водночас застосування заходів захисту не повинно створювати для захищеної особи необґрунтованих матеріальних переваг або призводити до поліпшення її майнового становища; забезпечення режиму повної конспірації щодо всіх здійснюваних заходів [12].

У Федеративній Республіці Німеччина функціонує федеральна система захисту свідків, яка доповнюється відповідними програмами на регіональному та місцевому рівнях. Практика забезпечення безпеки таких осіб передбачає застосування двох основних моделей. Перша орієнтована на тривалий захист свідка із використанням комплексу поліцейських заходів, зокрема охорони за місцем проживання чи роботи, під час перебування у громадських місцях, а також посилених заходів безпеки в період його участі у судовому провадженні. Друга модель застосовується у випадках підвищеного рівня небезпеки та передбачає істотне обмеження зв'язків захищеної особи з попереднім соціальним середовищем. У межах такого захисту свідкові може надаватися допомога у зміні місця проживання та працевлаштування, започаткуванні

власної підприємницької діяльності, а також необхідна матеріальна підтримка для адаптації до нових умов життя [141, с. 195].

У 1989 році для вирішення проблеми боротьби з організованою злочинністю було підготовлено Концепцію охорони свідків, на підставі якої в 1990 р. прийняті Загальні вказівки федеральних і земельних міністрів юстиції та внутрішніх справ з охорони свідків, що перебувають під загрозою. Відповідно до зазначених вказівок у ряді земель були створені спеціальні підрозділи кримінальної поліції, наділені функціями охорони свідків, які сприяють кримінальному судочинству. Пізніше, на підставі Концепції охорони свідків було прийнято спеціальний нормативний акт – Закон «Про головного свідка», відповідно до якого всі заходи щодо захисту свідка, що володіє інформацією про вчинення тяжкого злочину можуть проводитися тільки за його згодою [232].

З урахуванням прийняття цього законодавчого акта у ФРН почали застосовувати дві системи забезпечення безпеки свідка. 1998 року було прийнято Закон «Про регулювання питань забезпечення захисту свідків, яким загрожує небезпека». У ньому було визначено коло осіб, які підлягають захисту. Також Закон зобов’язує державні та недержавні установи дотримуватися режиму таємності щодо даних про осіб, що захищаються, та заходів, що вживаються з метою забезпечення їх безпеки [232]. Зазначений закон також містить низку положень, спрямованих на забезпечення безпеки свідків та потерпілих, як то: приховування даних про особу, дача показань у масці або без публічної появи через мікрофон з іншого приміщення та зі спотворенням голосу, спрощення порядку отримання компенсації за заподіяну шкоду, проведення закритого судового засідання.

Варто зазначити, що за законодавством ФРН допит секретних інформаторів як свідків у кримінальному провадженні є неприпустимим. Замість таких осіб як свідки під час судового розгляду допитуються офіцери поліції, які й повідомляють суд відомості, що надійшли від агентури. Такі поліцейські, які допитуються в суді як свідки, не мають права називати джерело

інформації та «розшифровувати інформаторів» [232]. Викладене свідчить про високий авторитет співробітників поліції у процедурі отримання показань свідків, взятих під захист, та довіру суду до свідчень поліцейських.

З огляду на це, вважаємо доцільним з'ясувати як урегульоване дане питання в Україні. Адже типовими є ситуації, коли необхідність допиту як свідка під час судового розгляду виникає не тільки щодо офіційних співробітників оперативних підрозділів, а й осіб, які сприяють їм на конфіденційній основі. Аналіз чинного законодавства, зокрема ст. 256 КПК України, яка передбачає можливість допиту як свідків осіб, які були залучені до проведення НСРД, свідчить по те, що жодне його положення таких заборон не містить. Водночас, слід пам'ятати, що наявності показань оперативних співробітників, які проводили відповідну НСРД, для суду часто недостатньо щоб переконати його у беззаперечності доводів сторони обвинувачення щодо причетності особи у вчиненні кримінального правопорушення. У таких випадках національні суди, оцінюючи такі показання з чужих слів (ч. 7 ст. 97 КПК), цілком виправдано керуються підходом щодо допущення ймовірної упередженості сторони обвинувачення, осіб, які залучались до проведення НСРД. Натомість, для конфідента, залученого до проведення НСРД, допит у суді за результатами їх проведення – право, а не обов'язок.

На нашу думку, наявність такого підходу законодавця до оцінки доказів має спонукати сторону обвинувачення, насамперед слідчого, вживати активних дій щодо збирання доказів винуватості особи на додачу до тих, які вже отримані при проведенні НСРД за участю конфідента. У разі, коли відповідні докази відсутні, мають бути застосовані не лише методи переконання у доцільності таких свідків давати показання в суді, а й забезпечені відповідні умови для того, щоб унеможливити розсекречення даних про них та забезпечення безпеки.

З метою реалізації можливості здійснення ефективного правосуддя, дачі показань, без ризику зазнати погроз, тиску чи інших форм залякування, підтримки належного психоемоційного стану свідка, захищеність життя та

фізичну недоторканність особи у ФРН забезпечують спеціальні служби. Принципово важливо, що підрозділ із захисту свідків, який володіє анкетними даними і місцем знаходження особи, функціонує організаційно відокремлено від підрозділу, на який покладено здійснення розслідування. На наше переконання, таку практику в організаційно-технічній побудові забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства варто взяти за основу й в Україні. В умовах європейської інтеграції України особливий інтерес становить саме німецька модель організаційного відокремлення підрозділів захисту свідків від органів розслідування. Такий підхід відповідає сучасним рекомендаціям Ради Європи та сприяє підвищенню рівня довіри осіб, які співпрацюють із правосуддям, до державних механізмів безпеки.

Також для забезпечення безпеки зазначених учасників кримінального провадження в правозастосовній практиці німецьких судів іноді свідків допитують не в залі судового засідання, а у спеціально відведеному для цього приміщенні (свідоцькій шафі) за допомогою відеокамери та мікрофона [116, с. 170].

На окрему увагу заслуговує також практика, сформована в Італії, де відповідна програма щодо захисту свідків була прийнята у 1984 році. Італійське законодавство надає різноманітні види захисту та допомоги з урахуванням характеру та ступеня загрози, що виникла для конкретної особи. Центральна національна комісія, спираючись на матеріали поліції та прокуратури, оцінює рівень небезпеки для осіб, які співпрацюють із правосуддям, встановлює наявність підстав для включення їх до спеціальної програми захисту та визначає доказову цінність і значущість наданих ними показань [182, с. 26].

КПК Італії також містить положення, що регламентують безпеку учасників кримінального судочинства, які дозволяють здійснити переїзд на інше місце проживання, замінити документи, зовнішність, забезпечити особисту охорону, вжити інших заходів безпеки [20]. Основна проблема, що ускладнює процес успішної реалізації захисту учасників кримінального провадження аналогічна до української – недостатнє фінансування вказаного

інституту. Разом із тим італійська практика демонструє важливість застосування ризик-орієнтованого підходу до визначення обсягу заходів безпеки. При ухваленні рішення враховуються не лише характер загрози, а й цінність інформації, яку може надати свідок для досягнення цілей кримінального провадження. Подібний підхід міг би бути використаний і в Україні при визначенні індивідуального рівня захисту особи.

Щодо законодавства Австрії, то воно чітко визначає перелік категорій свідків, щодо яких допускається застосування програми захисту. До цієї категорії належать особи, щодо яких виникла загроза внаслідок того, що вони володіють важливою інформацією про злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями, спрямованих проти основ державного ладу, злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, а також окремих інших тяжких посягань. Система захисту, що застосовується у цій державі, загалом відповідає підходам, поширеним у європейських країнах. Вона може передбачати тимчасове переміщення особи до безпечного місця, зміну місця проживання в межах іншого населеного пункту або держави, формування нової біографічної легенди та оформлення документів із новими персональними даними. До комплексу заходів також належать персональна охорона, приведення нових документів у відповідність із державними інформаційними системами, контроль окремих каналів поштової та електронної комунікації за наданими захищеною особою ідентифікаційними даними, сприяння її адаптації в новому соціальному середовищі, а також надання необхідної психологічної підтримки потерпілому чи свідку [140, с. 75].

Наступною державою, кримінальне процесуальне законодавство якої необхідно дослідити в контексті існування засобів захисту життєвих благ свідка, які мають дотичне відношення до вітчизняного інституту забезпечення безпеки, є Франція. У практиці кримінального судочинства цієї країни всі питання щодо прийому, реєстрації заяв та повідомлень про вчинення злочину, складання та відправлення відповідей на них поставлені під суворий контроль поліції та прокуратури. Правоохоронні органи вживають усіх заходів щодо

збереження конфіденційності таких повідомлень і на якийсь час огороджують свідків злочину від будь-яких недоцільних контактів, які б дозволили встановити їх персональні дані. Внаслідок цих заходів зазначені особи повністю ізолюються від зовнішнього світу, отримують можливість вибору нового місця проживання, роботи, навчання, проведення дозвілля, отримання психологічної, юридичної, матеріальної та іншої організаційної допомоги [181, с. 91].

Крім цього, спеціально уповноважені співробітники поліції обов'язково дають необхідну інформацію та консультують свідків злочину щодо їх процесуального статусу, ролі, прав та обов'язків для виконання їх цивільного обов'язку у належному здійсненні кримінального судочинства. Співпраця здійснюється на основі особистої довіри та постійного правоохоронного контролю. Французька поліція включає такого свідка до списку осіб, які в рамках програми охорони та безпеки передаються під відповідальне піклування відповідного пункту охорони, який контролює всі контакти особи, що захищається.

Французьке кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість обмеження доступу до відомостей, які дають змогу встановити місце проживання свідка. Так, відповідно до ст. 62-1 КПК Франції, за заявою особи її фактична адреса може не зазначатися у матеріалах допиту. Перед проведенням процесуальної дії особу свідка належним чином ідентифікують, однак у протоколі замість місця його проживання фіксується адреса поліцейського підрозділу, в якому проводився допит. Справжні відомості про місце перебування такого свідка зберігаються окремо у спеціалізованій інформаційній системі відповідного органу поліції. Такий порядок дозволяє одночасно зафіксувати доказово значущі відомості та мінімізувати ризик розкриття інформації, здатної поставити під загрозу безпеку особи.

Отже, французька модель захисту свідків ґрунтується, серед іншого, на широкому використанні механізмів конфіденційності та анонімізації відомостей про особу. Обмеження доступу до ідентифікаційної інформації

зменшує ризик протиправного впливу на свідка, може підвищувати його готовність до співпраці з органами кримінальної юстиції та водночас дає змогу організувати захист без необхідності у кожному випадку застосовувати більш складні й ресурсомісткі заходи безпеки [56, с. 327]. Принагідно зазначимо, що окремі країни пішли ще далі у вирішенні цього питання. Так, у деяких країнах (до прикладу, в Данії, Норвегії, Швеції, Швейцарії), закон надає можливість свідкам, яким загрожує небезпека, право відмовитися давати показання [178, с. 159].

Окремої уваги заслуговує досвід держав-членів Європейського Союзу щодо забезпечення захисту свідків міжнародних злочинів. Після 2022 року країни ЄС активно залучені до документування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України, у тому числі в межах діяльності спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams). Це сприяло розвитку механізмів транскордонного захисту свідків, обміну інформацією про ризики безпеки, застосуванню програм міжнародної релокації та використанню сучасних цифрових засобів забезпечення конфіденційності учасників кримінального провадження. У межах континентальної правової сім'ї країною, інститут забезпечення безпеки якої варто розглянути є Польща. У ст. 245 КК Польщі встановлено кримінальну відповідальність за насильство до учасників кримінального процесу, а ст. 241 визначає відповідальність для учасника кримінального провадження, який до початку судового розгляду без належного дозволу оприлюднює відомості, отримані під час досудового розслідування. Аналогічному покаранню піддається особа, яка без належних підстав оприлюднює відомості, отримані під час закритого судового розгляду [300]. Проте неврегульованим залишається питання щодо притягнення до відповідальності за неправомірне розкриття інформації щодо застосованих заходів захисту, застосовані до учасника кримінального провадження.

Дослідники зарубіжного досвіду звертають увагу, що кримінальне процесуальне законодавство Польщі передбачає додаткові гарантії захисту свідка у випадках виникнення загрози його безпеці після проведення

первинного допиту. За таких обставин допускається проведення повторного допиту із забезпеченням анонімності особи та використанням псевдоніма, а до матеріалів провадження долучаються документи, що унеможливлюють розкриття справжніх анкетних даних свідка [56, с. 327-328]. Водночас законодавчо не визначено порядок забезпечення безпеки осіб, які здійснюють провадження та правосуддя у справі.

Незважаючи на достатньо розвинене Польське законодавство про захист анонімного свідка, окремі його положення відрізняються консервативним підходом до здійснення окремих процедур. Зокрема, до питання щодо участі анонімного свідка в очній ставці (аналога передбаченого КПК України одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб) тут уже сформовано однозначний підхід – КПК Польщі допит у такому форматі не регламентує [300]. Водночас, вітчизняний законодавець таку процедуру закріплює у ч. 10 ст. 232 КПК України можливість проведення дистанційного допиту особи, щодо якої застосовуються заходи захисту, із технічним маскуванням її зовнішності та голосу таким чином, щоб виключити можливість ідентифікації. Відповідні процедури передбачені, наприклад, у законодавстві Молдови [299] та Латвії [10].

На наше переконання, в умовах сучасного розвитку технологій проблема приховування зовнішності людини та зміни її голосових характеристик, що виключають подальшу ідентифікацію її особи, не є нерозв'язною. Тобто в разі необхідності на практиці можна забезпечити конфіденційність відомостей про особу свідка, зберігаючи при цьому перспективу процесу діалогу між особами, залученими до одночасного допиту двох або більше учасників, які раніше вже надавали показання. Оптимальним варіантом даної слідчої (розшукової) дії вважаємо здійснення одночасного допиту із застосуванням засобів відеоконференцзв'язку в порядку ч. 10 ст. 232 КПК України з відповідними змінами зовнішності і голосу особи, що унеможливило б її впізнання. Застосування відео та аудіотехнологій під час допиту в такому форматі може бути компромісним рішенням балансу сторін обвинувачення та захисту, тобто

реалізації засади змагальності.

Аналіз та зіставлення правових засобів та методів забезпечення безпеки свідка у різних країнах романо-германська правової системи дозволяє зробити висновок про їх певні відмінності, які полягають у: градації анонімних свідків; процедурі встановлення належних гарантій у досудових та судових стадіях; докладній регламентації їх процесуального статусу на основі кодифікованих законів. Зокрема, слід звернути увагу на сприяння на державному рівні (Австрія, Латвія, Нідерланди, Норвегія та ін.) агентам та інформаторам, які в подальшому можуть давати показання у кримінальному провадженні у статусі свідка. Надання відповідних гарантій такій особливій категорії суб'єктів, які сприяють органам досудового розслідування та суду у викритті осіб, що вчинили злочини, безперечно сприяє реалізації завдань кримінального судочинства вказаних країн.

Відтак, навіть за умов певних відмінностей в окремих заходах забезпечення безпеки свідків, підставах та процедурних питаннях їх застосування, можна констатувати, що в країнах романо-германського типу правової системи інститут захисту свідків є багато в чому близьким та змістовно схожими зі сферою однорідних відносин, які регламентуються вітчизняним законодавством.

Повертаючись до програми захисту свідків зауважимо, що в таких країнах, як США, ФРН, Нідерланди, Болгарія, Колумбія, Південна Африканська Республіка, вони організаційно відокремлені від поліції і підпорядковані міністерству внутрішніх справ, міністерству юстиції, органам прокуратури або аналогам цих відомств. В окремих країнах (Італія, Сербія), зазначені програми знаходяться у веденні міністерства юстиції та здійснюються міжвідомчим органом, до складу якого входять високопоставлені представники правоохоронних, прокурорських, судових і урядових структур, а іноді й громадянського суспільства. Такі органи наділені повноваженнями включення до програми або її припинення, нагляду за реалізацією програми, подання на затвердження уряду її бюджету тощо.

Варто звернути увагу на той факт, що в 2018 р. в Україні було представлено концептуальні засади майбутнього законодавчого акта у сфері захисту свідків в кримінальному судочинстві (т. зв. «Закон Аміни Окуєвої»), відповідно до якої функцією забезпечення безпеки свідків та потерпілих осіб, а також реалізацію комплексу організаційних, технічних та інших засобів, покликаних убезпечити життя, здоров'я, житло й майнові інтереси таких осіб від незаконних посягань, мала бути наділена спеціально створена Національна служба державного забезпечення безпеки учасників кримінального провадження відповідно до профільного Закону [235]. Схожі за своєю суттю й положення поданого у 2021 р. до Верховної Ради України законопроекту № 5751, у якому наводились аргументи стосовно доцільності створення подібної за своїми функціональними обов'язками структури – Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [236].

Так чи інакше, поділяємо позицію науковців та практиків, що захистом учасників кримінального судочинства повинна займатися єдина структура, до компетенції якої відноситиметься зокрема, здійснення переселення, заміна документів, як найефективніші засоби захисту, які давно апробовані за кордоном. Зазначена сфера правовідносин в Україні знаходиться у процесі реформування. Зважаючи на це, вивчення міжнародного досвіду та практики зарубіжних країн є нагально необхідними для успішнішого використання в умовах вітчизняного судочинства, і не лише кримінального.

Загалом питання відомчої приналежності програм захисту не настільки важливі, як необхідність забезпечення відповідності існуючим урядовим функціям і дотримання принципів відокремлення від слідчих органів, оперативної самостійності щодо поліції і конфіденційності операцій. Хоча керівними принципами програм захисту свідків є конфіденційність і оперативна самостійність, успіх таких програм залежить і від налагодження ними партнерської взаємодії з державними установами та приватним сектором, завдяки якому свідкам може надаватися широкий спектр необхідних послуг

(видача нових посвідчень особи, забезпечення житлом, фінансова підтримка, медичне обслуговування, освіта дітей та ін.).

Безперечно, що програми захисту свідків повинні діяти в тісному робочому контакті з установами, відповідальними за: видачу посвідчень особи (паспорти, водійські посвідчення тощо); надання житлової площі; соціальне страхування; освіту; медичну та психологічну допомогу; банківські та інші фінансові послуги. Для координації дій необхідні захищені канали зв'язку між підрозділом із захисту свідків та всіма зазначеними установами. Чіткому функціонуванню програми і підвищенню рівня безпеки суттєво сприяє призначення в кожному з цих органів і організацій ретельно перевірених контактних осіб для зв'язку з підрозділом, що здійснює захист.

Слід зазначити, що в КПК України законодавче регулювання суттєво конкретизувало та розширило коло осіб, які охоплюються поняттям «близькі родичі та члени сім'ї». Водночас невирішеним залишається питання щодо можливості поширення заходів безпеки на осіб, які формально не належать до цієї категорії у розумінні п. «є» ч. 1 ст. 2 профільного Закону та п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, однак перебувають з учасником кримінального провадження у тісних особистих або дружніх відносинах і фактично мають для нього значущість. У правових системах США, ФРН, Італії, Польщі та низки інших держав ця проблема вирішується ширше: право на застосування заходів захисту може поширюватися також на осіб, яких сам учасник, що сприяє кримінальному провадженню, сприймає як близьких.

. З цього приводу поділяємо точку зору Б.М. Качмар щодо запровадження в профільному законі відповідних новацій [110, с. 184].

Аксіоматичним вважаємо те, що інститут забезпечення безпеки свідків у всіх без винятку країнах потребує постійного вдосконалення, що пов'язано, насамперед, з розвитком злочинності, її професіоналізацією, зухвалістю та витонченістю, використанням новітніх технологій тощо. Завдяки сучасним технічним та фінансовим засобам, правильній організації роботи посадових осіб, правоохоронних органів, стає можливим успішно захищати учасників

кримінального судочинства, у тому числі свідків, та притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які порушили закон.

Узагальнюючи викладене, слід зауважити, що, попри тенденції до поступового зближення англо-американської та романо-германської правових систем, наявні численні та серйозні відмінності: якщо європейській континентальній правовій традиції властивий раціоналізм, то ставлення до унормування законодавства країн-носіїв загального права відрізняється прагматизмом, закон сприймається як інструмент. При цьому слід підкреслити, що у багатьох провідних демократіях світу законодавство регламентує зазначений інститут вже тривалий період часу, а механізм надання допомоги та захисту свідків є законодавчо розробленим, тому позитивний досвід його реалізації може бути корисним при розробці українського законодавства та практики його застосування з орієнтиром на традиції романо-германської правової системи. Зокрема: розроблення і впровадження на державному рівні Програми захисту свідків в Україні (за прикладом США, Великобританії, ФРН, Італії); створення спеціальної служби із захисту учасників кримінального провадження, відокремленої на відомчому рівні від органів розслідування (беручи за еталон досвід ФРН, Нідерландів, Болгарії); удосконалення механізму захисту агентів, конфідентів, які дають показання в суді у статусі свідка (США, Австралія, Канада); уніфікація положень, що детально на усіх рівнях регламентуватимуть процедурні питання інституту забезпечення безпеки свідків (на кшталт, Франції, Італії та Бельгії).

Оскільки, кожній окремій країні притаманна своя унікальна система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, яка сформувалась внаслідок еволюції нормативного регулювання та практичної реалізації відповідних положень у цій сфері, імплементація окремих положень законодавства зарубіжних держав у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство має здійснюватися поміркована з урахуванням національних традицій та досвіду правозастосування. Водночас сучасні виклики, пов'язані з розслідуванням міжнародних злочинів, цифровізацією кримінального

судочинства та розвитком транскордонного співробітництва, свідчать про необхідність формування в Україні нової моделі захисту свідків. Така модель повинна поєднувати позитивний досвід держав англо-американської та романо-германської правових систем, враховувати стандарти Міжнародного кримінального суду, рекомендації Ради Європи та практику Європейського Союзу у сфері захисту осіб, які співпрацюють із правосуддям.

Висновки до 3 розділу

Здійснено умовний поділ міжнародних стандартів забезпечення безпеки свідка в кримінальному судочинстві на: 1) стандарти, відображені у нормативно-правових документах загального характеру у сфері прав людини, які регламентують загальні підходи держав до реалізації програм захисту свідків; та 2) стандарти забезпечення безпеки свідка, вироблені прецедентною практикою ЄСПЛ та відображені у положеннях чинного КПК України. Виокремлені групи міжнародних стандартів не існують окремо одна від одної, а їх комплексне застосування здатне забезпечити ефективне функціонування досліджуваного міжгалузевого інституту.

Обґрунтовано необхідність розробки: програми захисту свідків, основною метою якої має бути охорона життя та особистої безпеки свідків / осіб, які співпрацюють з правосуддям, та їх близьких, особливо забезпечення фізичного, психологічного, соціального та фінансового захисту і підтримки; інструкції, яка визначатиме алгоритм дій суб'єктів, що здійснюють заходи безпеки.

Наголошено на перегляді законодавцем регламентації процедур забезпечення заходів безпеки залежно від їх тривалості, виду, характеру тощо, індивідуального підходу відповідно до міжнародних стандартів у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження, його важливості, особи підозрюваного, особи, особистим благам якої загрожує

небезпека тощо. Застосування конкретного заходу, або їх комплексу має ретельно плануватись уповноваженими суб'єктами, основна роль серед яких має належати прокурору.

Основними напрямками реформування інституту забезпечення безпеки свідків визначено: включення до профільного Закону вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення заходів безпеки за рахунок держави та особи, взятої під захист; налагодження координації між суб'єктами, уповноваженими ухвалювати рішення про застосування заходів захисту, та органами, що здійснюють заходи безпеки між собою та з іншими державними інституціями та органами місцевого самоврядування.

У сучасних умовах забезпечення безпеки свідків не може розглядатися виключно як внутрішньодержавний механізм. Ефективність захисту свідків дедалі більше залежить від рівня міжнародної взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом, правоохоронними органами держав-партнерів та міжнародними організаціями, що беруть участь у документуванні міжнародних злочинів. Це обумовлює необхідність подальшої гармонізації національного законодавства із сучасними міжнародними стандартами захисту свідків та впровадження механізмів міжнародної релокації і цифрової безпеки осіб, які співпрацюють із правосуддям.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження, спираючись на узагальнення наукових підходів українських і зарубіжних авторів, положень чинного законодавства, а також практики діяльності правоохоронних та судових органів України, сформульовано комплекс теоретичних і прикладних положень, які характеризують зміст, правову природу та особливості забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні. На цій основі запропоновано науково аргументовані напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його реалізації у межах предмета дослідження, що становлять елементи наукової новизни, зокрема:

1. Визначено основні історичні періоди становлення інституту забезпечення безпеки свідків у законодавстві та теорії кримінального процесуального права, відштовхуючись від законодавчих ініціатив регламентації означених правовідносин: 1) прийняття КПК 1961 р. – набрання чинності 1993 р. Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» – унормування положень про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та поява окремих поглядів на проблему; 2) 1993 р. – 2012 (набрання чинності КПК України) – еволюція законодавства про забезпечення безпеки та теорії подолання протидії у кримінальному процесі; 3) 2012 рік – теперішній час – сучасний період становлення інституту, який характеризується спробами модернізації процедур забезпечення безпеки свідків, численними змінами до кримінального процесуального законодавства та появою нових наукових розробок, пов’язаних із цим.

Дослідження еволюції законодавчої регламентації інституту забезпечення безпеки свідків в Україні та відповідної наукової думки дозволило визначити орієнтири подальших наукових розвідок з використанням інтегративного підходу щодо: вироблення та підвищення ефективності механізмів застосування заходів безпеки свідків у кримінальному судочинстві;

удосконалення процесуальних, організаційно-тактичних та технічних аспектів проведення допиту свідків, одночасного допиту двох чи більше осіб, слідчого експерименту та пред'явлення особи для впізнання із забезпеченням безпеки свідків; оптимізації процедури судового розгляду за участю свідків, до яких застосовано заходи безпеки, а також конфідентів, викривачів та інших учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі свідка.

2. Реалізація комплексу заходів, спрямованих на унеможливлення завдання шкоди життєвим благам свідка у зв'язку з участю в кримінальному провадженні потребує використання у нормотворчості та правозастосовній практиці єдиного терміну – «забезпечення безпеки», характерного для багатьох країн континентальної системи права, до якої відноситься й Україна. Складовими механізму забезпечення безпеки свідка у кримінальному судочинстві є: положення законодавства, а також практики ЄСПЛ; особи, які потребують забезпечення безпеки, уповноважені суб'єкти та органи, що забезпечують безпеку; процедура реалізації свідком права на забезпечення безпеки. Аргументовано доцільність внесення редакційних змін до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», в частині відображення у ній ознаки «достатності» даних що свідчать про наявність реальної загрози життєвим благам учасника кримінального судочинства. Виокремлено визначені в кримінальному процесуальному законі заходи процесуального характеру, які вживаються до свідків у кримінальному провадженні з метою забезпечення їх безпеки: допит свідка а також проведення в судовому засіданні одночасного допиту двох або більше осіб, які раніше вже надавали показання; допит / впізнання та здійснення інших процесуальних дій дистанційно із застосуванням систем відеоконференцзв'язку та відповідних технічних засобів, зі створенням акустичних і / або відеоперешкод; закритий судовий розгляд та ін.

З аналізу положень ст. 19 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» вбачається, що застосування спеціальних заходів безпеки щодо військовослужбовців а також осіб, які

утримуються в установах виконання покарань чи інших закладах зі спеціальним режимом утримання, викликане не лише характером і ступенем небезпеки для їх життя, здоров'я, житла та майна, а й специфічними умовами та режимом перебування зазначених осіб. Крім того, правовою підставою для застосування заходів захисту до свідка, слід вважати наявність реальної загрози розшифровки та розповсюдження дійсних відомостей про місце роботи, анкетні дані осіб, які безпосередньо брали участь у виявленні, запобіганні, припиненні чи розкритті кримінальних правопорушень або іншим чином сприяли цьому. З огляду на це, запропоновано внесення відповідних змін до диспозиції ч. 1 ст. 20 Закону, яка визначає підстави для застосування заходів безпеки. Після початку повномасштабної агресії та активного використання відкритих джерел інформації, соціальних мереж і цифрових технологій питання незаконного поширення персональних даних осіб, які співпрацюють із правосуддям, набуло самостійного значення як чинник загрози їхній безпеці.

3. Процесуальний статус свідка, до якого застосовано заходи забезпечення безпеки у кримінальному провадженні, є багатокомпонентною правовою категорією, яка містить такі складові елементи, як права, обов'язки та кримінальна процесуальна відповідальність. Наявність визначеного у законодавстві права-гарантії свідка на забезпечення безпеки створює відповідні умови, що забезпечують можливість свідка давати правдиві показання про обставини, які мають відношення до кримінального провадження, покладаючи на уповноважених осіб обов'язок з їх об'єктивної перевірки та оцінки. Уповноважені органи наділені комплексом повноважень, орієнтованих на убезпечення життя, здоров'я, житла й майнових інтересів таких осіб, а також їхніх родичів і близьких від незаконного впливу з метою забезпечення належних умов для ефективного здійснення правосуддя. Зазначене право передбачає такі складники: звертатись з клопотанням щодо застосування відповідних заходів захисту або припинення їх дії; бути повідомленою про застосування щодо нього конкретних заходів безпеки; вимагати застосування додаткових заходів безпеки або їх скасування; оскаржувати незаконні рішення

та дії органів, що забезпечують безпеку. Обґрунтовано пропозиції щодо усунення неточностей у тлумаченні в ч. 1 ст. 65 КПК України поняття свідка щодо: встановлення відомих йому не обставини, а відомостей про обставини що мають значення для кримінального провадження; уникнення вказівки у визначенні на обов'язковість виклику свідка для дачі показань.

4. Вид, формат і тактика допиту свідка формується залежно від типової програми допиту особи, яка перебуває у статусі свідка (очевидця, понятого, експерта, викривача, конфідента та ін.), її віку, та залежить від слідчої ситуації у конкретному кримінальному провадженні, від реальних та потенційних загроз таким особам, їх рідним та близьким. За наявності достатніх підстав для висновку про те, що життю, здоров'ю, житлу і майну свідка, його рідних та близьких, загрожує небезпека, його допит слід проводити за правилами ст. ст. 225 (допит особи в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування) або за правилами ст. 232 КПК України дистанційно із застосуванням відеоконференцзв'язку з іншого приміщення, у тому числі розташованого поза межами суду, із забезпеченням нерозголошення відомостей, що дають змогу ідентифікувати особу, що покладає на уповноважену особу обов'язку забезпечення не лише організаційно-тактичних, а й належних технічних умов. Обґрунтовується доцільність визначення у ст. 225 КПК права свідка, його представника ініціювати перед слідчим суддею питання про проведення допиту свідка в судовому засіданні ще на стадії досудового розслідування. Рішення про проведення допиту малолітнього або неповнолітнього, його формат і тактику, має бути вирішене після консультації з її законним представником та психологом-спеціалістом у галузі дитячої психології. Для досягнення мети одночасного допиту та забезпечення таємниці даних про особу свідка, що перебуває під захистом, його доцільно проводити за участю саме двох осіб (здебільшого свідка та підозрюваного) у режимі відеоконференції, тобто в умовах, що виключають візуальне спостереження свідка, який дає показання, з такими змінами зовнішності і голосу свідка, за яких його неможливо було б упізнати. Практична значущість запропонованої

зміни істотно посилилася після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України, оскільки саме процедура допиту за правилами ст. 225 КПК України активно використовується для фіксації показань свідків міжнародних злочинів, військовополонених, потерпілих та інших осіб, які можуть бути недоступними для подальшої участі у кримінальному провадженні.

5. Ефективне проведення пред'явлення особи для впізнання, слідчого експерименту зі свідком, взятим під захист, та у разі, коли існує реальна загроза його життю, здоров'ю, житлу і майну, а також негласних слідчих (розшукових) дій, досягається виваженим підходом до пріоритету безпеки такого учасника кримінального провадження, а також шляхом застосування комплексу відповідних дій процесуального, психологічного та організаційно-тактичного характеру. Визначаючись з кількісним складом учасників відповідної слідчої (розшукової) дії, уповноважена особа має залучити таку їх оптимальну кількість, щоб досягти мети слідчої (розшукової) дії та забезпечити безпеку свідка та інших її учасників.

Забезпечення безпеки свідка, який здійснюватиме впізнання особи, передбачає дотримання таких умов: відсутність у протоколі пред'явлення для впізнання справжніх анкетних даних про особу свідка, який впізнає; відсутність будь-якого зорового контакту зі свідком не лише особи, яка пред'являється для впізнання, а й її захисника, статистів та ін.; перебування вказаних осіб у різних кімнатах з дзеркальним склом, або фіксація під час безперервної відеозйомки виключно зміненого голосу свідка, який впізнає, без його зображення.

Приймаючи рішення про проведення слідчого експерименту за участю свідка, уповноваженою особою мають бути враховані такі умови: вжито достатні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки свідка; за умови відсутності загрози життю чи здоров'ю учасників відповідної дії та інших осіб, недопущення приниження їх честі й гідності, а також заподіяння будь-якої шкоди; свідок дає добровільну згоду на залучення його до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. У разі неможливості чи небажання участі свідка у

слідчій (розшуковій) дії у спосіб, запропонований уповноваженою особою, зазначений факт має бути відображено у відповідному протоколі з наведенням аргументації.

6. Основними завданнями, які мають бути паралельно вирішені під час судового розгляду, є: забезпечення ефективності та реальності вжитих заходів безпеки щодо учасників кримінального провадження; відсутність негативного впливу заходів безпеки на ступінь дослідження та результати оцінки доказів у суді. Концепція судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю осіб, взятих під захист, має ґрунтуватись на тому, що при доведенні винуватості підозрюваного сторона обвинувачення не повинна керуватись виключно анонімними твердженнями, а обвинувачення має ґрунтуватись на сукупності доказів, які в подальшому досліджуються, перевіряються та оцінюються в ході судового розгляду.

Обґрунтовано доцільність визначення у ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» порядку надання суддям, які здійснюють розгляд кримінальних проваджень, що містять відомості, віднесені до державної таємниці всіх ступенів секретності, що значно спростить розгляд проваджень за участю свідка, щодо якого вжито заходи безпеки. Аргументовано необхідність унормування у ч. 3 ст. 330 КПК України положень щодо наділення суду процесуальними правами на застосування до «анонімних» учасників судового засідання такого заходу впливу за порушення порядку у судовому засіданні, як відключення аудіо- відеотрансляції. Також з метою створення умов та нормативно-правових підстав для забезпечення безпеки учасників судового розгляду доцільним є розроблення уніфікованого та узгодженого з чинною нормативною базою порядку, який би комплексно визначав процедурні й процесуальні особливості участі у відповідних діях осіб, щодо яких у встановленому законом порядку застосовано заходи захисту. Водночас подальше вдосконалення положень ст. 330 КПК України має враховувати сучасні цифрові форми участі осіб у судовому провадженні, необхідність забезпечення кібербезпеки учасників процесу та можливість застосування

судом додаткових технічних заходів, спрямованих на захист конфіденційних відомостей про осіб, взятих під захист.

7. Міжнародні стандарти забезпечення безпеки свідка в кримінальному судочинстві – відображені в положеннях закріплених у джерелах міжнародного права та/або сформованих у практиці міжнародних судових інституцій (прецедентній практиці ЄСПЛ), мінімальні стандартизовані правила поведінки та вимоги імперативного або рекомендаційного характеру (програми, настанови, принципи, норми, рекомендації тощо) стосовно ступеня нормативно-правового врегулювання відповідної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших уповноважених осіб щодо забезпечення безпечної реалізації свідком своїх прав та обов'язків у кримінальному провадженні на національному рівні.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів та рішень ЄСПЛ засвідчив потребу вітчизняної правозастосовної практики боротьби зі злочинністю у розробці відповідних ефективних правових та інших інструментів забезпечення безпеки свідків, як то: розробка програми захисту свідків з метою охорони життя та особистої безпеки свідків / осіб, які співпрацюють з правосуддям, та їх близьких, забезпечення фізичного, психологічного, соціального та фінансового захисту і підтримки таких осіб; розробка інструкції, яка визначатиме алгоритм дій суб'єктів, що здійснюють заходи безпеки; створення спеціальної служби із захисту учасників кримінального провадження, відокремленої на відомчому рівні від органів розслідування з належним фінансовим та організаційним забезпеченням; забезпечення належного єдиного державного фінансування заходів державного захисту та забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному правосуддю; розробка багаторівневого механізму реалізації окремих заходів безпеки, що дозволяє забезпечити конфіденційність відомостей про осіб, взятих під захист, сприяють кримінальному правосуддю; забезпечення організаційних та правових заходів секретності кримінального діловодства, пов'язаного із збереженням відомостей про осіб, взятих під захист. Наголошено на перегляді

законодавцем регламентації процедур забезпечення заходів безпеки до свідків залежно від їх виду, характеру, тривалості тощо, індивідуального підходу у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження, його важливості, особи підозрюваного, а також особи, життєвим благам якої загрожує небезпека тощо. Водночас сучасний розвиток системи захисту свідків має враховувати не лише необхідність створення спеціалізованого органу, а й забезпечення його взаємодії з Міжнародним кримінальним судом, спільними слідчими групами (Joint Investigation Teams), органами Європейського Союзу та національними механізмами документування міжнародних злочинів.

8. Порівняльно-правовий аналіз питання забезпечення безпеки свідків дав можливість резюмувати, що передовий досвід, напрацьований і реалізований окремими країнами, може бути корисним при розробці українського законодавства та практики його застосування з орієнтиром на традиції романо-германської правової системи. Використовуючи досвід ФРН, доцільним є створення в Україні організаційно незалежного від органу, який здійснює розслідуванням, спеціального підрозділу із захисту учасників кримінального судочинства, зокрема й свідків, до компетенції якого відноситиметься здійсненням переселення, заміна документів тощо. Зважаючи на досвід Австрії, обґрунтовано позицію про надання відповідних гарантій такій особливій категорії суб’єктів, як агенти та інформатори, які сприяють органам досудового розслідування та суду у викритті осіб, що вчинили злочини, та в подальшому можуть давати показання у кримінальному провадженні у статусі свідка. Взірцем унормування та застосування процедурних питань інституту захисту свідків можуть слугувати підходи Франції та Італії.

Зважаючи на зарубіжний досвід застосування заходів безпеки до свідків у кримінальному провадженні, до основних напрямів реформування зазначеного інституту в Україні слід також віднести: включення до профільного Закону вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення заходів безпеки за рахунок держави та особи, взятої під захист; забезпечення належної координації між

суб’єктами, уповноваженими ухвалювати рішення про застосування заходів захисту, органами, що безпосередньо їх реалізують, а також іншими державними інституціями та органами місцевого самоврядування. Імплементація зазначених положень законодавства та практики їх застосування має здійснюватися поступово з урахуванням вітчизняних законодавчих традицій та досвіду правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bakowski P. Witness Protection Programmes, EU Experiences in the International Context. Library Briefing, Library of the European Parliament 1 (January 28, 2013). URL: http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont .

2. Belgian Code of Criminal Procedure. *Legislationline* : [site]. OSCE/ODIHR database of legal reviews and legislation. Belgium. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/5d/Belgium_CPC_1808_am2019_fr.pdf.

3. Bianchi A. Security Council s Anti-Terror Resolutions and Their Implementation by Member States. *Journal of International Criminal Justice.* 2006. Vol. 4. № 5. P. 1044–1073.

4. Case of Doorson v. The Netherlands on 26 march 1996. URL: http://www.hr-dp.org/files/2013/09/08/CASE_OF_DOORSON_v._THE_NETHERLANDS_.pdf.

5. Case of Kostovski v. the Netherlands (Application no. 11454/85) : Judgment of the ECtHR, 20 Nov. 1989 // HUDOC : database / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57615.

6. Case of Leas v. Estonia (Application no. 59577/08) : Judgment of the ECtHR, 06 March 2012, Final 06/06/2012 // HUDOC : database / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-109343.

7. Case of Lüdi v. Switzerland (Application no. 12433/86) : Judgment of the ECtHR, 15 June 1992 // HUDOC : database / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57784.

8. Case of Vanyan v. Russia (Application no. 53203/99) : Judgment of the ECtHR, 15 Dec. 2005, Final 15/03/2006 // HUDOC : database / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71673 .

9. Case of Vasilyev and others v. Russia (Application no. 38891/08) : Judgment of the ECtHR, 22 Sept. 2020 // HUDOC : database / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204727.

10. Code of Criminal Procedure Republic of the Latvia. *Likumi.LV* : [site]. URL: https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums.

11. Criminal Procedure Act of the Republic of Slovenia. *Policija.si* : [site]. URL: https://www.policija.si/images/stories/Legislation/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf

12. Criminal Procedure Code of the Federal Republic of Germany (1950, amended 2014) (English version). URL: http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes

13. Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania. *ICC Legal Tools* : [site]. URL: https://legal-tools.org/doc/70b7df/pdf.

14. Criminal Procedure Code of the Romania. *Venice Commission* : [site]. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2018)043-e.

15. Criminal Procedure Code of the Slovakia. *IMoLIN* : [site]. URL: https://www.imolin.org/doc/amlid/Slovakia_Code_Criminal_Procedure.pdf .

16. Demleitner N. V. Witness protection in criminal cases: anonymity, disguise or other options? American Journal of Comparative Law. 1998. Vol. 46. P. 660–661. URL: https://academic.oup.com/ajcl/article-abstract/46/suppl_1/641/2682950?redirectedFrom=fulltext

17. Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European protection order. OJ L 338. 21.12.2011. P. 2–18.

18. Falcon G. Inside the witness protection program. CNN. 2016. URL: http://edition.cnn.com/2013/02/16/justice/witness-protection-program/ .

19. Hungarian Criminal Procedure Code. URL: http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/25

20. Italian Code of Criminal Procedure. *Canestrinilex* : [site]. URL: https://canestrinilex.com/assets/Uploads/pdf/cf70b10e21/Italian-Code-of-Criminal-Procedure-canestriniLex.pdf.

21. Lazarenko A. Evaluation of the abuse of procedural rights while investigating of tax crimes in the context of the principles of criminal proceedings. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. No. 3 (39). Vol. 1. P. 235–242.

22. Montanino F. Unintended victims of organized crime witness protection. *Criminal Justice Policy Review.* 1987. Issue 2. No. 4. C. 392–408.

23. Redman M., Effron L. Children of witness Protection struggle of reclaim identities. ABCNews. 2016. URL: https://abcnews.go.com/US/children-witness-protection-struggle-reclaim-identities/story?id=41335525.

24. Rossen J. 12 Secrets of the Witness Protection Program. Mental floss. 2016. URL: http://mentalfloss.com/article/77695/12-secrets-witness-protection-program.

25. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с.

26. Авер'янов В. Б. Принцип верховенства права в новій адміністративно-правовій доктрині. *Часопис Київського університету права.* 2006. № 1. С. 3–9.

27. Азаров М. Ю. Досвід роботи Італії та Німеччини щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2003. № 7. С. 139–145.

28. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 192 с.

29. Алексашина Н. Інформація про особу свідка, щодо якого вжиті заходи безпеки, становить державну таємницю. *Закон і Бізнес.* 2018. 17–30 берез. URL: https://zib.com.ua/ua/132355.html.

30. Андрейко Ю. О. Проведення допиту при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: питання класифікації. *Право і суспільство.* 2015. Вип. 6–2. Ч. 3. С. 123–131.

31. Андрейко Ю. О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 283 с.

32. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 218 с.

33. Бабаєва О. В. Еволюція стадії підготовчого провадження у кримінальному процесуальному праві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 225–235.

34. Бабунич В. Суть та значення перехресного допиту. Процесуальні особливості проведення перехресного допиту при розгляді кримінальної справи в суді. Вісник Львівського університету. 2011. Вип. 53. С. 322–328.

35. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 244 с.

36. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя. 2002. 235 с.

37. Бараннік Р. В., Шибіко В. П. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : монографія. Київ : КНТ, 2008. 212 с.

38. Бардацька О. В., Орлеан А. М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних з торгівлею людьми : навч. посіб. Київ : Тютюкін, 2010. 55 с.

39. Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 21 с.

40. Бахін В. П., Когамов М. Ч., Карпов Н. С. Допит на попередньому следстві. 1999. 208 с.

41. Безпала В. В. Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування чи зміни судового рішення : дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.09. Київ, 2020. 235 с.

42. Белькова О. В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 223 с.

43. Бигу Ж. М. Оперативно-розшукове забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукових заходів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

44. Бігунець І. М. Повноваження захисника на досудовому розслідуванні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 231 с.

45. Борисенко М. В. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами органів Національної поліції під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ, 2021. 260 с.

46. Бугайчук А. А. Закон як джерело кримінального процесуального права в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Ірпінь, 2022. 269 с.

47. Бузоверя Є. Ю. Оперативно-розшукове забезпечення безпеки та захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Т. 4. Вип. 6. С. 106–111.

48. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 292 с.

49. Буряк О. О. Процесуальне керівництво розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 241 с.

50. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2005. 1728 с.

51. Ван Мехелен, Доорсон та інші проти Нідерландів (Case of Van Mechelen and Others V. the Netherlands) : рішення від 23 квіт. 1997 р. *Український портал практики Європейського суду з прав людини* : [сайт]. URL : http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=384.

52. Вапнярчук В. В. Історичний розвиток уявлень про кримінальне процесуальне доказування у вітчизняній науці кримінального процесу. *Кримінальний процес: сучасний вимір та проспективні тенденції* : матеріали

Харківського кримінального процесуального полілогу (Харків, 16 груд. 2016 р.). Харків : Право, 2017. С. 115–123.

53. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

54. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи під час застосування заходів кримінального процесуального примусу : монографія. Харків : Юрайт. 2012. 14 с.

55. Весельський В. К. Питання захисту осіб, які мають інформацію про злочинну діяльність. *Право України.* 1999. № 7. С. 58–61.

56. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 5. С. 325–330.

57. Вечеря М. Р., Кравчук П. Ю. Особливості процесуального статусу свідка, до якого застосовано заходи безпеки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 6. С. 204-210.

58. Вечеря М. Р. Право свідка на забезпечення безпеки та його складові. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 трав. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 16–19.

59. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

60. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 254 с.

61. Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 груд. 1966 р. № 41/120. URL: http://www.judges.org.ua/article/dig3623.htm

62. Гайдулін О. О., Худолей В. Ю., Шаркова І. М. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення : навч. посіб. Київ : Голембовська О. О., 2018. 300 с.

63. Галаган В. І., Басиста І. В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія. Київ : КНУВС, 2007. 236 с.

64. Галаган В. І., Калачова О. М. Встановлення процесуального статусу окремих осіб, які беруть участь у досудовому провадженні : монографія. Луганськ : Рєзніков В. С., 2012. 211 с.

65. Галайденко Т. В. Гарантія незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2013. 19 с.

66. Глобенко Г. І. Досудове розслідування: ретроспективний погляд та шляхи подальшого реформування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 50–58.

67. Глобенко Г. І. Окремі аспекти інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2018. № 4 (84). С. 63–70.

68. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

69. Гончаренко В. С. Правовий статус іноземного адвоката в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 256 с.

70. Горбачов О. В. Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, залучених до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності під час негласного і конфіденційного співробітництва. *Форум права.* 2017. № 5. С. 99–105.

71. Григорчук Є. В. Процесуальна природа учасників провадження, що виконують допоміжну функцію у кримінальному судочинстві України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 186–191.

72. Гриньків О. О. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: становлення і розвиток в окремих зарубіжних країнах. *Право і суспільство.* 2007. № 4. С. 89–92.

73. Гриньків О. О. Поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Формування правової держави в Україні. Проблеми і перспективи* : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2008. С. 519–523.

74. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с.

75. Гудов Я. Європеїзація українського права як чинник світового розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2010. № 83. С. 87–91. (Серія «Юридичні науки»).

76. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис.. д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

77. Гутнік К. В. Розслідування злочинів в умовах протидії, яка чиниться з використанням соціальної напруги : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 20 с.

78. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою: прийнята Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 лист. 1985 р. Організація Об'єднаних Націй: [сайт]. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml

79. Денисенко Г. В. Імунітет свідка у кримінальному провадженні: порівняльно-правовий аспект : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 230 с.

80. Деревягін О. О., Поколодна М. М. Характеристика суб’єктів забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1 (72). С. 146–153.

81. Діденко А. Допит свідка із застосуванням заходів безпеки в кримінальному судочинстві. Вимоги законодавства та судова практика. URL:

https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/dopit-svidka-iz-zastosuvannyam-zahodiv-bezpeki-v-kriminalnomu-sudochinstvi-vimogi-zakonodavstva-ta-s.html

82. Доклад Конференции Участников Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности о работе ее второй сессии, проведенной в Вене 10–21 октября 2005 года : *Конференция участников Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности.* URL: https://www.unodc.org/pdf/ctoccop_2005/V0590523r.pdf.

83. Доклад Специального докладчика по вопросу о положении правозащитников. *Организации Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея.* 2016. URL: https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=56dfddb84 .

84. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : міжнар. док. від 8 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.

85. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : міжнар. док. від 20 квіт. 1959 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 345. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text .

86. Європейська конвенція щодо відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів : міжнар. док. від 24 листоп. 1983 р. № ETS N 116. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319 .

87. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: порівняльно-правовий аналіз. Одеса, 2018. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9754/98473.pdf?sequence=1&isAllowed=y .

88. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995015#Text.

89. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Копєйчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 318 с.

90. Загальна теорія держави і права : підручник. Харків : Право, 2018. 432 с.

91. Загальні питання. Потерпілі та свідки. Допомога з оцінки систем кримінального правосуддя. Нью-Йорк: ООН, 2010. 36 с.

92. Закревська Т. О. Правовий статус свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2020. № 48. С. 78–82. (Серія «Юриспруденція»).

93. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* 2012. Вип. 5. С. 90–98.

94. Захист свідків як наріжний камінь правосуддя і примирення на Балканах : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1784 (2011) 1. *(Не)безпека. про проблеми забезпечення заходів особистої безпеки громадських активістів і правозахисників у межах кримінальних проваджень.* 2020. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Preview_Status_Pravozhist_A4-1.pdf

95. Захист свідків: пропонується прийняти новий закон та створити спеціальний орган. *Femida.ua* : [сайт]. URL: https://femida.ua/novyny/zahyst-svidkiv-proponuyetsya-pryjnyaty-novyj-zakon-ta-stvoryty-spetsialnyj-organ/.

96. Зеленецький В. С., Куркін В. Н. Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу: монографія. Харків : КримАрт, 2000. 404 с.

97. Зеленецький В., Куркін М. Основні положення вчення про забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю. *Прокуратура. Людина. Держава.* 2004. № 4 (34). С. 37–42.

98. Зіневич О. Пріоритети та реформування системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. 2020. *Борисфен Інтел* : [сайт]. URL: https://bintel.org.ua/nukma/nacionalna-bezpeka/.

99. Іванов М. С. Механізм захисту прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції : дис. … канд. юрид. наук : 081. Київ, 2020. 278 с.

100. Ільченко О. В., Анісімова Ю. В. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: процесуальні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. С. 332–335. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/62.pdf.

101. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні : дис. канд. … юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 214 с.

102. Калганова О. А., Таранюк Т. О. Кримінально-процесуальний аспект забезпечення безпеки окремої категорії осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 173–178.

103. Канцідайло О. О. Удосконалення нормативно-правового регулювання використання несправжніх (імітаційних) засобів для забезпечення безпеки свідків у кримінальному судочинстві в Україні (практика захисту свідків у Сполучених Штатах Америки). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 2. С. 55–67.

104. Капліна О. В. Проблеми визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 69-79.

105. Карпенко В. М. Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ, 2022. 263 с.

106. Карпов Н. С., Габро О. І. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві за законодавством України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2007. Вип. 17. С. 254–266.

107. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

108. Касько В. В., Орлеан А. М. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми. Київ : BAITE, 2012. 50 с.

109. Качмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 198 с.

110. Качмар Б. Щодо питання про осіб, які потребують забезпечення безпеки в кримінальному провадженні. *Национальный юридический журнал: теория и практика.* 2016. С. 191–194.

111. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листоп. 2010 р. URL: https://rm.coe.int/16804c2188.

112. Керівні принципи щодо дій на користь дітей у системі кримінального правосуддя (Віденські керівні принципи) : Резолюція 1997/30 Економічної та соціальної ради від 21 липня 1997 р. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/O9700000003 .

113. Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання у процесі розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 210 с.

114. Климкевич Р. А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація : дис. … канд. юрид. наук. : 081. Львів, 2022. 285 с.

115. Клочуряк С. С. Межі процесуального примусу при проведенні освідування у кримінальному провадженні. *Форум права.* 2012. № 4. С. 464–469.

116. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку і уточнення відомостей, одержаних під час досудового розслідування. *Проблеми законності*. 2023. С. 157–178.

117. Коваленко Л. Генезис інституту доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності за часів звичаєвого права.

Национальный юридический журнал: теория и практика. 2016. № 1. Ч. 2. С. 104–107.

118. Козаченко О. В. Кримінальний процес України : навч.-практ. посіб. Миколаїв : Іліон, 2008. 314 с.

119. Козаченко О. І. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2018. № 1. С. 43–62.

120. Колесник В. А. Деякі проблемні питання пред'явлення особи та речей для впізнання за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України.* 2013. № 1. С. 163–168.

121. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

122. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. № 995_c16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#top.

123. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

124. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 04 листоп. 1950 р. № 995-004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/card2 .

125. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : міжнар. док. від 10 груд. 1984 р. № 995-085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085/card2 .

126. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : довідник для членів парламенту. Київ : К.І.С., 2014. 101 с.

127. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : від 16 трав. 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 16. Ст. 329.

128. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 240 с.

129. Коновалова Г. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України.* 2013. № 20 (3). С. 1–3.

130. Кононенко В. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. 19 с.

131. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр .

132. Копетюк М. Особливості забезпечення безпеки осіб у досудовому кримінальному провадженні. *Історико-правовий часопис.* 2013. Вип. 2. С. 126–131.

133. Корнієнко М.В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 188 с.

134. Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 242 с.

135. Котова В. В. Спеціальні правила забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. Ч. 3. С. 37–41.

136. Котова В. В. Загальні правила забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Правовий часопис Донбасу.* 2020. № 1 (70). С. 184–191.

137. Котова В. В. Забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 4 (77). С. 157–163.

138. Кравченко К. С. Особливості тактики пред'явлення для впізнання у кримінальних провадженнях, пов'язаних із торгівлею людьми. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. № 2. Vol. 2. P. 76–81.

139. Кравченко К. С. Розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації : дис. … канд. юрид. наук : 081. Київ, 2020. 290 с.

140. Крамаренко Ю. М. Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2005. 17 с.

141. Козій В. В. Захист свідка у кримінальному провадженні: досвід окремих держав та можливість його реалізації в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 4. С. 191–197.

142. Кривенко О. І. Оперативно-розшукова протидія шахрайствам через мережу Інтернет: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

143. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : прийнята Радою Європи 27 січ. 1999 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 15. Ст. 717.

144. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

145. Кримінальний процес : навч. посіб. / [Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша та ін.]. Одеса : Фенікс, 2020. 582 с.

146. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харкыв : Право, 2013. 824 с.

147. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

148. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 664 с.

149. Кузик Т. М. Забезпечення безпеки перекладача у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи.* 2012. № 4. Ч. 3. С. 107–112.

150. Кузубова Т. О. Генезис тимчасового доступу до речей і документів. *Право і безпека*. 2017. № 3. С. 74–80.

151. Куркін М. В. Проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 161 с.

152. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / [В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, Я. Ю. Конюшенко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 280 с.

153. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2013. 148 с.

154. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

155. Кучинська О. П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 295–300.

156. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності : монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.

157. Лисюк Ю. В. Процесуальна фігура свідка у кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 90–95.

158. Лобойко О. М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2006. 352 с.

159. Лозинська Ю. І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук. Львів, 2018. 259 с.

160. Лугіна Н.А., Добровольська Ю.О. Процесуальні повноваження прокурора щодо забезпечення безпеки свідка на стадії досудового розслідування. *Журнал східноєвропейського права.* 2026. № 145. С. 195-201.

161. Лугіна Н.А., Щербаченко С.Я. Міжнародні стандарти та національні механізми забезпечення безпеки свідка в кримінальному провадженні. *Європейський правничий часопис*. 2026. Вип. 13. С. 149-154.

162. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 4. С. 46–53.

163. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2004. 447 с.

164. Лушпієнко В. М. Правовий статус свідка у кримінальному процесі України та іноземних держав. *Держава та регіони.* 2017. № 1 (55). С. 120–124. (Серія «Право»).

165. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.

166. Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.

167. Маляренко В. Т. Очна ставка в кримінальному судочинстві: процесуальні та тактичні аспекти. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 8. С. 2–8.

168. Маланчук А. Г. Допит у режимі відеоконференції. *Малиновські читання :* матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Острог, 15–16 листоп. 2013 р.). Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2013. С. 272–273.

169. Мамка Г. М. Генезис та сучасний стан доктрини засад (принципів) у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2017. № 29. Т. 2. С. 113–116. (Серія «Юриспруденція»).

170. Маньковський Н. Я. Теоретичний та правовий аспект виконання спеціального завдання з розкриття організованого злочинного угруповання. *Законодавство України та ЄС у світлі сучасних активних реформаційних процесів* : зб. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лют. 2016 р.). Київ, 2016. С. 38–42.

171. Маслієва С. І. Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних справах, учасницею яких є Україна. Харків : Еспада, 2001. 447 с.

172. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила): Резолюція 40/33 Генеральної Асамблеї від 29 лист. 1985 р.

173. Михайлов П. С. Безпека учасників кримінального провадження як об'єкт кримінально-процесуального забезпечення. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 70. С. 357–362.

174. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

175. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін Юре, 2003. 1128 с.

176. Мороз С. М. Напрями вдосконалення законодавчого регулювання організації використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 339–348.

177. Мудрак І. В. Практика ЄСПЛ щодо порушення права конфронтації та проблематика реалізації підпункту (d) пункту 3 статті 6 КЗПЛ у кримінальному провадженні України. *Альманах міжнародного права.* Одеса, 2018. Вип. 19. С. 64–73.

178. Навроцька В. В. Зміцнення кримінально-правових гарантій забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному та інших видах судочинств, а також учасників провадження в Конституційному Суді України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2021. Вип. 1 (93). С. 154–166.

179. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 178 с.

180. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. 1104 с.

181. Нікітін Ю. В. Організована злочинність: поняття, сутність та заходи протидії : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2011. 192 с.

182. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси, право.* 2015. № 5. С. 24–27.

183. Нор В. Т. Сучасний науково-практичний посібник «Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз’яснення». *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 1. С. 290–291.

184. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алерта, 2008. 153 с.

185. Омельяненко Г. М. Виконання принципів міжнародного права. Закон у сфері законодавства про кримінальне правосуддя України. *Науковий огляд.* 2018. № 2 (45). Вип. 4. С. 90–94.

186. Орлеан А. М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства.* 2016. Вип. 3 (7). С. 87–92.

187. Ортинський В. Захист свідка у кримінальному провадженні: досвід окремих держав та можливості його реалізації в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2020. № 4 (28). С. 22–30. (Серія «Юридичні науки»).

188. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Бігняка. Херсон : Гельветика, 2019. 168 с.

189. Панасюк Т. І. Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

190. Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 218 с.

191. Пархоменко Я. О. Генезис розвитку заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 98–101. (Серія «Юридичні науки»).

192. Пасечник М. Л. Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як елемент слідчої таємниці. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. Вип. 2 (27). С. 179–182.

193. Пацалова Т. В. Проблеми забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право.* 2006. № 9. С. 138–140.

194. Пашков С. М. Організаційно-правові засади діяльності судової міліції по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 18 с.

195. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (in absentia) : дис. … д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 256 с.

196. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 20 с.

197. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса : Гельветика, 2020. 424 с.

198. Плєва К. В. Вербальні слідчі дії та їх характеристика. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2008. № 4. С. 108–112.

199. Погорецький М. А. Використання інформації, одержаної від негласних джерел, для отримання доказів у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2003. Вип. 22. С. 131–138.

200. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : ЛТД, 2007. 576 с.

201. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

202. Подобний О. О. Безпека учасників кримінального судочинства як завдання оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 4. С. 63–69.

203. Подобний О. О. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 468 с. (Таємно)

204. Поколодна М. А. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2016. № 4 (76). С. 241–252.

205. Допомога, успішні види практики та порівняльний аналіз національного законодавства у галузі виявлення та захисту потерпілих та свідків у справах, пов'язаних з організованою злочинністю. Конференція учасників Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. 2013. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/2013_CTOC_COP_WG2/CTOC_COP_WG2_2013_2_R.pdf .

206. Попко В. В. Транснаціональне кримінальне право: міжнародно-правові засади : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2020. 560 с.

207. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 25 квіт. 2018 р. Справа № 802/74/15-а. *Iplex* : [сайт]. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=73700460&red=100003e313307b36ff61ca8b5135ba000becfd&d=5 .

208. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 жовт. 2021 р. Справа № 442/506/17. *Iplex* : [сайт]. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=100544956&red=100003963c375ea82bf3173c2bad33b3564d9d&d=5 .

209. Постанова Херсонського міського суду від 08 серп. 2018 р. Справа № 766/8943/18. *YouControl* : [сайт]. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/75943136/ .

210. Правила процедури і доказування Міжнародного кримінального суду. URL: https://www.un.org/ru/documents/rules/icc_rules.pdf.

211. Припхан І. І. Конституційно-правовий механізм захисту суспільної моралі. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 67. С. 75–82.

212. Присяжнюк Т. І. Забезпечення безпеки потерпілого – актуальна проблема держави. *Вісник Верховного Суду України.* 2007. № 3. С. 41–43.

213. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 .

214. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 .

215. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» : Закон України від 17 черв. 2020 р. № 720-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text.

216. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4652-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4652-17.

217. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України 13 січ. 2000 р. № 1381-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-14#Text.

218. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 3 трав. 2022 р. № 2236-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text.

219. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3781-12.

220. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

221. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text.

222. Про закриття дисциплінарного провадження щодо прокурора другого відділу процесуального керівництва першого управління організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке здійснюється слідчими центрального апарату Державного бюро розслідувань Департаменту організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних Державному бюро розслідувань, нагляду за додержанням законів його оперативними підрозділами та підтримання публічного обвинувачення у відповідних провадженнях Генеральної прокуратури України Січка В.О. : рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 15 трав. 2019 р. № 143дп-19. URL: https://www.kdkp.gov.ua/decision/2019/05/15/1693.

223. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

224. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Служби безпеки України від 23 груд. 2020 р. № 383. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text .

225. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text.

226. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text.

227. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04 квіт. 2005 р. № 61. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0553-05#Text.

228. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження) : наказ Державної судової адміністрації України від 15 листоп. 2012 р. № 155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12#Text.

229. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text .

230. Про охоронну діяльність : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4616-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17#Text.

231. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: узагальнення судової практики. *Юридичний вісник України.* 2016. № 43. С. 1–16.

232. Про регулювання питань забезпечення захисту свідків, яким загрожує небезпека. *Закон ФРН.* URL: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/report/good-practices-for-the-protection-of-witnesses-in-criminal-proceedings-involving-organized-crime/.

233. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2017 р. № 1023-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693-2019-%D1%80 .

234. Про телекомунікації : Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1280-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15. (Втратив чинність)

235. Проект Закону про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (реєстр. № 8457) від 26 черв. 2018 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64189 .

236. Проект Закону України «Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» від 12 лип. 2021 р. № 5751. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72472 .

237. Проєкт Кримінально-процесуального кодексу України від 13 груд. 2007 р. № 1233. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0Y900A.html .

238. Пропаганда Декларації про право та обов'язки окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 19 груд. 2011 р. № 66/164.

239. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 42 с.

240. Пчеліна О. Право на інформацію в кримінальному провадженні у контексті міжнародно-правових стандартів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. № 3. С. 267–271.

241. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Оперативно-розшукове забезпечення безпеки учасників кримінального процесу на стадії досудового слідства. *Право і безпека.* 2011. № 5 (42). С. 163–167.

242. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальні поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2016. № 1. С. 19–24.

243. Раца В. А. Організаційно-правові засади інформаційного забезпечення роботи суду : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 258 с.

244. Рекомендація № R (97) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 600 засіданні заступників міністрів 10 верес. 1997 р. URL: https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%E2%84%96%20R%20(97)%2013.pdf.

245. Рекомендація № Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 924-му засіданні заступників міністрів 20 квіт. 2005 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf .

246. Рекомендація № R (85) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 387-му засіданні заступників міністрів 28 черв. 1985 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_85_11_1985_06_28.pdf.

247. Рекомендація № Rec (2006) 8 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 967-му засіданні заступників міністрів 14 черв. 2006 р. URL: https://issuu.com/uccg/docs/12_rec_2006_8_of_coe_ukr.

248. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики : ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 верес. 2001 р. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf .

249. Рекомендовані види практики у сфері захисту свідків під час провадження у кримінальних справах, що стосуються організованої злочинності. Нью-Йорк : ООН, 2008. 129 с.

250. Римський статут міжнародного кримінального суду : міжнар. док. від 17 лип. 1998 р. № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

251. Рішення ЄСПЛ у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» від 23 квіт. 1997 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO0537.

252. Рішення ЄСПЛ у справі «Доорсон проти Нідерландів» від 26 берез. 1996 р. URL: https://rd.ua/storage/articles/%C2%AB%D0%94%D0%BE%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%20(Doorson).pdf .

253. Рішення ЄСПЛ у справі «Міралішвілі проти Росії» від 11 груд. 2008 р. № 6293/04. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SOO01114.

254. Рожнова В. Співвідношення примусу, відповідальності та санкцій у сфері кримінального судочинства. *Право України.* 2000. № 11. С. 106–109.

255. Ромців О. І. Особливості забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в Україні. *Правові горизонти.* 2020. Вип. 23 (36). С. 68–72.

256. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

257. Савченко А. В., Матвійчук В. В., Никифорчук Д. Й. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронних органів країн Європи і США / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 248 с.

258. Саленко О. В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридичний журнал: теория і практика.* 2014. № 3 (7). С. 263–269.

259. Салтиков С. М. До питання процесуального оформлення слідчим конфіденційного співробітництва в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 6, т. 1. С. 128–132.

260. Самолюк В. В. Законне представництво у кримінальному процесі України : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2005. 216 с.

261. Свінцицький А. В. Світовий досвід забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. Вип. 1(16), т. 4. С. 307-310.

262. Свірін М. О., Шестопалова Л. М., Пясецький А. І. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: міжнародний та вітчизняний досвід (аналітичний огляд) / за ред. І. В. Опришка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2006. 119 с.

263. Зведення принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі: Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї від 9 груд. 1988 г.

264. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2017. № 3. С. 119–128.

265. Семьоркіна О., Міхеєв М. (Не)безпека. про проблеми забезпечення заходів особистої безпеки громадських активістів і правозахисників у межах кримінальних проваджень. Київ, 2020. 59 с.

266. Серебрянський П. В. Порівняльно-аналітична характеристика правового регулювання застосування заходів забезпечення безпеки до учасників кримінального процесу (зарубіжний досвід формування правової доктрини). *Право і суспільство.* 2016. № 3. С. 194–198.

267. Скакун О. Ф. Теорія держави та права. Харків : Консум, 2000. 704 с.

268. Скрябін О. М. Забезпечення прав свідків у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 8. С. 455–457.

269. Слінько С. В. Процесуальний статус свідка в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 878–882.

270. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 2-е вид., виправл. і доповн. Київ : Укр. рад. енцикл., 1985. 966 с.

271. Словник української мови : в 11 т. Т. 3. 1972. URL: http://sum.in.ua/s/zabezpechennja .

272. Словник української мови : в 11 т. Т. 9 / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. 915 с.

273. Словник української мови : в 11 т. Т. 4. 1973. URL: http://sum.in.ua/s/mekhanizm.

274. Смик С. І. Підстави та процесуальний порядок здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 225 с.

275. Смирнов М. І. Сучасний стан і перспективи використання відеоконференції у кримінальному провадженні України. *Держава та регіони.* 2021. № 1 (71). С. 165-171. (Серія «Право»).

276. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 239 с.

277. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2016. Вип. 850. С. 553–562. (Серія «Юридичні науки»).

278. Справа «Карпюк та інші проти України» (заяви № 30582/04 і 32152/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 06 жовт. 2015 р., остаточне 06/01/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 33. Ст. 1320.

279. Справа «Корнєв і Карпенко проти України» (заява № 17444/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовт. 2010 р., остаточне 21/01/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 31. Ст. 1338.

280. Стрелюк Я. В. Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

281. Суббот А. І. Забезпечення безпеки осіб, укорінених у злочинне середовище. *Віче*. 2013. № 10. С. 27–29.

282. Сухарський Ю. А. Шляхи вдосконалення вимог щодо здійснення оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів по забезпеченню

державного захисту та безпеки учасників кримінального судочинства. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2007. № 1. С. 207–210.

283. Сухомлин Ю. В. Подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 260 с.

284. Сучасні проблеми криміналістики : навч. посіб. / авт. кол.: О. В. Геселев, І. І. Присяжнюк, Я. А. Соколова, Г. В. Щербакова. Київ : Нац. акад. прокуратури України ; Кіровоград : Антураж А, 2012. 424 с.

285. Тализіна Я. Особливості допиту «таємних» свідків у суді: правове регулювання та досвід ВАКС. 2022. *Поради юриста* : [сайт]. URL: https://porady.org.ua/osoblyvosti-dopytu-tayemnykh-svidkiv-u-sudi-pravove-rehulyuvannya-ta-dosvid-vaks.

286. Тализіна Я. О. Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081. Харків, 2022. 307 с.

287. Тализіна Я. О. Повноваження слідчого, прокурора та співробітника оперативного підрозділу щодо залучення інших осіб до конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні. *Проблеми законності.* 2020. Вип. 150. С. 253–265.

288. Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства: кримінальні, процесуальні та оперативно-розшукові засади : монографія. Одеса : ОДУВС, 2015. 510 с.

289. Тарасенко Р. В. До питання допустимості анонімних свідчень у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 72. С. 467–474.

290. Теорія та практика розслідування злочинів в умовах протидії : навч.-метод. посіб. / [Л. І. Аркуша, Л. М. Гуртієва, М. О. Д’ячкова І. В. Загородній та ін.]. Одеса : Фенікс, 2021. 129 с.

291. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Акад. вид. Київ : Правова Єдність : Алерта, 2014. 438 с.

292. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2002. 432 с.

293. Тимчаль М. В. Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 222 с.

294. Типова посадова інструкція секретаря судового засідання місцевого загального суду : наказ Державної судової адміністрації України від 20 лип. 2005 р. № 86. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0086750-05#Text.

295. Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015, 221 с.

296. Томин С. В. Показання анонімних свідків у кримінальному процесі України: поняття та умови допустимості. *Держава і право.* 2012. Вип. 57. С. 431-436.

297. Томма Р. П. Державний захист осіб (викривачів), які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції (на підставі аналізу антикорупційного законодавства України). *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 2. С. 297–300.

298. Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 255 с.

299. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 березня 2003 р. № 122-XV (офіційний текст).. URL: http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2 .

300. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 6 червня 1997 р. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553.

301. Усенко О. В. Проблема захисту учасників кримінального судочинства. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2003. № 7. С. 133–138.

302. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 07 черв. 2016 р. № 58433036. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/58674663/.

303. Ухвала Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 02 серп. 2019 р. № 83403000. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103471436/.

304. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 22 квіт. 2019 р. № 81325711. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review.

305. Ухвала Деснянського районного суду міста Чернігова від 20 верес. 2021 р. Справа № 750/1536/20. Провадження № 1-кп/750/104/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99741305

306. Ухвала Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 11 берез. 2021 р. Справа № 210/1540/20. Провадження № 1-кс/210/382/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95568598 .

307. Ухвала Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 07 трав. 2019 р. № 81559080. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/81586199/.

308. Ухвала Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 21 трав. 2021 р. Справа 130/850/15-к. Провадження № 1-кп/130/66/2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97069244 .

309. Ухвала Заставнівського районного суду Чернівецької області від 08 лип. 2021. Справа № 716/915/21. Провадження № 1-кп/716/73/2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98192358.

310. Ухвала Калинівського районного суду Вінницької області від 05 черв. 2019 р. Справа № 132/2325/20. Провадження № 12019020160000259. URL: https://vkursi.pro/vsudi/decision/96022462.

311. Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 17 листоп. 2021 р. Справа № 180/1015/20. Провадження № 1-кп/180/56/21. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/101136532/.

312. Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 09 верес. 2021 р. Справа № 180/2030/21. Провадження № 1-кс/180/299/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99508500.

313. Ухвала Пустомитівського районного суду Львівської області від 11 груд. 2019 р. Справа № 461/2092/19. Провадження № 1-кп/450/358/19. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86888062.

314. Ухвала Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 23 черв. 2021 р. № 337/1446/17. Провадження № 1-кп/337/14/2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97822588.

315. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 27 лют. 2019 р. Справа № 761/7941/18. Провадження № 1-кп/761/826/2019. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/80424532/.

316. Француз А. Й. Психологічні засади роботи спецслужб російської імперії з конфідентами зі злочинного середовища. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2013. Вип. 16. С. 232–244.

317. Харітонова М. В. Специфіка правового статусу свідка в кримінальному процесі України. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. Ч. 3. С. 73–77.

318. Харітонова М. В. Імунітет свідків як елемент принципу охорони прав і свобод людини та громадянина у кримінальному судочинстві. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 3. С. 239–248.

319. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 428 с.

320. Цахло М. Правове положення свідка в кримінальному процесі України. *Юридичний журнал.* 2004. № 11. С. 20–25.

321. Ценов Д. М. Забезпечення безпеки осіб, залучених до конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування злочинів

корисливо-насильницького спрямування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2018. Вип. 4 (84). С. 287–295.

322. Чаплинський К. О. Особливості тактики пред'явлення для впізнання в умовах протидії досудовому розслідуванню. *Вісник Академії митної служби України.* 2014. № 1. С. 156–160. (Серія «Право»).

323. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.

324. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

325. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8. С. 81–89.

326. Шаблистий В. Безпека людини як показник її щастя (кримінально-правовий вимір) *Публічне право.* 2013 № 4 (2). С. 122–126.

327. Шахрай В. Г. Захист свідків в кримінальному процесі : матеріали семінару з питань забезпечення безпеки свідків, організованого Міністерством юстиції США та Міжнародною правоохоронною академією (Будапешт, 22–26 січ. 2007 р.). *Західний кур'єр.* 2007. С. 143–212.

328. Шепітько В. Ю. Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального провадження при розслідуванні злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 249–257.

329. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підручник. 5-те вид. Харків : Право, 2019. 752 с.

330. Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.

331. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2003. 238 с.

332. Шумейко Д. О. Проблеми доказування переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності як підстави для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. № 4. С. 88–93.

333. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються ОГЗ : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 183 с.

334. Щурат Т. Г. Щодо важливості проведення оперативно-розшукових операцій із використанням негласних працівників. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 04 квіт. 2014 р.). Одеса : ОДУВС, 2014. С. 230–231.

335. Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова редкол. : Ю. С. Шемшученко. Київ : Укр. Енцикл., 1998–2004. Т. 5. 2003. 736 с.

336. Яросевич Т. І. Забезпечення безпеки свідків та потерпілих у кримінальному судочинстві України за міжнародними договорами. *Адвокат.* 2011. № 10 (133). С. 45–48.

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ

статистичної обробки анкет для опитування адвокатів, суддів, слідчих і прокурорів з метою з'ясування ефективності застосування заходів безпеки до свідків у кримінальному провадженні

Анкету розроблено в межах написання *Вечерею Миколою Ростиславовичем* дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «*Правові механізми забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні*» та призначено для одержання від практикуючих юристів відповідей на проблемні питання, відображені в анкеті.

Під час проведення дисертаційного дослідження за анкетою було опитано 216 осіб (62 адвокати, 41 суддя, 71 слідчий, 42 прокурори) з метою з'ясування ефективності застосування заходів безпеки до свідків у кримінальному процесі України.

У додатку подано відсоткові показники. На окремі питання анкети відповідь вимагалася однозначна. В результаті загальна сума відповідей становить 100%.

№	Питання	Адвокат	Суддя	Слідчий	Прокурор
1.	**Професійна належність**	34 %	19 %	27 %	20 %
2.	**Стаж роботи, службової діяльності**				
а)	до 5 років	27 %	25 %	30 %	26 %
б)	від 5 до 10 років	29 %	34 %	42 %	41 %
в)	понад 10 років	44 %	41 %	28 %	33 %
3.	**Вкажіть основні проблеми, пов'язані із забезпеченням безпеки свідків:**				
а)	наявність незначного досвіду роботи працівників правоохоронних структур щодо забезпечення безпеки	58 %	78 %	53 %	83 %
б)	невіра в його ефективність	52 %	66 %	50%	64%
в)	відсутність належного фінансування	59 %	47%	55%	43%
г)	незнання тактичних та організаційних особливостей застосування таких заходів	51 %	47%	40%	38%
д)	необізнаність суб'єктів кримінального провадження, зокрема й уповноважених осіб, про можливості зазначеного інституту	52 %	40%	41%	39%
	недовіра свідків	26 %	36%	33%	29%

	недостатня довіра до підрозділу, що виконує такі заходи	25 %	22%	26%	27%
	обмеженість термінів вжиття заходів	15 %	13%	11%	17%
б)	замовчування фактів протидії, як незначних та випадкових	6 %	20%	13%	9%
в)	Ваш варіант	3 %	4 %	1 %	1 %
г)	складно відповісти	0 %	0 %	0 %	0 %
4.	**Які заходи забезпечення безпеки найчастіше використовуються щодо свідків у кримінальному провадженні?**				
а)	особиста охорона	65 %	58	70	63
б)	конфіденційність інформації	50 %	52	49	53
	охорона житла та майна	37 %	32	52	47
	закритий судовий розгляд	21 %	44	31	33
в)	Ваш варіант	2%	1%	0%	1%
5.	**Як Ви вважаєте, чи достатня увага в науці приділяється можливостям процесуальних заходів забезпечення безпеки свідка, передбачених ст. ст. 225, 228, 232, 336, 351-353 КПК України?**				
а)	Так	35%	29%	36%	28%
б)	Ні	65 %	61%	62%	70%
в)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
г)	складно відповісти	0%	0%	2%	2%
6.	**Висловіть свою позицію щодо доцільності доповнення КПК України підрозділом, в якому будуть систематизовані відповідні положення, що регламентують процесуальний порядок вжиття заходів безпеки до учасників кримінального судочинства?**				
а)	Так	77 %	70%	76%	73%
б)	Ні	19%	27%	22%	24%
в)	Ваш варіант	4%	1%	1%	2%
г)	складно відповісти	0%	2%	1%	1%
7.	**Як Ви вважаєте, чи здатне застосування інституту забезпечення безпеки свідків відіграти позитивну роль в успішному розслідуванні тяжких злочинів, у викритті та притягненні до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, злочинів, учинених членами організованого злочинного угруповання тощо?**				
а)	Так	96 %	83 %	89 %	76 %
б)	Ні	2 %	16 %	17 %	23 %
в)	Ваш варіант	0 %	0 %	0 %	0 %
г)	складно відповісти	2 %	1 %	4 %	1 %
8.	**Чи потрібно визначити законодавчо свідку та адвокату, якому він надає правову допомогу, право звернутися до слідчого судді із клопотанням про допит свідка в судовому засіданні під час**				

	досудового розслідування?				
а)	Так	80 %	76%	57%	59%
б)	Ні	20%	21%	28%	37%
в)	складно відповісти	0%	3%	5%	4%
г)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
9.	**Чи варто визначити у ст. 240 КПК України обов'язок уповноваженої особи складати відповідний протокол у разі відмови особи від участі у слідчому експерименті, або у випадку загрози життю, здоров'ю чи майну свідка, або його розсекречення?**				
а)	Так	74 %	98%	84%	88%
б)	Ні	24 %	0 %	15 %	9%
в)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
г)	складно відповісти	2%	2%	1%	3%
10.	**Чи достатньо на сьогодні у практичній діяльності органів розслідування використовуються можливості режиму відеоконференції в ході проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб на стадії досудового розслідування?**				
а)	Так 5	5 %	2%	9%	4%
б)	Ні	94 %	93%	88%	93%
в)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
г)	складно відповісти 3	1 %	5%	3%	3%
11.	**Як Ви вважаєте, чи достатньо гарантій у сучасному кримінальному процесі України має свідок?**				
а)	Так	26%	30%	25%	31%
б)	Ні	60 %	70%	62%	68%
в)	Ваш варіант	0%	0%	0%	0%
г)	складно відповісти	4 %	0 %	3 %	1 %
12.	**Висловіть Вашу позицію щодо наділення правом доступу до інформації, яка становить державну таємницю, суддів суду будь-якої інстанції в межах кримінального провадження:**				
а)	Так, доцільно	53 %	95%	55%	61%
б)	Ні	6%	3%	44%	39%
в)	Ваш варіант	1 %	2 %	1 %	0 %
г)	Складно відповісти	0 %	0 %	0 %	0 %
13.	**Висловіть свою позицію щодо включення до процесуальних витрат, зазначених у ст. 118 КПК України, витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження:**				
а)	таке положення слід визначити в КПК	74 %	64 %	70 %	68 %
б)	чинний КПК містить положення, які регламентують це питання	24%	33%	29%	30%
в)	Ваш варіант	2%	1%	0%	1%
г)	складно відповісти	0%	2%	1%	1%

Додаток Б

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проєкту Закону України «Про внесення змін до кримінального процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів щодо забезпечення безпеки свідків в інтересах правосуддя»

Зміст положення (норми) чинного КПК України	Зміст відповідного положення (норми) проєкту КПК України
Стаття 65. Свідок 1. Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. 2. Не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати - про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси - про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи - про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти - про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, - про	**Стаття 66. Свідок** 1. Свідок – це учасник кримінального провадження, фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі *відомості про* обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, *і яка дає показання у порядку, визначеному цим Кодексом*. 2. Не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати - про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси - про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи - про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти - про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в

обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо цих даних; 11) експерти - щодо роз'яснення наданих ними висновків. 3. Особи, передбачені пунктами 1-5 частини другої цієї статті, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості. 4. Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв - без згоди представника дипломатичної установи. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом осіб, зазначених в абзаці першому цієї частини, зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися давати показання.	кримінальному провадженні, - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо цих даних; 11) експерти - щодо роз'яснення наданих ними висновків. 3. Особи, передбачені пунктами 1-5 частини другої цієї статті, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості. 4. Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв - без згоди представника дипломатичної установи. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом осіб, зазначених в абзаці першому цієї частини, зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися давати показання.
Стаття 118. Види процесуальних витрат 1. Процесуальні витрати складаються із: 1) витрат на правову допомогу; 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; 4) витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів, виготовленням дублікатів і копій документів.	**Стаття 118. Види процесуальних витрат** 1. Процесуальні витрати складаються із: 1) витрат на правову допомогу; 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; 4) витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів, виготовленням дублікатів і копій документів; *5) витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження.*
Стаття 225. Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні 1. У виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона	**Стаття 225. Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні** 1. У виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження,

кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворої особи в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду. У порядку, визначеному цією статтею, може бути допитаний свідок, потерпілий, а також особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого. Неприбуття сторони, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони не перешкоджає проведенню такого допиту в судовому засіданні. Допит особи згідно з положеннями цієї статті може бути також проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру у цьому кримінальному провадженні. 2. Для допиту тяжко хворої особи під час досудового розслідування може бути проведено виїзне судове засідання. 3. При ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження суд може не врахувати докази, отримані в порядку, передбаченому цією статтею, лише навівши мотиви такого рішення. 4. Суд під час судового розгляду має право допитати особу, яка допитувалася відповідно до правил цієї статті, зокрема у випадках, якщо такий допит проведений за відсутності сторони захисту або якщо є необхідність уточнення показань чи отримання показань щодо обставин, які не були з'ясовані в результаті допиту під час досудового розслідування. 5. З метою перевірки правдивості показань особи та з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими в порядку, передбаченому цією статтею, вони можуть бути оголошені при її допиті під час	представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, *свідок, його представник,* мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворої особи в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду. У порядку, визначеному цією статтею, може бути допитаний свідок, потерпілий, а також особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого. Неприбуття сторони, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони не перешкоджає проведенню такого допиту в судовому засіданні. Допит особи згідно з положеннями цієї статті може бути також проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру у цьому кримінальному провадженні. 2. Для допиту тяжко хворої особи під час досудового розслідування може бути проведено виїзне судове засідання. 3. При ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження суд може не врахувати докази, отримані в порядку, передбаченому цією статтею, лише навівши мотиви такого рішення. 4. Суд під час судового розгляду має право допитати особу, яка допитувалася відповідно до правил цієї статті, зокрема у випадках, якщо такий допит проведений за відсутності сторони захисту або якщо є необхідність уточнення показань чи отримання показань щодо обставин, які не були з'ясовані в результаті допиту під час досудового розслідування. 5. З метою перевірки правдивості показань особи та з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими в порядку, передбаченому цією статтею, вони можуть бути оголошені при її допиті під час судового розгляду.

судового розгляду.	
Стаття 240. Слідчий експеримент 1. З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. 2. За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. 3. До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. 4. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода. 5. Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. 6. Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту.	**Стаття 240. Слідчий експеримент** 1. З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. 2. За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. 3. До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. 4. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода. 5. Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. 6. Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту. 7. *У разі відмови особи від участі в слідчому експерименті, або у випадку загрози життю, здоров'ю чи майну свідка, або його розсекречення, складається відповідний протокол*
Закон України **«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»**	
Стаття 7. **Заходи забезпечення безпеки** 1. Заходами забезпечення безпеки є: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про	Стаття 7. **Заходи забезпечення безпеки** 1. Заходами забезпечення безпеки є: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд. 2. З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.	в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд. 2. З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, *а також специфічних умов їх дислокації,* можуть здійснюватися й інші заходи безпеки
Стаття 20. Підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки 1. Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, зазначених у статті 2 цього Закону, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. 2. Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути: а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; б) звернення керівника відповідного державного органу; в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб; г) отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки.	**Стаття 20. Підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки** 1. Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, зазначених у статті 2 цього Закону, є *достатні* дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну, *а також розшифровки та розповсюдження дійсних відомостей про місце роботи, анкетні дані осіб, які брали участь чи сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень*. 2. Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути: а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; б) звернення керівника відповідного державного органу; в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб; г) отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки.
Закон України «Про державну таємницю»	
Стаття 27. Доступ громадян до державної таємниці Доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. Рішення про надання доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних	**Стаття 27. Доступ громадян до державної таємниці** Доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. Рішення про надання доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв

носіїв приймають керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, у яких виконуються роботи, пов'язані з державною таємницею, або зберігаються матеріальні носії секретної інформації.	приймають керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, у яких виконуються роботи, пов'язані з державною таємницею, або зберігаються матеріальні носії секретної інформації.
Керівники державних органів, за винятком осіб, передбачених частиною шостою цієї статті, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій доступ до державної таємниці у сфері, що стосується діяльності державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, отримують за посадою після надання їм допуску до державної таємниці за відповідною формою.	Керівники державних органів, за винятком осіб, передбачених частиною шостою цієї статті, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій доступ до державної таємниці у сфері, що стосується діяльності державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, отримують за посадою після надання їм допуску до державної таємниці за відповідною формою.
Порядок надання доступу до державної таємниці особам, залученим до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами правоохоронних та інших спеціально уповноважених органів, які проводять оперативно-розшукову, розвідувальну або контррозвідувальну діяльність, визначається керівниками зазначених органів за погодженням із Службою безпеки України. У Службі безпеки України такий порядок надання доступу до державної таємниці визначається Головою Служби безпеки України.	Порядок надання доступу до державної таємниці особам, залученим до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами правоохоронних та інших спеціально уповноважених органів, які проводять оперативно-розшукову, розвідувальну або контррозвідувальну діяльність, визначається керівниками зазначених органів за погодженням із Службою безпеки України. У Службі безпеки України такий порядок надання доступу до державної таємниці визначається Головою Служби безпеки України.
Відмова надати громадянинові України доступ до конкретної секретної інформації та її матеріальних носіїв можлива лише у разі відсутності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, та може бути оскаржена в порядку, встановленому частиною другою статті 25 цього Закону.	Відмова надати громадянинові України доступ до конкретної секретної інформації та її матеріальних носіїв можлива лише у разі відсутності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, та може бути оскаржена в порядку, встановленому частиною другою статті 25 цього Закону.
Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим членам Кабінету Міністрів України, Голові Верховного Суду, Голові Конституційного Суду України, Генеральному прокурору, Голові Служби безпеки України, Голові та іншим членам Рахункової палати, народним депутатам України, Директору Бюро економічної безпеки України доступ до державної таємниці усіх ступенів секретності надається за посадою після взяття ними письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці.	Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим членам Кабінету Міністрів України, Голові Верховного Суду, Голові Конституційного Суду України, Генеральному прокурору, Голові Служби безпеки України, Голові та іншим членам Рахункової палати, народним депутатам України, Директору Бюро економічної безпеки України, суддям, які здійснюють розгляд кримінальних проваджень, що містять відомості, віднесені до державної таємниці усіх ступенів секретності надається за посадою після взяття ними письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці.
Іноземцям та особам без громадянства	Іноземцям та особам без громадянства доступ до державної таємниці надається у виняткових

доступ до державної таємниці надається у виняткових випадках на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України. Доступ до державної таємниці усіх ступенів секретності, ознайомлення з якою є необхідним народним депутатам України для виконання своїх повноважень у комітеті Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів, надається.	випадках на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України. Доступ до державної таємниці усіх ступенів секретності, ознайомлення з якою є необхідним народним депутатам України для виконання своїх повноважень у комітеті Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів, надається.

Додаток В

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 325–330. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.57

2. Вечеря М.Р. Особливості формування показань свідків у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 6. Том 2. С. 150-155. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.35

3. Вечеря М.Р. Статус свідка згідно національного кримінального-процесуального законодавства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 4. С. 167-173. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.28

4. Вечеря М. Р., Кравчук П. Ю. Особливості процесуального статусу свідка, до якого застосовано заходи безпеки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 204-210. DOI https://doi.org/10.32782/39221411

5. Вечеря М.Р. Кримінальні процесуальні гарантії забезпечення безпеки свідка в умовах воєнного стану в Україні. *Європейський правничий часопис*. 2026. Вип. 12. С. 94-99. DOI https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print)12.2026.94-99

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Vecherya M., Kravchuk P. Organization of conduct of separate investigators (search) actions with the participation of a witness who is under protection. Visegrad Journal of human rights. 2022. № 3. С. 29 37.

7. Вечеря М.Р. Право свідка на забезпечення безпеки та його складові. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 трав. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 16-19.

8. Вечеря М.Р. Інститут забезпечення безпеки у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування:* матер. наук.-практ. семінар (м. Львів, 2 грудн. 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 26-29.

9. Вечеря М.Р. Нормативно-правові основи забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ: НАВС. 2022. С. 153-155.

10. Вечеря М.Р. Сутність категорії «забезпечення безпеки» у кримінальному провадженні. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини:* матер. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 9 груд. 2022 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2022. С. 10–12.